

**OLIV TA'LIM TIZIMI KADRLARINI
QAYTA TAYYORLASH VA
MALAKASINI OSHIRISH INSTITUTI**

TADBIRKORLIK UNIVERSITETLARIDA TA'LIM SIFATINI TA'MINLASH MASALALARI

O'quv-uslubiy majmua

2025

+99871-202-01-20

<https://bimm.uz>

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**OLIY TA’LIM TIZIMI KADRLARINI QAYTA TAYYORLASH VA
MALAKASINI OSHIRISH INSTITUTI**

**“TADBIRKORLIK UNIVERSITETLARIDA TA’LIM SIFATINI
TA’MINLASH MASALALARI”**

MODULI BO‘YICHA

O‘QUV-USLUBIY MAJMUUA

(Oliy ta’lim muassasalari O‘quv ishlari bo‘yicha prorektorlari, o‘quv-uslubiy boshqarma boshliqlari, dekan va o‘quv ishlari bo‘yicha dekan muovinnari, kafedra mudirlari va o‘quv ishlari bo‘yicha mas’ul rahbarlar uchun)

Toshkent – 2025

Modulning o‘quv-uslubiy majmuasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 27-dekabrdagi 485-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan o‘quv dasturi va o‘quv rejasiga muvofiq ishlab chiqilgan.

Tuzuvchilar: **R. Nurimbetov** - iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Taqrizchi: **F.Nazarova**– iqtisod fanlari doktori professor

***O‘quv-uslubiy majmua Oliy ta’lim tizimi kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti Ilmiy-metodik Kengashining qarori bilan nashrga tavsiya qilingan
(2024-yil 27-dekabrdagi 3-son bayoninig 4.2-qarori)***

MUNDARIJA

ISHCHI DASTUR	4
NAZARIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI	13
SEMINAR-TRENING MASHG‘ULOT MATERIALLARI	49
ADABIYOTLAR RO‘YXATI	92

I. ISHCHI DASTUR

I. ISHCHI DASTUR

KIRISH

Ushbu ishchi dastur O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrda tasdiqlangan “Ta’lim to‘g‘risida” Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 12-iyundagi “Oliy ta’lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida” PF-4732-son, 2019-yil 27-avgustdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida” PF-5789-son, 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5847-son, 2020-yil 29-oktabrdagi “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-6097-son, 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son, 2023-yil 25-yanvardagi “Respublika ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatini samarali yo‘lga qo‘yishga doir birinchi navbatdagi tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida” PF-14-son, 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston-2030” strategiyasi to‘g‘risida” PF-158-son Farmonlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-dekabrdagi “Davlat oliy ta’lim muassasalarining akademik va tashkiliy-boshqaruv mustaqilligini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi PQ-60-son, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-dekabrdagi “Davlat oliy ta’lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-60-son Qarorlari, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 23-sentabrdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora- tadbirlar to‘g‘risida” 797-son hamda 2024-yil 11-iyuldagi “Oliy ta’lim tashkilotlari rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 415-son Qarorlarida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo‘lib, u oliy ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan rahbar kadrlarning tadbirkorlik universitetlarida ta’lim sifatini ta’minlash masalalarining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish, zamonaviy universitetlar modellari va funksiyalari, rolini ochib berish, tadbirkorlik ta’limining mazmun-mohiyati, vazifalari, rivojlanish sharoitlari va ahamiyatini yoritib berish bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishni maqsad qiladi.

Ishchi dastur doirasida berilayotgan mavzular mazmuni tinglovchilarning tadbirkorlik universitetlari rivojlanishi orqali milliy iqtisodiyotning transformatsiyalashuvi, akademik tadbirkorlik ekotizimning tarkibiy elementlari, akademik tadbirkorlik subektlarining o‘zaro xatti-harakatlari bazaviy modeli, tadbirkorlik universitetiga o‘tish uchun zarur bo‘ladigan o‘zgarishlar, tadbirkorlik

universitetlarida sifatli ta'lim, oliy ta'lim muassasalarida akademik tadbirkorlik, an'anaviy OTMlarning "Tadbirkorlik universitei" modeliga transformatsiyalashuv jarayonlari bo'yicha nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Modulning maqsadi va vazifalari

Modulning maqsadi: tinglovchilarni tadbirkorlik universiteti modelining umumiy tavsiflari, tadbirkorlik universitetlarining muvaffaqiyati, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim, fan, innovatsiya va ilmiy-tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish faoliyatining uzviy bog'liqligini nazarda tutuvchi "Universitet 3.0" konsepsiyasini bosqichma-bosqich joriy etish orqali sifatli ta'limni ta'minlash, an'anaviy oliy ta'lim muassasalarini "Tadbirkorlik universitei" modeliga transformatsiyalashuv jarayoniga ta'sir etuvchi tashqi va ichki omillarni tahlil etish va baholash metodlaridan foydalanishning ahamiyati bilan tanishtirish.

Modulning vazifalari:

- tadbirkorlik universiteti modeli, tadbirkorlik universitetlarida sifatli ta'lim, innovatsion ekotizimni shakllantirish va rivojlantirish, tadbirkorlik universitetiga o'tish uchun zarur bo'ladigan o'zgarishlar zarurligini asoslab berish;

- ta'lim berishda innovatsion yondashuv, ilmiy tadqiqotlarni tijoratlashtirishning metodologik asoslarini o'zlashtirish, ilmiy g'oya, mavzu va gipoteza shakllantirish, reja va dastur tuzish hamda amalga oshirish;

- tadbirkorlik universiteti modeli tamoyillari bilan tanishtirish;

- jahon oliy ta'limi rivojlanishidagi umumiy trendlar va strategik yo'nalishlar bo'yicha adabiyotlar sharhini tayyorlash;

- jahonning yetakchi universitetlari strategik rivojlanishining asosiy yo'nalishlarini hamda jahon darajasidagi universitetlarni samarali yaratish yo'llari o'rganish;

- oliy ta'limning global va mintaqaviy makonda raqobatchilikdagi ustuvorliklari, universitetlarning xalqaro va milliy reytingi aniqlash metodikasi bilan tanishish;

- OTMlarda talim, ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish, ilmiy tadqiqot natijalarni tijoratlashtirish yo'llarini o'rgatish;

- universitet 3.0 modelida professor - o'qituvchilar faoliyatini tashkil etish: «Amaliyotchi professorlar» (PoP, Professor of Practice) modelini joriy etish;

- Akademik spin-off, SPIN-OFF shaklidagi akademik tadbirkorlikning ustuvorliklari, "Tadbirkorlik universitei" modeliga transformatsiyalashuv jarayonida o'zgarishlarni boshqarish, "Change management" bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish, ta'lim muassasalarida "o'zgarishlar jamoasini" shakllantirish va strategik

boshqaruvga o'tish ko'nikmalarini shakllantirish ko'nikma va malakalarini shakllantirish hisoblanadi.

Modul bo'yicha tinglovchilarning bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalariga qo'yiladigan talablar

“Tadbirkorlik universitetlarida ta'lim sifatini ta'minlash masalalari” modulini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida:

Tinglovchi:

- o'qitish, ta'lim, tarbiya tushunchalari mazmun-mohiyati, o'qitish sifatidan - ta'lim sifatiga o'tish tendentsiyalarini;

- oliy ta'lim sifatini tashkil etuvchi asosiy komponentlarini;

- zamonaviy ta'limning global trendlari. Jahonning yetakchi universitetlari strategik rivojlanishining asosiy yo'nalishlarini;

- akademik tadbirkorlik ekotizimning tarkibiy elementlarini;

- akademik tadbirkorlik subektlarining o'zaro xatti-harakatlari bazaviy modelini;

- akademik tadbirkorlik institutini, bilimlar iqtisodiyoti va tadbirkorlik universitetlari;

- tadbirkorlik universitetiga o'tish uchun zarur bo'ladigan o'zgarishlarni;

- ta'lim, ilmiy tadqiqot va innovatsion faoliyat natijalarini umumlashtirish, baholash va taqdim etish bo'yicha bilimlarga ega bo'lishi;

- OTMni kompleks va strategik rivojlantirish rejalarini ishlab chiqish jarayonida o'z fikr va mulohazalari bilan ishtirok eta olishi;

- yillik hisobot, xalqaro ilmiy bazalar, kuzatuvlar, ilmiy tadqiqotlar, yo'riqnomalar, xalqaro ma'lumotlar bazalari bilan tanishtirishi;

- ta'lim, ilmiy tadqiqot, moliyaviy va xalqaro hamkorlik natijalarini tijoratlashtirishdagi mavjud tizimli xatolarni nazorat qilib borish metodlari bilan tanishtirish;

- OTMlar raqobatbardoshlik ko'rsatkichlarini;

- an'anaviy OTMda faoliyat yuritayotgan professor-o'qituvchilar va ilmiy-pedagog kadrlar jamoasi ish tarzi hamda dunyoqarashini tadbirkorlik universiteti missiyasi, kredosi va strategiyasiga moslashtirish;

- oliy ta'lim muassasadagi ichki muhit holatining tashqi muhitda bo'layotgan holatlarga munosabati bilan ro'y berish jarayoni samaradorligini oshirish;

- zamonaviy universitetlar modellari va funksiyalari, raqamli iqtisodiyotning oliy ta'limga bo'lgan talablarini bilishi **lozim**.

Tinglovchi:

- tadbirkorlik universitetlarida sifatli ta'lim, innovatsion ekotizimni shakllantirish va rivojlantirish;

- OTMning raqobatbardoshligini baholash mezonlariga rioya etish;

- tadbirkorlik universiteti modelidan foydalanish;
- “Tadbirkorlik universiteti” modeliga transformatsiyalashuv jarayonida o’zgarishlarni boshqarish;
- tadbirkorlik universitetini umumiy tavsiflash ko‘nikma va malakalariga ega bo‘lishi lozim.

Tinglovchi:

- jahonda oliy ta'lim, ilm-fan va innovatsion faoliyatning rivojlanish strategiyalari mazmun-mohiyatini anglash;
- OTMda tadbirkorlik faoliyati, akademik tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish istiqbollari tushunish;
- OTMlarda ta'lim, fan, innovatsiya va ilmiy-tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish faoliyatining uzviy bog‘liqligini anglash; Akademik spin-off, SPIN-OFF shaklidagi akademik tadbirkorlikning ustuvorliklarini aniqlash;
- an’anaviy OTMlarning “Tadbirkorlik universiteti” modeliga transformatsiyalashuv jarayoniga ta’sir etuvchi tashqi va ichki omillarni tahlil etish va baholash metodlaridan foydalanish;
- “Change management” bo’yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish kompetensiyalariga ega bo‘lishi lozim.

Modulni tashkil etish va o‘tkazish bo’yicha tavsiyalar

“Tadbirkorlik universitetlarida ta’lim sifatini ta’minlash masalalari” moduli ma’ruza, seminar-trening mashg‘ulotlari shaklida olib boriladi.

O‘qitish jarayonida ta’limning zamonaviy metodlari, pedagogik texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo‘llanilishi nazarda tutilgan.

Ma’ruza va seminar-trening mashg‘ulotlar munozara va debat, ilmiy baxs va muhokama shaklida, test so‘rovlari, aqliy hujum, guruhli fikrlash, kichik guruhlar bilan ishlash va boshqa interaktiv ta’lim usullarini qo‘llagan holda, zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida prezentatsion va elektron-didaktik texnologiyalar asosida tashkil etiladi.

Modulning o‘quv rejadagi boshqa modullar bilan bog‘liqligi va uzviyligi

“Tadbirkorlik universitetlarida ta’lim sifatini ta’minlash masalalari” moduli o‘quv rejadagi “Oliy ta’lim sifatini strategik boshqarish va rejalashtirish”, “Oliy ta’lim sifatini ta’minlash: xalqaro standartlar tahlili va milliy tajriba”, “Ta’lim yo‘nalishlari va mutaxassisliklarini akkreditatsiyadan o‘tkazish tartibi va baholash” modullari bilan o‘zaro bog‘liq hamda uslubiy jihatdan uzviy bog‘langan holda rahbar kadrlarning tadbirkorlik universitetlarida ta’lim sifatini ta’minlash masalalarini o‘rganish, ularni tahlil etish, amalda qo‘llash va baholashga doir kasbiy tayyorgarlik darajasini orttirishga xizmat qiladi.

Modulning oliy ta'limdagi o'rni

“Tadbirkorlik universitetlarida ta'lim sifatini ta'minlash masalalari” modulini o'zlashtirish orqali tinglovchilar tadbirkorlik universitetlarida ta'lim sifatini ta'minlash masalalariga oid kasbiy bilim va malakalarga ega bo'ladilar.

MODUL BO'YICHA SOATLAR TAQSIMOTI

№	Modul mavzulari	Auditoriya o'quv yuklamasi			
		Jami	Nazariy	Seminar-trening	Tajriba almashish
1.	Tadbirkorlik universitetlari rivojlanishi orqali milliy iqtisodiyotning transformatsiyalashuvi	6	2	2	2
2.	Tadbirkorlik universitetiga o'tish uchun zarur bo'ladigan o'zgarishlar	6	2	2	2
3.	Zamonaviy universitetlar modellari va funksiyalari, raqamli iqtisodiyotning oliy ta'limga bo'lgan talablari.	4		2	2
4.	Oliy ta'lim muassasalarida akademik tadbirkorlik	6		6	
	Jami:	22	4	12	6

NAZARIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-MAVZU: TADBIRKORLIK UNIVERSITETLARI RIVOJLANISHI ORQALI MILLIY IQTISODIYOTNING TRANSFORMATSİYALASHUVI. (2 soat)

Oliy ta'limda ta'lim sifatini ta'minlash masalalari. Zamonaviy ta'limning global trendlari. Ta'limning globallashtirish, ta'limning oxirgi o'n yilliklarda butun dunyoda butun jahon iqtisodiy, siyosiy, madaniy integratsiyasi va unifikatsiyasi, kengaytirish jarayoni vazifasini bajarishi. Akademik tadbirkorlik ekotizimining tarkibiy elementlari. Akademik tadbirkorlik subyektlarining o'zaro xatti-harakatlari bazaviy modeli. Ta'lim muassasalarida innovatsion ekotizimni shakllantirish va rivojlantirish. Milliy ta'lim tizimlarining davlat chegaralaridan chiqib, ta'limning baynallminallashtirish va yagona ta'lim makoni va ta'lim xizmatlari bozorining shakllanishi. Zamonaviy dunyoda ta'lim rivojlanishi tendensiyalari. Umumiy ta'lim

davri davomiyligining ortishi. Uzluksiz ta'limning (butun umr davomida) zarurligi. Ta'limni individuallashtirish. Metodologik bilimlar va analitik ko'nikmalar ahamiyatining ortishi.

2-MAVZU: TADBIRKORLIK UNIVERSITETIGA O'TISH UCHUN ZARUR BO'LADIGAN O'ZGARISHLAR.(2 soat)

Tadbirkorlik universitetlari rivojlanishi orqali milliy iqtisodiyotning transformatsiyalashuvi. Akademik tadbirkorlik ekotizimning tarkibiy elementlari. Bilimlar iqtisodiyoti sharoitida OTMlarining tutgan o'rni va ahamiyati. Jahon bo'yicha mamlakatlar iqtisodiyotining innovatsion rivojlanganligini tavsiflovchi ko'rsatkichlar tadqiqotlarida "Global innovatsiyalar indeksi" (inglizcha - Global Innovation Index). Ta'limdagi umum jahon tendentsiyalari. O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalarining akademik va moliyaviy mustaqilligini ta'minlash borasidagi islohotlar, an'anaviy oliy ta'lim muassasalarini tadbirkorlik oliy ta'lim muassasalariga transformatsiyalash. Oliy ta'lim muassasalarida kapital tuzilmasini optimallashtirish va likvidlikni saqlash. Oliy ta'lim muassasalarining xalqaro miqyosdagi baynalminallashuv jarayonlaridagi ishtiroki va roli.

SEMINAR-TRENING MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-MAVZU: TADBIRKORLIK UNIVERSITETLARI RIVOJLANISHI ORQALI MILLIY IQTISODIYOTNING TRANSFORMATSIYALASHUVI. (2 soat)

Baynalminallashuv jarayonining asosiy tendentsiyalari va tavsifi. Tashqi muhitni muammoli tahlil etish, ustuvorliklar va cheklovlar. Texnologiyalarni tijoratlashtirishning asosiy yo'llari. OTM tashqi muhiti tahlili omillar guruhini o'rganish, PEST-tahlili. OTMda "OTMning "Akademik tadbirkorlik va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish" borasidagi faoliyatining tashqi muhiti- PEST- tahlili. "Ta'lim muassasasining tashqi muhiti tahlili". OTM rivojlanishining strategik rejasi.

2-MAVZU: TADBIRKORLIK UNIVERSITETIGA O'TISH UCHUN ZARUR BO'LADIGAN O'ZGARISHLAR.(2 soat)

OTMlar raqobatbardoshlik ko'rsatkichlari. OTMning raqobatbardoshligini baholash mezonlari "ish bilan bandlik samaradorligi" va "OTMning xalqaro faoliyati". Tadbirkorlik universitetlarida sifatli ta'lim, innovatsion ekotizimni shakllantirish va rivojlantirish. OTMda strategik rejalashtirish usullari. Ta'lim muassasasi ichki muhiti tahlili. OTM uchun SWOT-tahlil vazifalari. OTMlarni boshqarishning SWOT-tahlili.

3-MAVZU: ZAMONAVIY UNIVERSITETLAR MODELLARI VA FUNKSIYALARI, RAQAMLI IQTISODIYOTNING OLIY TA'LIMGA BO'LGAN TALABLARI.(2 soat)

Bilimlar iqtisodiyoti va tadbirkorlik universitetlari. Zamonaviy universitetlar modellari va funksiyalari, raqamli iqtisodiyotning oliy ta'limga bo'lgan talablari. Tadbirkorlik universiteti modeli. Tadbirkorlik universitetining umumiy tavsiflari, tadbirkorlik universitetlarining muvaffaqiyati. Tadbirkorlik universitetlari rivojlanishi orqali milliy iqtisodiyotning transformatsiyalashuvi. Akademik tadbirkorlik ekotizimning tarkibiy elementlari. Bilimlar iqtisodiyoti sharoitida OTMlarining tutgan o'rni va ahamiyati. Jahon bo'yicha mamlakatlar iqtisodiyotining innovatsion rivojlanganligini tavsiflovchi ko'rsatkichlar tadqiqotlarida "Global innovatsiyalar indeksi" (inglizcha - Global Innovation Index).

4-MAVZU: OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA AKADEMIK TADBIRKORLIK(6 soat)

An'anaviy oliy ta'lim muassasalarini tadbirkorlik oliy ta'lim muassasalariga transformatsiyalash. An'anaviy OTMlarning "Tadbirkorlik universiteti" modeliga transformatsiyalashuv jarayoniga ta'sir etuvchi tashqi va ichki omillarni tahlil etish va baholash metodlari. Tadbirkorlik universitetiga o'tish uchun zarur bo'ladigan o'zgarishlar. "Tadbirkorlik universiteti" modeliga transformatsiyalashuv jarayonida o'zgarishlarni boshqarish. "Change management" bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish. Tadbirkorlik universitetiga o'tish uchun zarur bo'ladigan o'zgarishlar. Akademik tadbirkorlik instituti. Oliy ta'lim muassasalari kesimida "OTMning kadrlar salohiyatini rivojlantirish", "OTM va biznesning o'zaro aloqalarini rivojlantirish", "OTMlar va hududlarning o'zaro xatti-harakatlarini (hamkorliklarini) rivojlantirish", "Ilmiy-tadqiqotlarni tijoratlashtirish", "Boshqaruvni isloh etish", OTMning innovatsion ekotizimini rivojlantirish. Innovatsion muhit va uning tuzilmasi. Inovatsion muhitni shakllantirish. Innovatsion salohiyat kontseptsiyasi. Innovatsion infratuzilma elementlari. "Ilmiy maktablar, transfer va innovatsiyalar" Akademik tadbirkorlik instituti. Akademik spin-off, SPIN-OFF shaklidagi akademik tadbirkorlikning ustuvorliklari. Respublikamiz oliy ta'lim muassasalari «Akademik tadbirkorlik»ni rivojlantirish borasida ular oldida turgan asosiy muammolar

TAJIRIBA ALMASHISH MAZMUNI

Tajriba almashish yetakchi oliy ta'lim muassasalarida yoki iqtisodiyot va ijtimoiy soha tarmoqlarining tegishli tashkilotlarida amaliy mashg'ulot tarzida tashkil etiladi.

1-TAJRIBA ALMASHISH MASHG'ULOTI: TADBIRKORLIK UNIVERSITETLARI RIVOJLANISHI ORQALI MILLIY IQTISODIYOTNING TRANSFORMATSIYALASHUVI. (2 soat)

Akademik tadbirkorlik subyektlarining o'zaro xatti-harakatlari bazaviy modeli. Tadbirkorlik universitetlarida sifatli ta'lim, innovatsion ekotizimni shakllantirish va rivojlantirish.

2-TAJRIBA ALMASHISH MASHG'ULOTI: TADBIRKORLIK UNIVERSITETIGA O'TISH UCHUN ZARUR BO'LADIGAN O'ZGARISHLAR.(2 soat)

OTMlar raqobatbardoshlik ko'rsatkichlari. OTMning raqobatbardoshligini baholash mezonlari "ish bilan bandlik samaradorligi" va "OTMning xalqaro faoliyati".

3-TAJRIBA ALMASHISH MASHG'ULOTI: ZAMONAVIY UNIVERSITETLAR MODELLARI VA FUNKSIYALARI, RAQAMLI IQTISODIYOTNING OLIY TA'LIMGA BO'LGAN TALABLARI.(2 soat)

Tadbirkorlik ta'limi (TT), innovatsion iqtisodiyot va biznes ehtiyojlari, tadbirkorlik ta'limining asosiy maqsadi. Oliy ta'limning baynalminallashuvi.

O'QITISH SHAKLLARI

Mazkur modulning ma'ruza va seminar-trening mashg'ulotlarini o'qitishda quyidagi shakllardan foydalaniladi:

- ma'ruza mashg'ulotlari (ma'lumotlar va texnologiyalarni anglab olish, motivatsiyani rivojlantirish, nazariy bilimlarni mustahkamlash);
- seminar-trening mashg'ulotlari davra suhbatlari (ko'rilayotgan loyiha yechimlari bo'yicha taklif berish qobiliyatini rivojlantirish, eshitish, idrok qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish);
- bahs va munozaralar (loyihalar yechimi bo'yicha dalillar va asosli argumentlarni taqdim qilish, eshitish va muammolar yechimini topish qobiliyatini rivojlantirish).

II. NAZARIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI

II. NAZARIY MASHG'ULOT MATERIALLARI

1-MA'RUZA TADBIRKORLIK UNIVERSITETLARI RIVOJLANISHI ORQALI MILLIY IQTISODIYOTNING TRANSFORMATSIYALASHUVI.

(2 soat)

Reja:

- 1.1. Oliy ta'limda ta'lim sifatini ta'minlash masalalari.
- 1.2. Ta'limning globallashuvi, ta'limning oxirgi o'n yilliklarda butun dunyoda butun jahon iqtisodiy, siyosiy, madaniy integratsiyasi va unifikatsiyasi, kengaytirish jarayoni vazifasini bajarishi.
- 1.3. Ta'limning rivojlanish tendensiyalari, umumiy ta'lim davri davomiyligining ortishi, uzluksiz ta'limning (butun umr davomida) zarurligi.

Tayanch tushunchalar: *sifat, ta'lim sifati, oliy ta'lim sifati, ta'lim sifatiga yondashuvlar, global trendlar, ta'limning globallashuvi, ta'limning ommaviylashuvi, ta'limning demokratlashuvi, ta'lim texnologiyasi, akademik tadbirkorlik ekotizimi.*

1.1. Oliy ta'limda ta'lim sifatini ta'minlash masalalari.

Oliy ta'lim sifati eng dolzarb muammolardan biri bo'lib, aksariyat rivojlangan mamlakatlarda oxirgi chorak asrdan ko'proq vaqt davomida bu borada faol xatti-harakatlar olib borilmoqda. Bu boradagi muhokamalarning ko'rsatishicha, oliy ta'lim butun dunyo bo'yicha inqirozni boshidan kechirmoqda. Hozircha OTMlarning kelajakda qanday stsenariya bo'yicha rivojlanishi aniq emas. Eng muhim savollardan biri bo'lgan "Zamonaviy oliy ta'lim muassasasining missiyasi qanday bo'lishi kerak va nimani aynan sifatli oliy ta'lim deb hisoblash mumkin?" degan masallar hal etilmay qolmoqda. Bundan tashqari, uni hal qilish bilan bog'liq vaziyat ma'lum bir mamlakatning real shart-sharoitlariga qarab farq qiladi.

Misol uchun, Buyuk Britaniya bu muammoga g'amxo'rlik qilish bo'yicha yetakchi bo'lsa, Avstraliyada ta'lim sifati uchun harakat faqat 1990-yillarning boshida boshlangan bo'lsa, ba'zi davlatlar buni yaqinda boshladilar. Shu munosabat bilan M. York shunday yozadi: «Uning rivojlanish bosqichiga kelsak, oliy o'quv yurtlari sifatini nazorat qilish turli darajalarda. Masalan, Janubiy Afrika, Polsha va Irlandiya Respublikasida sifat nazorati endigina boshlangan bo'lsa, Gollandiya, Buyuk Britaniya va Shvetsiyada bu borada sezilarli tajriba mavjud».1

Xullas, ko'plab mamlakatlar oliy ta'lim sifati masalasiga hozirdanoq o'z e'tiborlarini qaratishmoqda, va umuman olganda bu masala bilan shug'ullanuvchi mamlakatlar soni muttasil ortib bormoqda. "Hech qanday e'tirozlarsiz, sifat, audit,

akkreditatsiya, baholash va hokazolar muammosi muhimligini hammamiz tan olishga tayyormiz. Ba'zi oliy ta'lim tizimlarida bunday baholash jarayoni qanday amalga oshirilayotgani, OTM ta'limi sifatini oshirishga qaratilgan ishlar qanday ketayotganini bilamiz... Ammo rostini aytaylik: bu tushunchalar ortida nima turganini tushunishda hozircha yagona qarash yo'q. Ko'p narsa noaniq qolmoqda. Va faqat shu sababli, men bu mavzuga juda ehtiyotkorlik bilan yondashish kerak, deb o'ylayman, bu oddiy narsa emasligini va jiddiy oqibatlariga olib kelishini tushunib yetishimiz kerak...", - deydi J.Aaviksoo.²

Bu borada qisqacha xulosa qilib aytganda vaziyat shunday: birinchidan, turli mamlakatlar oliy ta'lim sifati muammosini hal qilishda turli tajribalarga ega, ikkinchidan, "ta'lim sifati" tushunchasi mazmunini tushunish va unga bog'liq bo'lgan boshqa tushuncha va atamalar borasida haligacha yagona bir yondashuvga kelinilmagan.

Boshqa bir xujjatda keltirilgan juda muhim jihatni ta'kidlab o'tish mumkin. Oliy ta'limni ommaviylashtirish va oliy ta'lim sifati muammosini shakllantirish bir-biri bilan bog'liq bo'lgan narsalardir. Shuning uchun ham YuNESKOning "Oliy ta'limni isloh qilish va rivojlantirish" dasturiy hujjatida eng dolzarb masalalardan biri sifatida e'tirof etilgan savol quyidagicha ifodalangan: "Ommaviy oliy ta'lim tizimida sifatni qanday saqlash qolish mumkin?".³

Ko'pgina tadqiqotchilar oliy ta'limni ommaviylashtirish ko'lamini va ta'lim sifati o'rtasidagi bog'liqlik haqida gapirishadi. Agarda bu borada yetakchi mutaxassslardan bo'lgan J.Aaviksooga murojaat qiladigan bo'lsak, u shunday fikrni bildirib o'tadi: "Menimcha, sifat masalasiga qiziqish ortib borayotganining sabablaridan biri – bu ommaviy oliy ta'limga o'tish bo'ldi va "ommaviylashtirish" sharoitida Gumbold modeliga xos bo'lgan sifat kafolatlari o'z faoliyatini to'xtatdi. Darhaqiqat, atigi 5 foiz kishi oliy ma'lumot olgan jamiyatda "eski" universitet faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, bugungi kunda aholining 50-60, hatto 70 foizi uchinchi darajada tahsil olmoqda".⁴ Shuningdek, u strategik maqsad sifatida ta'lim sifati to'g'risida noaniq tushuncha mavjudligini qayd etgan holda quyidagi fikrlarni bildiradi: "Odamlar sifat haqida gapirganda, sifat deganda nimani nazarda tutayotganini bilish har doim foydali bo'ladi (strategik maqsad sifatida). Mening kuzatishlarim shuni ko'rsatadiki, OTMlarda mazkur tushuncha juda turli-tuman, noaniqdir."

Oliy ta'lim sifati borasidagi taniqli olim B.Kexmning fikricha, 10 yil davomida (1995-2005) oliy ta'lim mutaxassslarining ilmiy jamoasi sifat muammosini hal qilgan kontekstni qayd etaylik. Asosan, uni o'lchash va nazorat qilish uchun protseduralarni qanday yaratish va qonuniylashtirish doirasida ko'rib chiqilgan. Nima muhim deb hisoblanadi? Tashqi hisobotdorlik va sifatni o'lchaydigan ko'rsatkichlarni yaxshilash. Bundan tashqari, "efficiency and effectiveness " muhim ahamiyatga ega. E'tibor bering, birinchi va ikkinchi atamalarda samaradorlik haqida gap ketadi. Ularning farqi

nimada? "Samaralilik" atamasi ratsionallik sifatida samaradorlikka qaratilgan. "Samaralilik" atamasi samaradorlikni ta'sirchan natija, samaradorlik sifatida anglatadi.

O'rganishlarning ko'rsatishicha, oliy ta'lim sohasida sifat muammosini keltirib chiqargan asosiy omil – bu XX asr o'rtalarida G'arb mamlakatlarida yuzaga kelgan oliy ta'lim muassasalari sonining keskin ortishi bilan bog'liq. Oliy ta'lim ommaviylashuvining umumiy tabiati aynan sifat muammosi muhokama qilinadigan mavzudir. Bugungi kunda tadqiqotchilar ta'kidlashicha, "rivojlangan mamlakatlarda oliy ta'limning ommaviy ishtiroki ortib borayotgan davrda, davlat barcha talabalarni bir xil darajada ushlab turish borasidagi xarajatlarni o'z bo'yniga olishga qodir emas. Mazkur holat o'z navbatida mamlakatlar hukumatlari, jamoatchiligi va ish beruvchilarning mutaxassislar va umuman OTM ta'lim tizimi sifatining pasayishi ehtimolidan tobora ko'proq tashvishlanishiga olib kelmoqda. Bunday sharoitda, bir tomondan, oliy o'quv yurtlari uchun qo'shimcha moliyalashtirish manbalarini izlash, ikkinchi tomondan, sarflangan davlat mablag'lari bo'yicha oliy o'quv yurtlarining mas'uliyatiga qo'yiladigan talablarni oshirish hamda universitet faoliyati sifatini rag'batlantirishning davlat mexanizmlarini o'rnatish zaruriyati tug'iladi".⁵

Bundan tashqari bugungi kunda oliy ta'limning ommaviylashuvi xalqaro hodisa bo'lganligi bois oliy o'quv yurtlari bitiruvchilarini tayyorlash sifati borasida barcha mamlakatlar uchun umumiy bo'lgan muammolar mavjud. Ammo, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarning barchasida oliy ta'lim ommaviylashmaganligi uchun "Ommaviy oliy ta'lim tizimida sifatni qanday saqlash mumkin?" degan savol haligacha e'tirof etilishi hal qilinishi kerak bo'lgan eng muhim va yagona masala aylangan emas. Shu sababli bugungi kunda barcha mamlakatlar uchun asosiy muammo intellektual elitani tayyorlash sifati muammosi deb hisoblanishi mumkin.

Umuman olganda, sifat - bu "bir-biri bilan murakkab tarzda o'zaro ta'sir qiluvchi keng ma'nolar doirasini o'z ichiga olgan ancha keng hajmli hodisa".

"Sifat" tushunchasi o'zining ko'p qirraligi va ko'pfunksionalligi bois faoliyatning turli sohalarida qo'llaniladi. O'rganishlarning ko'rsatishicha, oliy ta'limda sifat tushunchasi faqat 1980-yillarda paydo bo'lgan holda, dastlab biznes-muhitdan kirib kelgan bo'lsa-da, ta'limning biznesdan farqli soha ekanligi inobatga olinib, asta-sekin unga bo'lgan yondashuvlar o'zgarib bordi. Ammo uni qanday aniqlash borasidagi muhokamalar bugungi kungacha ham davom etmoqda. Buning asosiy sabablaridan biri - bu oliy ta'limning keng ko'lamli transmormatsiyalashuv bo'sag'asida turganligi hisoblanadi.

Shunday qilib, o'tgan asrning 80 yillarida "Sifat" tushunchasi sanoatda qo'llanilib kelinayotgan TQM (Total Quality Management-sifatni umumiy boshqarish asosiy e'tibor iste'molchilarga qaratilgan, jarayonlarni tizimli optimallashtirish) va ular bilan ishlash dastklarini (jarayonni umumiy anglash, samaradorlikni baholash, o'sish nuqtalarini aniqlash) qabul qilgan holda oliy ta'limda keng qo'llanila boshlandi.^{6,7}

Bunda mavjud vaziyatda bir qator ijobiy tomonlar bo'ldi: sanoat tarmog'ida faoliyat yuritishayotgan korxonalarda sifat bilan ishlash borasida unga bo'lgan qarash bir muncha oqilona, ishga bo'lgan yondashuv esa bir muncha yaxlit bo'lib, bu borada oliy ta'lim muassasalariga nisbatan katta tajribaga ega edilar. Ular tomonidan sifatni "mustahkamlikka sinash"ni aniqlash borasidagi ta'rif oliy ta'limda sifatni ta'minlash amaliyotiga joriy etildi. Bu boradagi salbiy holatlarga esa, oliy ta'lim - sanoatdan farq qiluvchi soha bo'lganligi sababli sifat bilan ish samarali amalga oshirilishi uchun sifat tushunchasining o'zini qayta anglash zaruriyati paydo bo'ldi. Natijada vaqt o'tishi bilan biznes-muhitdan qabul qilingan tushuncha amalda to'g'ri kelmay qoldi. Bu jarayon o'z navbatida oliy ta'limda sifat tushunchasini aniqlashda kontseptuallashtirish tizimining paydo bo'lishiga olib bormoqda.

L. Xarvi, X. Jensen va L. Shindlarning asarlari asosida oliy ta'lim sifatini nazariy tushunishning quyidagicha to'rtta "asosiy ma'no" yoki "kontseptualizatsiya" ni ajratib ko'rsatish mumkin:⁸

"O'ziga xoslik", ya'ni ekslyuzivlik, raqobatchilar ustidan ustuvorlikka intilish.

"Maqsadga mos kelishi", ya'ni OTMning missiyasi, yo'nalishi va maqsadi, ishning barcha darajalarida umumiy qarashni saqlash va OTM miqyosida standartlarni yaratish.

"Transformatsiya", ya'ni talabalarda ta'lim jarayonida va hatto ularning OTMda bo'lish vaqtida sodir bo'ladigan kognitiv va kognitiv bo'lmagan o'zgarishlar. Bu ta'lim tajribasi, rivojlanish va farovonlik deb ataladi.

"Oshkoralik, hisobdorlik", ya'ni manfaatdor tomonlar uchun OTM faoliyatining aniqligi, resurslarni to'g'ri boshqarish.

Turli davrlarda mavjud shart- sharoitga qarab ushbu to'rtta asosning u yoki bu turi birinchi o'ringa chiqqani, biroq hech biri to'liq yo'qolib ketmagani ta'kidlash mumkin. Shunday qilib, 1990-yillarda manfaatdor tomonlar uchun qulay va tushunarli bo'lgan o'lchanadigan mezonlar va ko'rsatkichlar katta ahamiyatga ega bo'lib, ya'ni "Oshkoralik, javobgarlik" asosiy asos bo'lib xizmat qilgan bo'lsa, 2000-yillarda asosiy e'tibor universitetlar o'rtasidagi raqobatga qaratildi (reytingni qanday unutishimiz mumkin) va "O'ziga xoslik" sifatning asosiy o'lchoviga aylandi. "Transformatsiya" ning ahamiyati esa 2010-yillardan orta boshladi va bugungi kunda keng ko'lamli rivojlanish bosqichiga chiqdi. Bundan tashqari, sifatni o'lchashning sof amaliy toifalari mavjud. Ular, boshqaruv va ma'muriy resurslar, o'quv jarayonini qo'llab-quvvatlash va o'quv jarayonining o'zi kabi sohalarga tegishli bo'lib, ular talabani o'zgartirishga yoki akademik natijaga qaratilgan bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, ushbu o'ziga xoslikni hisobga olgan holda, sifat muammosi ko'p jihatdan oliy ta'lim muassasasidagi barcha jarayonlarni oqilona tashkil etish muammosi ekanligini aytishimiz mumkin.

Umuman olganda OTM faoliyatining sifatini oshirish – bu ta'lim, ilmiy, ma'muriy, iqtisodiy, shuningdek, tijorat va boshqa faoliyatni oqilona tashkil etish yo'llarini topishni anglatadi. Muxtasar qilib aytishimiz mumkinki, sifat mehnatni ilmiy tashkil etish kompetentsiyasiga kiradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, ta'lim sifati muammosi bugungi kundayam asosan XX asr boshlarida paydo bo'lgan "ilmiy boshqaruv" harakati doirasida ko'rib chiqiladi. Aslida, bugungi kunda taqdim etilgan barcha sifat menejmenti modellari (strategiyalari) menejment sohasidagi fan va amaliyotni birlashtirishga urinishlardan boshqa narsa emas, ya'ni xususan an'anaviy shakllangan boshqaruv uslublarini ratsionallashtirishdan iborat bo'lib, bu holat bugungi davrda iloji bo'lsa, ilgari amalda qo'llanilmagan yangi boshqaruv yondashuvlarini yaratishni talab etmoqda. Bu o'z navbatida har bir mamlakatda ta'lim sifatini va xususan oliy ta'lim sifatini ta'minlash va uni oshirish borasida milliy mentalitet, an'analar va qonuniy o'ziga xosliklarni e'tiborga olgan holda siyosat yuritish zaruratini keltirib chiqaradi.

Shu tariqa, milliy mentalitet va milliy an'analar, jumladan, oliy ta'lim sohasida ham g'oyat muhim o'rin tutayotganini yana bir bor ta'kidlagan holda, ko'pincha amalda g'arb shakllangan uslublardan ko'r-ko'rona nusxa ko'chirish aksariyat hollarda samarasiz bo'lib qolayotganligini ko'rsatmoqda.

Bozor iqtisodiyotida «sifat belgisi» – umuman sifatsiz mahsulotni ishlab chiqarishga qodir bo'lmagan mahsulotning taniqliligi, korxona imijini anglatadi.

Shunday qilib, bugungi kunda sifat - bu ko'pgina omillar xatti-harakatlar oqibati: personal sifati, ishlab chiqarishni tashkil etish sifati, texnika va texnologiya sifati, boshqaruv sifati, konstruktorlik ishlanmalar va h.k.lar sifati.

Ta'lim sifati "Quality of Education" - bu ta'limning (natija sifatidagi, jarayon sifatidagi, ta'lim tizimi sifatidagi) belgilangan ehtiyojlar, qadriyatlar va normalar (standartlar)ga muvofiq kelishidir. U shunday tushunchalarda namoyon bo'ladi:

- ta'lim berish sifati (o'quv jarayoni, pedagogik faoliyat);
- ilmiy-pedagogik kadrlar sifati; ta'lim dasturlari sifati;
- moddiy-texnika bazasi sifati;
- talabalar, ta'lim oluvchilar, abituriyentlar sifati;
- ta'limni boshqarish sifati;
- ilmiy tadqiqotlar sifati va h.k.lar.

Shunday qilib, ta'lim sifati "Quality of Education" - bu ta'limning (natija sifatidagi, jarayon sifatidagi, ta'lim tizimi sifatidagi) belgilangan ehtiyojlar, qadriyatlar va normalar (standartlar)ga muvofiq kelishidir. Oliy ta'limda sifatni boshqarishning asosiy vazifasi – bu uzoq muddatli muaffaqiyatga, iste'molchiga mo'ljal olish bo'lib, bu muvaffaqiyatga va yuqori natijaga(samaraga) erishish uchun bo'lgan eng ishonchli yo'l.

1.2. Ta'limning globallashuvi, ta'limning oxirgi o'n yilliklarda butun dunyoda butun jahon iqtisodiy, siyosiy, madaniy integratsiyasi va unifikatsiyasi, kengaytirish jarayoni vazifasini bajarishi.

Ta'lim zamonaviy davrdagi global dunyoda muhim rol o'ynagan holda bugungi kunda jamiyat rivojlanishining eng muhim omiliga aylandi. U jamiyatni yaxshilash borasida eng asosiy rolni o'ynamoqda. Ta'limga bo'lgan talab va ehtiyoj kun sayin ortib bormoqda, natijada u birinchi darajali ahamiyat kasb etmoqda.

Davlatning ijtimoiy funksiyalari kengayishi sababli oxirgi 50-60 yilda ommaviy ta'lim global trendga aylandi. Bu holat aholining keng qatlamiga nisbatan ta'lim olish imkoniyati paydo bo'lganligi bois elitar ta'lim olish ommaviyga aylandi.

“Katta yigirmatalik” mamlakatlarida oliy ta'limga ega bo'lgan insonlar ulushi - 40 foizga yaqinlashib qoldi, masalan, Rossiya, Kanada, Yaponiya va Janubiy Koreyada - 55 foizdan oshdi. Ta'limni raqamlashtirish mazkur jarayonni yanada tezlashtirmoqda. Yaqin 50-100 yilda butun dunyoda navbatdagi ta'limni rivojlantirish drayveri bo'lib qanaqa g'oya maydonga kelishi kun tartibida turibdi.

- Zamonaviy ta'limning global trendlari,
- Ta'lim bugungi kunda,

Qator zamonaviy ta'lim rivojlanishining global trendlari umumiy jahon tendensiyalari aniqlanadi va jahon hamjamiyati muammolari ostida ro'y bermoqda.

Hozirgi davrda ta'lim rivojlanishidagi global trendlar ta'sirida oliy maktab tizimini faol transformatsiyalash(qayta tuzish) jarayoni ro'y bermoqda. Jahon ta'lim makonida o'sib borayotgan raqobat sharoitida dunyo universitetlari oldida oldingi davrlarga nisbatan ancha jiddiy vazifalar paydo bo'lmoqda. Ular nafaqat o'quv va ilmiy ishda, balki innovatsiyalarni yaratish, iqtisodiy o'sishga ta'sir qilish, jahonning asosiy muammolarini hal qilish sohasida ham raqobatlashishlari lozim.

Yuqoridagilarga asoslangan holda bugungi kunda jahonning yetakchi universitetlarining asosiy strategik rivojlanish yo'nalishlari - strategik xujjatlarida, rivojlanish dasturlarida, modelli qarorlarida o'z aksini topgan holda ishlab chiqilmoqda.

Ular orasidagi bir muncha muhim yo'nalishlar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin.

Ta'limning globallashuvi. Oxirgi o'n yilliklarda talim butun dunyoda iqtisodiy, siyosiy, madaniy integratsiya va unifikatsiya kengaytirish jarayoni vazifasini bajarmoqda. Mazkur hodisaning paydo bo'lishi o'z navbatida bilimni umumiy unifikatsiyalashga olib kelmoqda, natijada milliy ta'lim tizimlari davlat chegaralaridan chiqib, ta'limning baynallminallashuvi va yagona ta'lim makoni va ta'lim xizmatlari bozorining shakllanishiga olib kelmoqda.

Ta'limning ommaviylashuvi. Ta'limning ommaviylashuvi oxirgi yarim asrda aholi keng qatlamlari uchun ta'lim olish imkoniyatini berishda davlatlarning ijtimoiy funksiyalari kengayishi bilan global trendga aylandi va natijada ta'lim elita va ommaviyga aylandi. Masalan, bugungi kunda IHTT mamlakatlarining maktab ta'limiga ega bo'lgan aholi ulushi 90 % foiz atrofida. Katta 20 talik mamlakatlari aholisining 40 foizga yaqini oliy ma'lumotli, masalan, Rossiya, Kanada, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi ba'zi mamlakatlarda bu-55%dan oshadi. Ta'lim raqamalashtirish ushbu jarayonni yanada tezlashtirmoqda. Natijada yaqin 50-100 yilda ta'limni rivojlantirishning yangi drayveri bo'lib qaysi yangi global g'oya bo'ladi degan savol turibdi. Ommaviy ta'lim berishning o'z navbatida teskari tomoni bo'lishi mumkin, ya'ni ta'limni ommaviylashtirish ta'lim sifatini pasaytirib yuborishi mumkin degan fikrlar ham yo'q emas.

Ta'limning demokratlashuvi. Ta'limni demokratlashtirishning zamonaviy shakllaridan biri bu jahonning yetakchi universitetlari tomonidan hech qanday cheklovlarning keng foydalanuvchilar uchun ochiq raqamali platformalarni taqdim etishi - ommaviy ochiq ta'lim kurslarining paydo bo'lishi bilan namoyon bo'lmoqda. Ta'limning demokratlashuvi oxirgi o'n yilliklarda bosqichma-bosqich kengayib borayotgan va bugungi kunda "raqamli inqilob"ga aylanib borayotgan ta'lim texnologiyasi, ta'lim rivojlanishining yeakchi trendiga aylandi.

Ta'lim texnologiyasi. Dastlab axborot, endilikda raqamli texnologiyalar ta'lim landshafti va konfiguratsiyasini tubdan o'zgartirgan holda ta'limda yangi mazmun-mohiyatning paydo bo'lishiga olib keldi. Oxirgi bir necha yilda ekspertlar "innovatsiyalar oqimi" bilan tezlashtirishayotgan prinsipial yangi ta'lim onayn-loyihalar paydo bo'ldi. MOOC(ochiq ommaviy onlayn kurslar) fenomeni, Garvard MIT va Berkli-EdX, Udacity yoki Coursera va boshqalar. Paydo bo'lgani 7 yil bo'lganda 2018 yilga kelib ochiq ommaviy onlayn kurslar 900 ta universitetlarni va butun dunyodan 101 million foydalanuvchilarni qamrab oldi.

Inson kapitalining iqtisodiy o'sishning asosiy omili sifatida rivojlanishida ta'limning yoshdagi ahamiyati. Inson kapitali o'zida insonga daromad va boshqa foydali samaralarni yaratish imkonini beruvchi bilimlar, ko'nikma va malakalarni namoyon etgan holda o'tgan asrning o'zidayoq iqtisodiyot va jamiyatning rivojlanishida muhim omil hisoblanardi. Unga investitsiya kiritish hisobiga yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlariga (yiliga 3-4 % va undan yuqori) erishish mumkin. Bu o'z navbatida har qanday mamalkatning global raqobatchilikdagi pozitsiyasini mustahkamlashdagi zaruriy shart hisoblanadi. Inson kapitalining sifati birinchi navbatda ta'lim tizimi orqali shakllanadi.

Uzluksiz va umr davomida ta'lim olish. Ta'limdagi umum jahon tendensiyalari orasida uzluksiz ta'lim (umr davomida ta'lim olish)ning tezda rivojlanayotganligini ajratib ko'rsatish mumkin. Ta'lim bugungi kunda va uzoq mudatli istiqbolda inson

rivojlanishining barcha davrlarida, ya'ni uni tug'ilishidan to umrining oxirigacha qo'llab-quvvatlashni ijtimoiy rasmiylashtirish tavsifiga ega bo'ldi. Buning zarurligi nafaqat texnik va texnologik va informatsion taraqqiyot jarayonining tezlashishi bilan, balki ijtimoiy-iqtisodiy va demografik rivojlanishi bilan ham izohlanadi. Shu sababli dinamik o'zgarayotgan jamiyatda uzluksiz ta'lim uning rivojlanishining ajralmas omili bo'lmoqda. Uzluksiz va umr davomida ta'lim olish trendga aylanmoqda.

Talantlar uchun raqobatchilikning kuchayishi. Global masshtabda ta'lim muassalari, korporatsiyalar va butun mamlakatlar uchun talantlar uchun jahon urushi raqobatchilikning asosiy drayveri va ustuvorligiga aylanmoqda. Butun dunyoda o'sib borayotgan internatsiyallashuv ham maktab o'quvchilari, ham universitetlar ta'limi uchun bir xil tavsifga ega. Masalan, Shveysariyaning ko'pgina maktablarida ushbu mamlakat fuqarosi bo'lgan o'quvchilar ulushi- 30 %dan oshmaydi. Bu hukumat vakillarini ona tilida ta'lim sifatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha maxsus chora-tadbirlar ishlab chiqishga majbur etmoqda. Shunga o'xshash vaziyat maktab ta'limida lider deb tan olingan va boshqa mamlakatlardan ko'plab o'quvchilarni qabul qiladigan Buyukbritaniyada ham kuzatilmoqda. Oliy ta'limga keladigan bo'lsak, o'z mamlakatidan tashqarida ta'lim oluvchi talabalar soni butun dunyoda 2010 yilda 4 mln kishidan ortgan bo'lsa, eng konservativ baholash bo'yicha bashorat qilinganda 2025 yilga kelganda ular soni 8 mln.ga yetadi.

1.3. Ta'limning rivojlanish tendensiyalari, umumiy ta'lim davri davomiyligining ortishi, uzluksiz ta'limning (butun umr davomida) zarurligi

Zamonaviy goballashuv mavjud dunyo tartibotida ma'lum bir muammolarni keltirib chiqargan holda turli mamlakatlar va qit'alar xalqlari o'rtasidagi o'zaro iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalarning faollashishiga olib kelmoqda. Pirovardida globallashuv jarayoni oqibatida mehnatni tashkil etish, tovar va xizmatlar ishlab chiqarishda jiddiy o'zgarishlar ro'y berdi. Natijada, xodimlarning bilim va malakalariga o'xshash talablarga ega bo'lgan yagona jahon mehnat bozori shakllanmoqda.

Ta'lim tushunchasining o'zi tubdan o'zgarmoqda. Agar ilgari ta'lim ma'lum bir ta'lim muassasasida tashkil etilgan o'quv jarayoni, o'z-o'zini tarbiyalash va boshqalar bilan birlashtirilgan bo'lsa, bugungi kunda u odamlarga yangi bilimlarni uzatish, yangi ko'nikmalarni shakllantirish orqali ularning munosabati va xatti-harakatlarini o'zgartirishga qaratilgan barcha yo'nalishlarni o'z ichiga oladi.

Ta'limning kundalik hayotda, shuningdek, jamiyatdagi roli juda ham muhim va u jamiyatning umumiy taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim – bu har bir inson uchun bir xilda muhim bo'lgan yagona soha.

Ta'lim zamonaviy davrdagi global dunyoda muhim rol o'ynagan holda bugungi kunda jamiyat rivojlanishining eng muhim omiliga aylandi. U jamiyatni yaxshilash borasida eng asosiy rolni o'ynamoqda. Ta'limga bo'lgan talab va ehtiyoj kun sayin ortib bormoqda, natijada u birinchi darajali ahamiyat kasb etmoqda.

Ta'lim – bu muvaffaqiyatning yakuniy yo'li. U har bir insonni qo'llab-quvvatlashga va mukofotlashga katta ta'sir etadi. Bugun ta'lim zamonaviy dunyoda eng yuqori o'rinni egallaydi.

Inson hayoti sifati oliy ta'lim orqali yaxshilanmoqda. Universitetlar bitiruvchilari xizmat qilish(ishlash)da bir muncha uzoq muddat davomida ishlashga, tibbiy xizmatlardan ko'proq foydalanish imkoniyatiga, ko'proq barqarorlikka va iqtisodiy xavfsizlikka, ko'proq nufuzli ishlarda ishlashga va ishdan ko'proq qoniqishga, davlat yordamiga kamroq bog'liqlikka, ko'proq muvaffaqiyatli shaxsiy o'sishga, o'ziga ko'proq ishonchga va kamroq jinoyatchilik faoliyatiga ega bo'lishadi. Bu o'z navbatida uzoq vaqt davomida, ya'ni uzluksiz o'z ustida ishlash-ta'lim olish zaruratini keltirib chiqarmoqda.

Uzluksiz ta'lim tushunchasi ildizlari qadimgi davrlarga borib taqalishiga qaramasdan, mashhur bo'lgan “ butun umr davomida ta'lim olish” tushunchasi bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, haqiqat shundan iboratki, bu faqatgina dunyodagi o'zgarayotgan global vaziyatga bo'lgan reaksiyani anglatmaydi. Shu narsa odatiy tusga aylanmoqdaki, butun umr davomida ta'lim olish jamiyatda faol pozitsiyani egallash imkonini beradi. Ammo uluksiz ta'lim – bu ham shaxsiy va ham kasbiy rivojlanish uchun ijobiy munosabatlarni yaratish va qo'llab-quvvatlashdir. Butun umr davomida o'qiydigan insonlarda o'qish va rivojlanish uchun rag'bat bor, shu sababli ular buni xohlashadi. Umr davomida ta'lim olish atrofimizda ro'y berayotgan tushunchalarni tushunishimizni, hayot sifatimizni yaxshilashi mumkin

“**Uzluksiz ta'lim**” tushunchasi ilk marotaba 1968 yilda YuNESKOning bosh konferensiyasi materiallarida ishlatilgan. 1972 yil Parijda E.Foru komissiyasining Ma'ruzasi nashr qilingan va shu yilning o'zida “*Uzluksiz ta'lim kesimida kattalar ta'limi bo'yicha III-Xalqaro konferensiya*” bo'lib o'tdi. Ushbu ma'ruzada asosida uzluksiz ta'lim tamoyilining amal qilishi belgilangan ta'lim paradigmasining asosiy holatlari keltirilib, 1970 yillarning o'rtalaridan boshlab uzluksiz ta'lim g'oyasini ko'pgina mamlakatlar qo'llab-quvvatlashni boshlashdi.

YUNESKO metodologik tadqiqotining **bosh maqsadi** - ta'lim orqali barcha mamlakatlarning ijtimoiy, madaniy va siyosiy rivojlanish sur'atlarini tenglashtirish hisoblangan. Yevropa kengashi huzuridagi madaniy hamkorlik bo'yicha Kengash *uzluksiz ta'lim* orqali yevropa mamlakatlarining madaniy integratsiyasiga erishishni o'z oldiga maqsad qilgan. “Xalqaro iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti” uzluksiz ta'limni OTMda davriy ravishda mehnat faoliyati bilan birgalikda

yangilanadigan kasbiy ta'lim orqali *boshlang'ich kasbiy tayyorgarlikni* optimallashtirish vositasi sifatida qaragan.

Uzluksiz ta'lim tuzilmasi quyidagi elementlardan tarkib topadi:

1. Butun umr davomida ta'lim (life-long learning education);
2. Kattalar ta'limi (adult education);
3. Uzluksiz kasbiy ta'lim (continuing vocational education and training).

Insonlarning butun umr davomida ta'lim olishi nisbatan ta'limda yangi trend hisoblanadi. Mazkur tushunchaning zamonaviy mazmun-mohiyati 1993 yilda professor Lesli Votkins tamonidan kiritilgan. Lifelong learning — bu shaxsiy yoki kasbiy sabablar bo'yicha bilim olishga doimiy ravishda, erkin o'zi xohlagan va o'zini-o'zi motivatsiyalagan tarzda butun umr davomida ta'lim olishdir.

Butun umr davomida ta'lim (life-long learning education) konsepsiyasi quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- hayot uzunligida ta'lim olish (lifelong learning)
- hayot kengligida ta'lim olish;
- ta'lim olishga o'zida motivatsiya.

Hayot uzunligida ta'lim olish inson hayoti davomiyligiga teng davomiylikda qaralishi mumkin. Bunday yondashuv insonlarning ta'lim olishi, ko'nikmasi va malakalarini doimiy ravishda yangilab turish zaruratini anglatadi.

Hayot kengligida ta'lim olish insonning nafaqat kasbiy malakalarini takomillashtirishni, balki va uning boshqa faoliyat turlari uchun bir muncha ahamiyatli va qiziqarli bo'lgan hayot faoliyatining turli tomonlari bo'yicha ta'lim olish qamrovini anglatadi.

Ta'lim olishga o'zini motivatsiyalash mehnat bozorida raqobatbardosh pozitsiyani egallash imkoniyatiga ta'sir qilishi mumkinligini anglagan holda insonning intellektual rivojlanishga va o'z bilimlari darajasini oshirishga bo'lgan intilishini anglatadi.

Bozorlar globalizatsiyasi texnologiya va innovatsiyalarning tezlashgan kengayishini keltirib chiqarmoqda. Yangi kasblar eskilarining o'rniga kelmoqda. Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida fan sig'imli jarayonlarning o'sishi bilan har bir kasbdagi kasbiy ko'nikmalar va bilimlarga bo'lgan talablar oshib bormoqda.

Yevropa mamlakatlarida qilingan hisob-kitoblar ko'rsatishicha, o'quv kunlarining **1 foizga** ortishi mehnat unumdorligining **3 foizga o'sishiga**, bunda mehnat unumdorligining **16 foiz atrofida** o'sishi ta'lim hisobiga ta'minlanadi.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarning nufuzli ilmiy markazlari: Avstriyada o'quvchilarning bilish faoliyatini individual rivojlantirishga asoslangan dasturlar, Germaniyada iqtidorli o'quvchilarni rivojlantirishga yo'naltirilgan "nemis maktab akademiyasi", Angliya, Fransiya va AQSh kabi davlatlarda chuqurlashtirilgan maktab

hamda tabaqalashtirilgan sinflarda o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Umuman olganda, "individual yondashuv metodi - (lot.invidium-bo'linmas) pedagogik jarayonni o'quvchining individual o'ziga xos jihatlari (mijozi, xarakteri, qobiliyati, moyilligi va boshqalar)ni e'tiborga olgan holda amalga oshirish metodi" sifatida talqin etiladi.

Hozirda jahon ta'lim tizimida individuallashtirish va tabaqalashtirish tushunchalari keng ko'lamda tatqiq etilmoqda. Bunday yondashuv o'zbek xalqi ta'lim tizimida ham asrlar davomida mavjud bo'lgan. Masalan, Avstriyada o'quvchilarning bilish faoliyatini individual rivojlantirishga asoslangan dasturlarda o'quvchilarning o'ziga xos layoqatlariga asoslangan holda ularning mustaqil ishlarini takomillashtirishni nazarda tutadilar. Angliya maktablarida esa o'quv jarayoni tabaqalashtirish tamoyili asosida tashkil etilgan.

Oliy ta'limda ikki yo'nalish mavjud: 1-ta'limni individuallashtirish;2-talabanning mustaqil ishlashini amalga oshirish. Oxirgi yillarda jahon ta'lim tizimida xususan, oliy ta'lim tizimida ham ta'lim oluvchilarga individual o'quv rejasi asosida ta'lim berish tendensiyalari kuchayib bermoqda. Buni asosan korxonalar buyurtmasiga asosan tayyorlanadigan mutaxassisliklar misolida ko'rishimiz mumkin. Bunda o'quv reja va dasturlar buyurtma bo'yicha kontrakt asosida ta'lim oladiganlarda korxona tomonidan talab etiladigan bilim, malaka va ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan individual reja asosidagi fanlar bo'yicha o'qitiladi.

Talabalarning mustaqil ishlashini amalga oshirish borasida ham yetarlicha tajribalarga va ijobiy yutuqlarga erishilmoqda. Xususan TOP universitetlar ro'yxatiga kiradigan universitetlarda ushbu masalaga katta e'tibor qaratiladi.

O'rganishlarning ko'rsatishicha, ta'lim ta'lim oluvchining o'quv(ta'lim) jarayonida va keyinchalik kasbiy faoliyatida mustaqil ravishda bilim olish ko'nikma va malakalarini shakllantiradigan bo'lsagina samarali bo'ladi. Metodologik bilimlar va ko'nikmalar yig'indisi ta'lim oluvchilarda o'z bilimlarini mobil tarzda amalga oshirish va turli vaziyatlarda qo'llay olish imkoniyatini bergan holda mustaqil fikrlashni shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Zamonaviy davrda ta'lim oluvchilardagi metodologik bilimni shakllantirish muammosi ta'lim oluvchilar faoliyatida ro'y berayotgan voqelikni anglashni faollashtirish muammosi bilan bog'liq. Ko'pgina tadqiqotlarning ko'rsatishicha, bilimlar, usullar, ko'nikmalar va malakalarni egallash anglash manfaatlari bilan yaqindan bog'liq. O'quv ishlari vositalarini egallash ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyatiga bo'lgan munosabatlarini o'zgartirgan tarzda ularning qanday o'qish zarurligini anglash imkonini beradi. Anglash jarayoni ahamiyati shaxs uchun bilim va anglash jarayonini qadriyatga aylantiradi.

Zamonaviy OTMda ta'lim maqsadi zamonaviy fan va amaliyotning zamonaviy yo'nalishlarini hamda natijalarini tadqiqot loyihasi (referat, kurs yoki bitiruv malakaviy ishi) tarzida taqdim etishni o'rganish bo'lgan tadqiqot faoliyatini tashkil etishga yo'naltirilgan.

Tadqiqot ishlarini tayyorlashning uzluksiz sharti bo'lib, nafaqat chuqur nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar xizmat qiladi, balki ta'lim oluvchidagi muammoli tavsifdagi tadqiqot muammosiga taalluqli bo'lgan axborotlarni tahlil etish, sabab-oqibat aloqalarini belgilash, aqliy xulosalar qilish, tavsiyalar berish va ularning to'g'ri yoki noto'g'riligini eksperimental jihatdan tasdiqlash, nazariy umumlashtirish va amaliy xulosalar qilish, asoslangan takliflar va xulosalarni berish kabi vazifalarni mustaqil hal etish imkoniyatini beradigan o'z ichiga intellektual va analitik ko'nikmalarni oluvchi yuqori darajada shakllangan tadqiqot ko'nikmalarining mavjudligi hisoblanadi.

Shunday qilib, tadqiqotchilik ishlari nazariy bilimlarni mustahkamlash va chuqurlashtirish, tadqiqotchilik ko'nikmalarini takomillashtirish, murakkab kasbiy vazifalarni yechishda ularni mohirona qo'llashni bilish, mustaqil ilmiy faoliyat olib borish (muammolarni aniqlash, tadqiqotlarni rejalashtirish va olib borish, ilmiy tadqiqot usullarini egallash, olingan natijalarni izohlash, ularni to'g'ri bayon etish va rasmiylashtirish) ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi.

Zamonaviy tadbirkorlik universitetlarida ta'lim oluvchilarning OTMda o'quv va ilmiy-tadqiqot faoliyati rahbari sifatida ish tajribasiga egaligi ta'lim oluvchining tadqiqot faoliyatiga tizimli va maqsadga yo'naltirilgan tarzda tayyorgarligini, auditoriya va auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarda ularda analitik ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish orqali ilmiy-tadqiqot loyihalarini bajarish borasidagi muvaffaqiyatlari bilan namoyon bo'ladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida OTMlarda olib boriladigan ilmiy tadqiqotlarni milliy iqtisodiyot uchun muhimlik darajasi bo'yicha quyidagicha bo'lish mumkin:

- davlat organlarining maxsus qarorlari bo'yicha bajariladigan muhim ishlarga;
- tarmoq vazirliklari va muassasalari rejalari bo'yicha bajariladigan ishlarga;
- ilmiy tadqiqot tashkilotlari tashabbuslari va rejalari bo'yicha bajariladigan ishlarga.

Ilmiy tadqiqot ishlarini moliyalashtirish manbalariga ko'ra ham bir nechtaga ajratiladi:

- davlat budjetidan ajratiladigan davlat budjetlariga;
- xo'jalik shartnomalari asosida xo'jalik sub'ektlari buyurtmasiga binoan bajariladigan xo'jalik shartnomalariga;
- hamkorlik to'g'risidagi shartnoma va shaxsiy tashabbus bo'yicha bajariladigan moliyalashtirilmaydiganlarga.

Talabalardagi yetarli darajada shakllanmagan analitik ko'nikmalar ilmiy tadqiqot loyihalari (kurs ishlari, bitiruv malakaviy ishlari)ni tayyorlash sifatini pasaytiradi.

Shuni ta'kidlash lozimki, analitik ko'nikmalarning shakllanganlik ko'rsatkichi ta'lim oluvchining yuqorida sanab o'tilgan ko'nikmalarini erkin egallash qobiliyatining rivojlanganligini anglatganligi sababli OTMda ilmiy tadqiqot ishlarini tashkil etish natijasi ta'lim oluvchida shakllangan analitik ko'nikmalar va rivojlangan analitik tafakkurni yaratishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. O'z navbatida shakllangan analitik ko'nikmalar tadqiqot loyihalarini sifatli bajarish imkonini beradi.

Ilmiy tadqiqotlarda "analitik ko'nikma" tushunchasi turlicha ifodalanadi. Adabiyotlarda analitik ko'nikma fikrlovchi xatti-harakatlar va operatsiyalar tizimi sifatida, analitik xatti-harakatlar sifatida, tanqidiy fikrlashni kognitiv tashkil etuvchi sifatida, analitik operatsiyalarni anglangan tarzda amalga oshirishga yo'naltirilgan xatti-harakatlar sifatida qoraladi.

Mazkur tushunchani aniqlashda ko'rib chiqilgan yondashuvlarni umumlashtirgan tarzda aksariyat tadqiqotchilarning analitik ko'nikmaning fikr yuritish faoliyatining muhim elementi sifatida *analiz va sintez, taqqoslash, analogiya, umumlashtirish va tizimlashtirish, konkretlashtirish va abstraktlashtirish kabi ko'nikmalardan tashkil topishi* borasida yagona fikrda ekanliklarini keltirish mumkin. Shunday qilib umumiy tarzda, analitik ko'nikma faoliyat yuritishga tayyorgarlikni aks ettiradigan kasbiy ko'nikmalarning asosini tashkil etadi deb hisoblash mumkin. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, analitik ko'nikmalarni shakllantirish ma'lum bir mazmun-mohiyatni, ta'lim shakli va usullarini, innovatsion texnologiyalarni qo'llashni, shuningdek, ta'lim oluvchilarning kasbiy yo'naltirilganlik predmetlarini o'rganishda o'quv va mustaqil ishlarni tashkil etish uchun yetarlicha pedagogik shart-sharoitlarni yaratishni talab etadigan uzoq jarayon hisoblanadi.

Ta'lim oluvchilarda analitik ko'nikmalarning shakllanishiga yordam beradigan samarali texnologiya - bu **case-study** texnologiyasi hisoblanadi. Ushbu texnologiya vazifasi keysda bayon etilgan aniq bir holatni, vaziyatni, dalillarni fikrlashni tahlil etishni, muammoni hal etishning bir muncha optimal variantini ishlab chiqishdan iborat. Analitik ko'nikmalarni rivojlantirish ta'lim oluvchilarning o'quv va ilmiy tadqiqot faoliyatida, aynan individual va guruhli ijodiy loyihalarini ishlab chiqishda, analitik referatlarni tayyorlashda, dolzarb muammolarni tadqiq etish natijalarini rasmiylashtirish usullarini o'zlashtirishda, ilmiy ishlarga annotatsiya va taqrizlar, analitik hisobotlar, esselar yozishda ishtirok etishini kuchaytiradi.

Shunday qilib, **analitik ko'nikmalar** – bu mavjud axborotlarni hisobga olish bilan samarali qarorlarni qabul qilgan holda muammoli vaziyatlarni vizuallashtirish, shakllantirish, konseptuallashtirish va hal etish qobiliyati.

Umuman olganda, analitik ko'nikmalar quyidagi vaziyatlarda qo'llaniladi:

- kompleks muammolarni hal etishda;

- asoslangan qarorlarni qabul qilishda;
- statistik ma'lumotlarni umumlashtirishda;
- tendensiyalarni aniqlashda;
- jarayonlarni tartibga solishda;
- loyihalarni samarali bajarishda;
- muammolar tahlil etish va diagnostikalashda;
- ma'lumotlarni tadqiq etish yoki tahlil etishda.

Analitik ko'nikmalarning turlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- tadqiq etish, dalillarni tekshirish va aniq ma'lumotlarni to'plash qobiliyati;
- jamoalarda muloqot qilish va muammolarni hal qilishni bilish;
- tanqidiy fikrlash va murakkab fikrlash malakalari;
- qobiliyatlarni (vaqt, risklar, jamoalar va h.k.larga nisbatan) boshqarish.

Shuningdek, bugungi kunda amaliyotning ko'rsatishicha, OTM talabalari haliyam amaliy tajriba bilan kuchsiz korrelatsiyalanadigan keng nazariy bilimlar (axborotlar bazasi)ga ega. Bu holat ta'lim berish jarayonida o'quv rejalariga asosan turli xil ishlab chiqarish amaliyotlarini o'tashlari bilan aksariyatlari faqatgina "**chiroyli hisobotlar**"ni topshirish bilan cheklanishadi. Bu esa amalda ko'pgina bitiruvchilarning o'z sohasi bo'yicha ishga joylashish borasidagi asosiy omillardan biri sanaladi. Masalan, Rosstatning ma'lumotlariga ko'ra 20-29 yoshdagi ishsiz kishilar darajasi yoshi kattalarga nisbatan ikki marotaba yuqori bo'lib, amalda OTM bitiruvchilarining ish bilan ta'minlanish borasidagi muammolarini ko'rsatmoqda.

Respublikamizdagi ko'pgina OTMlarda ham ishlab chiqarish va diplom oldi amaliyotlari faqatgina rasmiy tavsifga ega bo'lib talabalar ushbu amaliyot o'tagan tashkilotlarining real ichki va tashqi iqtisodiy holati, ularni boshqarish jarayonlari bilan yaqindan tanish bo'lmagan holda faqatgina mazkur jarayonlar borasida qisman tasavvurga ega bo'lishadi. Natijada bitiruvchilar o'z mutaxassisliklari bo'yicha ishga kirishganida amaliyotdagi muammolarni hal etish borasida ularda yetarlicha amaliy ko'nikmalar yetishmasligi ma'lum bo'ladi.

Umuman olganda zamonaviy dunyoda ta'lim, xususan oliy rivojlanishi tendensiyalari umumiy ta'lim davri davomiyligining ortishi, uzluksiz ta'limning zarurligi, ta'limni individuallashtirish, metodologik bilimlar va analitik ko'nikmalar ahamiyatining ortib borishi bilan ro'y bermoqda.

Nazorat savollari:

1. Sifat nima, ta'lim sifati, oliy ta'lim sifati deganda nimalarni tushunasiz?
2. Oliy ta'lim sifatini ta'minlash uchun nimalar qilish lozim?
3. Oliy ta'lim transformatsiyalashuvi deganda nimalarni tushunasiz?
4. Bugungi kunda jahon oliy ta'limidagi asosiy trendlar nimalar iborat?

5. Zamonaviy OTMning ustuvorligini aniqlovchi xususiyatlar va omillarga nimalar kiradi?
6. Jahonning yetakchi universitetlari reytingi va ularni aniqlash usullarining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
7. Tadbirkorlik universitetining asosiy vazifalarini tushuntirib bering.
8. Tadbirkorlik universitetining an'anaviy universitetlardan farqli jihatlari nimada namoyon bo'ladi?
9. Jahonning yetakchi universitetlarining asosiy strategik rivojlanish yo'nalishlarini sanab o'ting.
10. Innovatsiyalarning qanaqa turlari mavjud?
11. Innovatsion tizimning asosiy elementlarini sanab o'ting.
12. Respublikamizda tadbirkorlik universitetini yaratishdagi asosiy muammolarni sanab o'ting.
13. Tadbirkorlik universitetlarida an'anaviy universitetlardagi boshqaruv faoliyatini tashkil etishdagi farqli jihatlarni sanab o'ting.
14. Tadbirkorlik universitetining ustuvorliklarini sanab o'ting.
15. Tadbirkorlik universitetida faoliyat yurituvchi professor-o'qituvchilarning funksional vazifalaridagi farqli jihatlarni izohlab bering.
16. Universitet 1.0; universitet 2.0; universitet 3.0 va universitet 4.0 modellarini o'ziga xos xususiyatlarini tushuntirib bering.
17. O'zbekiston Respublikasida oliy va oliy ta'limdan keyingi ta'limning kasbiy ta'lim bosqichlarini keltiring.

2- MA'RUZA. TADBIRKORLIK UNIVERSITETIGA O'TISH UCHUN ZARUR BO'LADIGAN O'ZGARISHLAR (2 soat)

Reja:

2.1. Tadbirkorlik universitetiga o'tish uchun zarur bo'ladigan o'zgarishlar.

2.2. Akademik tadbirkorlik instituti.

2.3. Akademik spin-off, SPIN-OFF shaklidagi akademik tadbirkorlikning ustuvorliklari.

2.4. O'zbekistonda oliy ta'lim muassalarining akademik va moliyaviy mustaqilligini ta'minlash borasidagi islohotlar, an'anaviy oliy ta'lim muassasalarini tadbirkorlik oliy ta'lim muassasalariga transformatsiyalash.

Tayanch tushunchalar: universitet, universitetlarning klassik modellari, akademik tadbirkorlik tushunchasi va uning o'ziga xos jihatlari, tadbirkorlik universiteti, akademik spin-off, spin-off, spin-aut, biznes-inkubator, inson kapitalining iqtisodiy o'sishning asosiy omili sifatida rivojlanishida ta'limning yoshdagi ahamiyati, uzluksiz va umr davomida ta'lim olish, inson kapitali, talantlar uchun raqobatchilikning kuchayishi.

2.1. Tadbirkorlik universitetiga o'tish uchun zarur bo'ladigan o'zgarishlar.

Universitetlar tarixi va g'oyasi, shuningdek universitet ta'limi tarixi O'rta asrlarda rivojlanishni boshlagan. Universitetlarning "birinchi namunasi" antik davrning fan va madaniyat markazlaridan bo'lgan Aflotun akademiyasi, O'rta osiyoda Ma'mun akademiyasi. O'rta asrlar yevropasida universitetlar paydo bo'lguniga qadar monastirlik maktablari mavjud bo'lgan, lekin ular to'laligicha zarur mutaxassislarni tayyorlamagan.

XI asrning oxiri XII boshlarida ayrim kafedral va monastirlik maktablari o'quv markazlariga aylantirildi. Natijada ham ilmiy bilim va olimlarga bo'lgan ehtiyojlarning ortishi G'arbiy yevropaning yirik shaharlarida cherkov maktablari asosida oliy maktablarning paydo bo'lishi boshlandi. XIII asr o'rtalarida Yevropada yagona universitetlar tizimi shakllandi.

Universitet (nem. *Universität*, o'z navbatida lat. *Universitas* so'zidan kelib chiqib - yaxlitlik, umumiylik) - fundamental va ko'pgina amaliy fanlar bo'yicha mutaxassislar tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasasi. Odatda, unda ilmiy-tadqiqot ishlari amalga oshiriladi. Ko'pgina zamonaviy universitetlar o'quv-amaliy kompleks sifatida faoliyat yuritishadi. Universitetlar o'z tarkibiga ilmiy bilimni tashkil etuvchi turli bilimlar yig'indisini namoyon etadigan bir nechta fakultetlarni birlashtiradi. Universitet ta'limining butun tizimi g'arbiyevropa sivilizatsiyasining shakllanishiga kuchli ta'sir etdi. Universitetlar ilmiy fikrning rivojlanishiga, ijtimoiy o'z-o'zini anglash va inson erkinligining o'sishiga olib keldi.

XIV–XVI asrlarda Gʻarbiy va markaziy yevropada universitetlar tarmogʻi kengaydi va XVII asrda oliy taʼlim ijtimoiy ilgarilash, karera, hayotiy va kasbiy farovonlikka erishishning zaruriy sharti sifatida qaraladigan boʻldi.

Tadqiqot universiteti gʻoyasi (*muallifi boʻlib nemis olimi V.Fon Gumbold hisoblanadi*) - universitetda yuqori malakali (elita) ilmiy kadrlarni universitet olimlari tomonidan olib boriladigan intensiv ilmiy ishlarga jalb etish (ularni taʼlim jarayonidayoq) orqali tayyorlash jarayoniga moʻljall olish.

Oʻrta asrlar universitetlarini klassik universitet gʻoyasiga yoki 1.0 modeliga kiritish mumkin. Klassik universitet oʻzida quyidagi oʻziga xos qirralarga ega boʻlgan murakkab taʼlim tizimini namoyon etadi:

- talabalar va oʻqituvchilarni tayyorlashning yuqori darajasi;
- taʼlim yoʻnalishlarida tabiiy va gumanitar fanlarning optimal nisbati;
- bitiruvchilarda madaniy va maʼnaviy qadriyatlarni yaratish va qoʻllab-quvvatlashga boʻlgan qobiliyatlarni shakllantirish.

VII–XVIII asrlarda Yevropa oliy taʼlim tizimi rivojlanishidagi muhim jihatlar biri bu gumanitar madaniyatning tabiiy fanlar bilan birlashishining boshlanishi hisoblanadi. Shuningdek, taʼlim mazmuniga tabiiy fanlar keng kira boshladi. XVII asrdan boshlab yevropa davlatlarida maxsus oʻrmonlichik, harbiy, pedagogik, qishloq xoʻjaligi va boshqalarga moʻljallangan oliy maktablar va institutlar paydo boʻla boshladi. Bundan tashqari XVIII asrdan Yevropa universitetlarida milliy tillarga oʻtish boshlangan.

XVIII asrning oʻrtalaridan oʻsha davrda faoliyat yuritadigan universitet modeli oʻqituvchilarning hayotiy tajribasini nazariy qoʻlashi va u yo boshqa mulohazalarni ilgari surishda amaliy tajribalardan foydalanmasliklari sababi tanqidga uchray boshladi. Oliy taʼlim tizimi oʻsha vaqtdagi boshqa intellektual markazlar yutuqlaridan orqada qola boshladi. XVIII asrning oxirlariga kelib butun yevropa boʻyicha universitetlarning bosh taʼlim va ilmiy markaz sifatidagi maqomi shubha ostiga olina boshlandi. Masalan, **1789** dan **1815** yilga qadar Gʻarbiy Yevropadagi universitetlar soni **143 dan 83** tagcha qisqardi. Fransiyada **24** universitet tugatildi, yana **12** tasi maxsus oliy oʻquv muassasalariga transformatsiya qilindi. 34 ta nemis universitetlaridan faqatgina 18 tasi qolsa, Ispaniyada universitetlar soni 10 tagacha qisqardi.

XIX asrga kelib ikkita asosiy-nemis va fransuz universitet modellari shakllandi. Ulardan tashqari ikkinchi darajali modellar, britaniya, amerika va rossiya modellari rivojlandi.

Nemis modeli ilmiy tadqiqot tipidagi - klassik universitet Vilgelm fon Gumboldtning gʻoyalarini amalga oshirishdan iborat boʻlgan. Klassik universitet deb nomlanishiga «dastlab namuna sifatida chiqib, taqqoslash uchun oʻlchagan». Ushbu model keyinchalik «2.0 modeli» nomini olgan. Gumboldt universitetining

fundamental tamoyili bu – akademik erkinlik va tadqiqot va ta'lim berishning yaxlitligi. Universitetning Gumboldt g'oyasi 19 asrning o'rtalariga qadar yetakchilik qilgan holda nemis tili yevropa fani va ta'limida ustuvorlik kasb etdi, madaniy missiya universitetning asosiy missiyasi sifatida qaraldi. 19 asr o'rtalarida ta'lim islohotlari natijasida nemis universitetlari ilmiy tadqiqot va ta'lim berishni birlashtirishga imkon beradigan tuzilma bo'ldi. Bundan tashqari o'quv va ilmiy jarayonning demokratik qurilishi universitetni fanda yangi talantlarning paydo bo'lishi uchun o'ziga xos inkubatorga aylantirdi. Eski kanon (yunon. κανών — «qoida, otves, etalon, lineyka») matnlarini izohlash shaklini ma'ruzalarga o'zgartirishdi, universitet seminarlari paydo bo'ldi.

Vilgelm fon Gumbold tomonidan yozilgan ta'lim berish va tadqiqot funksiyalari klassik universitetning tashrif qog'ozi bo'lib qoldi. Ta'lim funksiyasi oldindan yangi bilimlarni berish va o'zlashtirish bo'lgan. Universitet uchun haqiqiy bilimni olishning o'ziga xos usuli universitet professorlari tomonidan talablarni ilmga jalb etish orqali erishiladigan tadqiqot faoliyati hisoblangan.

Zamonaviy universitetlarning ta'lim berish funksiyasiga taalluqli bo'lgan muhim missiyalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- tafakkur qilishning yangi usullarini shakllantirish;
- akademik muhitni yaratish;
- ta'lim xizmatlarini yaratish;

butun dunyo bo'yicha bilimlarni tarqatish.

Zamonaviy universitetlar aksariyat sezilarli omillar tasirida bo'lgan holda faol transformatsiyalanmoqda. Bunday transformatsiyalashuv ularning asosiy funksiyalarining barcha komplekslariga taalluqli ekanligini etiborga olgan tarzda, bir vaqtning o'zida o'zlarining klassik namunalarini saqlashgan holda zamonaviy universitetlar modellarining o'zgarishlari haqida gapirish mumkin.

Universitet ijtimoiy institut sifatida 1815 yilgacha bo'lgan davrdan boshlanib to tugallanishi taxminan 1850 yilgacha bo'lgan davrda universitetlarning klassik, shu jumladan tadqiqot modellari shakllanishi ro'y berib bu paytlarda Yevropa va butun dunyoda universitetlar faqatgina talim muassasalari bo'lib, ular ilmiy–tadqiqot ishlari bilan shug'ullanishmadi.

Universitetlarning klassik modeliga malum darajada quyidagilar taalluqli:

– **Gumbold tadqiqot universitetining nemis modeli** bu yerda ilmiy va talim faoliyati universitet hayotining o'zaro bir — biridan ajralmas komponentlari sifatida namoyon bo'ladi.

Uning xususiyatlari: ilm va ijodga yangi nemis jamiyati va yangi fuqarosining rivojlanishini harkatga keltiruvchi asosiy kuch hisoblanadigan yangi bilimlarni yaratish hisoblangan gumbold mafkurasini olib kirish;

– **asosiy etibor** professorlarning samarali ishlashiga va maqomiga yo‘naltirilgan germaniya universitetlari tizimida raqobatchilik va normakazlashtirish;

– **professorlarni tayinlash** bilan bog‘liq bo‘lgan asosiy vakolatlarni davlatning universitetlardan o‘ziga olishi va bunda asosiy ahamiyat professorning tadqiqot ishlari natijalariga qaratilishi;

– talabalarning o‘qituvchilar bilan yaqin aloqada bo‘lishi asoslangan universitetning internat tipidagi britaniya modeli (“**Oksbridj**” modeli).

– **talabaning o‘ziga biriktirilgan murabbiy – tyutor** bilan individual shakldagi muloqotlari ularning intellektlarini shakllantirishda maruzalar va seminarlarga qatnashgandagiga qaraganda ahamiyatsiz hisoblanmasdi;

– **universitetlarning fransuz modeli** – o‘zini boshqaruvchi elita sifatida meritokratik hamjamiyat ruhini ifoda etuvchi o‘ziga xos muhitdagi kastaviy OTMlarni namoyon etuvchi “katta maktablar”

– universitet kursi asosida yuqori darajada gumanitar yo‘naltirilganlikka asoslangan umumtalim dasturi qo‘yilgan **Chikago modeli**.

Hozirgi kunda industrialdan postindustrialga, axborot jamiyatiga o‘tish jarayonida universitetlar davri ularning institutsional o‘zgarishlarini talab etuvchi chuqur qayta tarkibiy o‘zgarishlari bilan ro‘y bermoqda. Eng yangi universitetlar modellari orasida pragmatik, diniy, kontrmadaniy, shuningdek sisiylashtirilgan universitetlar ajratiladi. Masalan, pragmatik universitet funksiyasida jamiyat tomonidan talab etiladigan talim va ilmiy “mahsulotlar”ga takliflar kiritiladi. Mazkur model klassik universitetlar modellariga xos bo‘lmagan tijoratlashtirish, servis, tadbirkorlik kabi faoliyat turlariga yo‘naltirilgan.

Zamonaviy universitetlarning o‘zgarishini aniqlovchi ko‘pgina modellar bo‘lishiga qaramasdan asosiy trendlar bo‘lib universitet 1.0 dan universitet 3.0 ga o‘tishi hisoblanadi.

Bugungi kunda tadbirkorlik universiteti o‘z mamlakatida kichik va o‘rta biznes rivojlanishining drayveri bo‘lib iqtisodiy o‘sishning asosiy omili bo‘lgan yoshlar tadbirkorlik markazi hisoblanadi. Kichik va o‘rta korxonalarning Yevropa ittifoqi mamlakatlari YaIMdagi ulushi – 67 %ga, Xitoyda — 67%ga, Yaponiyada — 55%ga, AQShda – 52 %ga, Rossiyada – 20%ga teng.

Universitetlarning zamonaviy modellari

Hozirgi kunda industrialdan postindustrialga, axborot jamiyatiga o‘tish jarayonida universitetlar davri ularning institutsional o‘zgarishlarini talab etuvchi chuqur qayta tarkibiy o‘zgarishlari bilan ro‘y bermoqda. Eng yangi universitetlar modellari orasida pragmatik, diniy, kontrmadaniy, shuningdek sisiylashtirilgan universitetlar ajratiladi. Masalan, pragmatik universitet funksiyasida jamiyat tomonidan talab etiladigan talim

va ilmiy “mahsulotlar”ga takliflar kiritiladi. Mazkur model klassik universitetlar modellariga xos bo‘lmagan tijoratlashtirish, servis, tadbirkorlik kabi faoliyat turlariga yo‘naltirilgan.

Ekspertlar hozirgi kunda va katta ehtimolliklar bilan kelajakda ham saqlanib qoladigan universitetlarning beshta asosiy modellarini ajratib ko‘rsatishadi (1-jadval):

1-jadval

**HOZIRGI VA KELAJAKDAGI UNIVERSITETLARNING BESHTA
MODELLARI**

Universitet modellari	Tavsifi
Eng zo‘r (elita universitetlar (the elite university))	Kuchli global brendga, sezilarli endaumentga, ko‘p asrlik boy tarixga va jahon darajasidagi professorlarga ega universitetlar.
Ommaviy universitetlar (the mass university)	Butun dunyo bo‘ylab o‘sib kelayotgan “o‘rta sinf” uchun sifatli ta’limni taqdim etadigan universitetlar. Bunday turdagi universitetlarda ta’lim olish natijalaridan biri - bu bitiruvchilarini jahonning yetakchi kompaniyalarida ishga joylashtirish imkoniyati bo‘ladi.
Ixtisoslashtirilgan universitetlar (the niche university)	Xalqaro intellektual mehnat taqsimotida o‘z o‘rnini egallashga va ma’lum bir tadqiqot va ta’lim yo‘nalishlarida jahon lideri bo‘lishga qodir tor ixtisoslikka yo‘naltirilgan universitetlar.
Mahalliy universitetlar (the local university)	Shahar yoki hudud darajasidagi iqtisodiyotning rivojlanishida asosiy rol o‘ynovchi - malakali kadrlar tayyorlash yoki mintaqaviy kompaniyalar, mahalliy hokimiyat organlari va hamjamiyatlari takliflari asosida amaliy tadqiqotlarni amalga oshiruvchi universitetlar.
“Umr davomida ta’lim” mexanizmlari (the lifelong learning mechanisms)	Hech qanaqa universitetga bormasdan ham ta’lim muassasalari ham ixtisoslashtirilgan kompaniyalar tomonidan taklif etiladigan turli o‘quv modullarini o‘rganish imkonini beradigan oliy ta’limning yangi shakli.

Universitet 1.0 dan universitet 3.0 modeliga o‘tish

Zamonaviy universitetlarning o‘zgarishini aniqlovchi ko‘pgina modellar bo‘lishiga qaramasdan asosiy trendlar bo‘lib universitet 1.0 dan universitet 3.0 ga o‘tishi hisoblanadi.

Demak, universitet - 3.0 da universitet -1.0 va universitet – 2.0 larning ana’anaviy vazifalari - bo‘lgan o‘quv faoliyati (yangi o‘quv predmetlarining paydo bo‘lish, ta’limning innovatsion usullarining rivojlanishi) va ilmiy faoliyat (yangi bilimlarni generatsiyalash; individual va fanlararodan guruhli tadqiqotlarga o‘tish)ga **uchinchi vazifa** sifatida universitetlar bo‘linmalarida olingan ilmiy natijalarni

tijoratlashtirish (patentlashtirish, litsenziyalashtirish, kichik innovatsion kompaniyalarni yaratish va boshq.) kiradi.

Tadbirkorlik universiteti faoliyatining muhim yo‘nalishi bo‘lib quyidagi konsalting turlari hisoblandi:

- amaliy tadqiqotlar;
- tarmoq va ichki tahlil;
- tadbirkorlarni ular rivojlanishining turli bosqichlarda maslahat berish.

Maslahat loyihalarini amalga oshirishda aniqlangan yangi yo‘nalishlarni institutsionallashtiruv uchun tadqiqot markazlari va kompetensiya markazlari yaratiladi. Tadbirkorlik universiteti boshqa universitetlar uchun metodik yordam ko‘rsatgan holda yangi biznes - g‘oyalarni va biznes-jarayonlar inkubatori hisoblanadi.

2.2. Akademik tadbirkorlik instituti

Kelajak universiteti sifatida, yani bugungi kunda universitet 4.0 – bu nafaqat talim, ilm-fan va innovatsiya, ko‘proq darajada - sotsiumning barcha tuzilmalari bilan integratsiyalashuv, inson kapitalining uning butun umri davomidagi rivojlanishi bilan birga borishi.

Universitet 4.0 - bu tadqiqotchilarning, o‘qituvchilarning, talabalarning, biznes-tashkilotlarning, hokimiyat organlarining, shahar hamjamiyatlarining ijtimoiy va iqtisodiy sarf – xarajatlarni pasaytirish va rivojlantirish masalalarini yechishdagi “hamkorliklari uchun platforma sifatida faoliyat yurituvchi universitet”.

Universitet 4.0 – bu bilimlar jamiyatidagi va sotsiomadaniy sohadagi global kommunikatsion bo‘g‘in.

Kelajak universitetlari rivojlanishini aniqlovi omillar bo‘lib quyidagilar hisoblanadi:

- inson hayotining uzoq mehnat faolligi;
- talimning globallasuvi;
- fan, yangi texnologiyalar va iqtisodiyot tarmoqlari va boshq. rivojlanishining tezlashuvi.

Kelajak universiteti sifatidagi universitet 4.0 da talimning xususiyatlari bo‘lib:

- yuqori taminlangan aholi guruhlari uchun dunyoning va mamlakatning yetakchi OTMlarida elit yuqori darajadagi offlayn talim sohasini shakllantirish;
- talimning demokratlashuvi;
- talimning ommaviylashuvi, onlayn talim imkoniyatlarining ortishi;
- talimda notenglikning ortishi: onlayn talim – bir muncha past sifatda, offlayn talim – aholining boy qatlamlari uchun yuqori sifatli talim;

- talim shakllarining sinxronizatsiyalashuvi – aralash formatdagi (onlayn+oflayn) talimni amalga oshirish;

- xususiy talim kompaniyalarining barqaror o'sishi (masalan, Ed Tech, Skill box);

- ingliz tilidagi dasturlar sonining ortishi va h.k.lar.

Bugungi kunda universitetlar tomonidan olib boriladigan tadqiqotlari kapitallashuvi o'sishi yo'nalishidagi rivojlanish darajalarini ajratishga imkon beradigan yagona metodologik yondashuvlar mavjud emas.

Shunday qilib, «Universitet 4.0» xususiy bilimlar kapitallashuvi funksiyasini maksimal darajada samarali ro'yobga chiqarishga qodir.

Umuman olganda, «Universitet 1.0» dan «Universitetu 4.0» ga harakat qilishda talantlar va bilimlarni «isloh etish» darajasi oshadi, ya'ni mutaxassislar va umumiy bilimlar iqtisodiyotga «yarimfabrikatlar» shaklida emas, balki qo'shilgan qiymatlar universitetlar kampusida taqdim etiladi.

Demak, jamiyat rivojlanishining turli xil fazalariga mos keladigan universitetlarning to'rtta avlodlari tavsiflari quyidagicha: industrialgacha – Universitet 1.0; industrial – Universitet 2.0; postindustrial – Universitet 3.0; kognitiv – Universitet 4.0.

Universitetlarning bir avlodidan boshqa avlodiga o'tishlar faoliyat shakllari, anglash va tafakkur qilish, dunyo ahvoli, institutsional shakllar va h.k.larni “bartaraf etish – tasavvur etish – kengaytirish ” sxemasi yordamida tahlil qilinadi. Bugungi kunda universitetlarda ro'y berayotgan o'zgarishlar fazali transformatsiyalashuv mantig'ida postindustrial o'tishning aylanuvchi aspekti sifatida izohlanadi. Universitetning **kognitiv fazasi**–universitet 4.0 ning o'ziga xosliklari muhokama qilinmoqda.

So'nggi yillarda rivojlangan mamlakatlarda universitetlar ko'proq tijorat tashkilotlariga aylanib borishmoqda: talabalar va o'qituvchilar munosabatlari ko'proq bozor tavsifiga ega bo'lib bormoqda: o'qituvchi o'z xizmatlarini sotadi – talaba ularni sotib oladi yoki taklif etilgani unga yoqmasa yangilariga buyurtma beradi.

Tijoratlashtirish tendensiyasi – globalizatsiya paydo bo'lishining bir qismi bo'lib ta'siri bir xil emas.

Innovatsiya bugungi kunda ijtimoiy rivojlanishning asosiy omili hisoblanadi. O'ziga inson faoliyatining fan, moddiy ishlab chiqarish va bozor kabi turli xil sohalarini birlashtirgan holda ular yetakchi o'zgartiruvchi kuchga aylanib bormoqda. Innovatsiyalar G'arbning bir muncha rivojlangan mamlakatlarida ijtimoiy hayotning turli xil sohalarida doimiy ravishda yangilikni yaratuvchi sifatida ma'lum bir jamoatchilik muhitini shakllantirgan. Bu texnologiyalar va mahsulotlarning tez-tez yangilanishi asosida bozorlarning tezda o'sishi uchun asosiy shart-sharoitlarni yaratadi.

Innovatsion siklda (ta'lim-fundamental tadqiqotlar – venchurli loyihalar – ommaviy o'zlashtirish va innovatsiya diffuziyasida) ta'lim birinchi bo'g'inda turadi.

Tadbirkorlik universitetining quyidagi vazifalarini ajratib ko'rsatish qabul qilingan. Tadbirkorlik universiteti qilishi shart:

- tadbirkorlik dasturlarini va insonlarni kelgusida o'z xususiy biznesini tashkil etishga tayyorlashni taklif etishi;
- boshqa mutaxassisliklardagi talabalarda tadbirkorlik tafakkurini rivojlantirish;
- tadbirkorlik muassasalarining o'z biznes-inkubatorlarini, texnoparklarini yaratishi va ularga talabalarni va bituvchilarni jalb etgan holda o'z xususiy kompaniyalarini yaratishga yordam ko'rsatishi.

Tadbirkorlik universiteti g'oyasidagi eng asosiysi, bu – universitetni boshqarish va tashkil etish modelining o'zgarishi: davlat budjeti mablag'lari hisobiga moliyalashtirishdan qo'shimcha mablag'lar manbalarini mustaqil izlash asosida ko'pkanalli moliyalashtirishga o'tish.

Aksariyat dasturlar universitetlar infratuzilmasi doirasida talabalar uchun o'z biznesini rivojlantirish uchun turli akademik resurslar va bilimlardan foydalanish borasida imkoniyatlar ochib berishga qaratilgan.

Tadbirkorlik xulq-atvori modelining turli mexanizmlari, xususan STEM (*science, technology, engineering, mathematics*) dasturi tinglovchilarining mos kareera traektoriyasini tanlash ko'nikmalarini o'zlashtirishlarini amaliy jihatdan qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan

Tadbirkorlik ta'limi talabalarni o'z biznes-loyihalariga va o'zlarining orginal g'oyalarini amalga oshirishlariga ilhomlantirishi mumkin. Ammo shunga qaramay, kelgusi qo'llab-quvvatlashlarsiz ularning hayotiylik davri, asosan rivojlanayotgan bozor sharoitida tugaydi. Bu borada universitetning tadbirkorlik ekotizimi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu konglomerat* tarzidagi tashkiliy tuzilma(keyingi slaydagi rasmda) tadbirkorlik sub'ektlarining, institutlarning, jarayonlarning, qadriyatlar va tafakkurlarning individual va ommaviy tarzidagi o'zaro hamkorlikdagi lokal tadbirkorlik muhitining rivojlanishiga zamin yaratadi.

Zamonaviy universitetlar ta'lim standartlarida amaliyot olib soatlari soni yuqori bo'ladi hamda davlat attestatsiya va imtihon komissiyalari tarkibiga ishlab chiqarish (biznes) vakillarini albatta qo'shish nazarda tutiladi. Bu o'z navbatida ta'limning ko'proq amaliyotga-yo'naltirganligidan dalolat beradi. OTM va biznes o'rtasidagi aloqalarning samaraliroq bo'lishi yangi institutlarning paydo bo'lishini talab etadi. Jahon amaliyotida bunday institut mavjud bo'lib, - bu tadbirkorlik instituti hisoblanadi. Aynan ushbu institut OTMlar va korxonalar manfaatlarini birlashtirishga imkon beradi(-rasm). Bu asosan 1950 yillarda AQShda paydo bo'lgan. Lekin ushbu faoliyat turi boshda o'qituvchilarni asosiy faoliyat-ta'limdan chalg'itadi degan fikrda qo'llab-quvvatlanmagan. Ammo 1970 yillarning o'rtalarida ta'limni davlat tomonidan

moliyalashtirishning qisqarishi sababli ilmiy muhitda daromad topish va talabalarni jalb etish usullaridan biri sifatida qaralgan.

2.3. Akademik spin-off, SPIN-OFF shaklidagi akademik tadbirkorlikning ustuvorliklari

Universitet muhitida texnologiyalarni tijoratlashtirish haqida gap ketganda, "**akademik tadbirkorlik**" atamasi ham qo'llaniladi, bu tadqiqotchilar va olimlarning rivojlanishini tijoratlashtirishda ishtirok etishini anglatadi (o'z ishlanmalarini tijoratlashtirishda ishtirok etishini anglatadi). Tadqiqotlarga ko'ra, mahsulotni yaratishning dastlabki bosqichida (erta tijoratlashtirish) texnologiyalarni tijoratlashtirishni qo'llab-quvvatlagan holda, universitetlar texnologik tadbirkorlikni rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda, loyihalarning "o'limini" kamaytiradi va ko'plab iqtidorli talabalarni jalb qiladi. Texnologiyalarni tijoratlashtirish bilan bog'liq asosiy tushunchalarni, uning turlari va modellarini ko'rib chiqamiz.

Akademik tadbirkorlik = «*universitet spin-offi*», ya'ni innovatsiyani boshlash yoki korxona tashkil etish uchun ilmiy tadqiqotlar, ishlanmalar, texnologiyalar natijalarini institutsional uzatish» = «**intellektual korxona**».

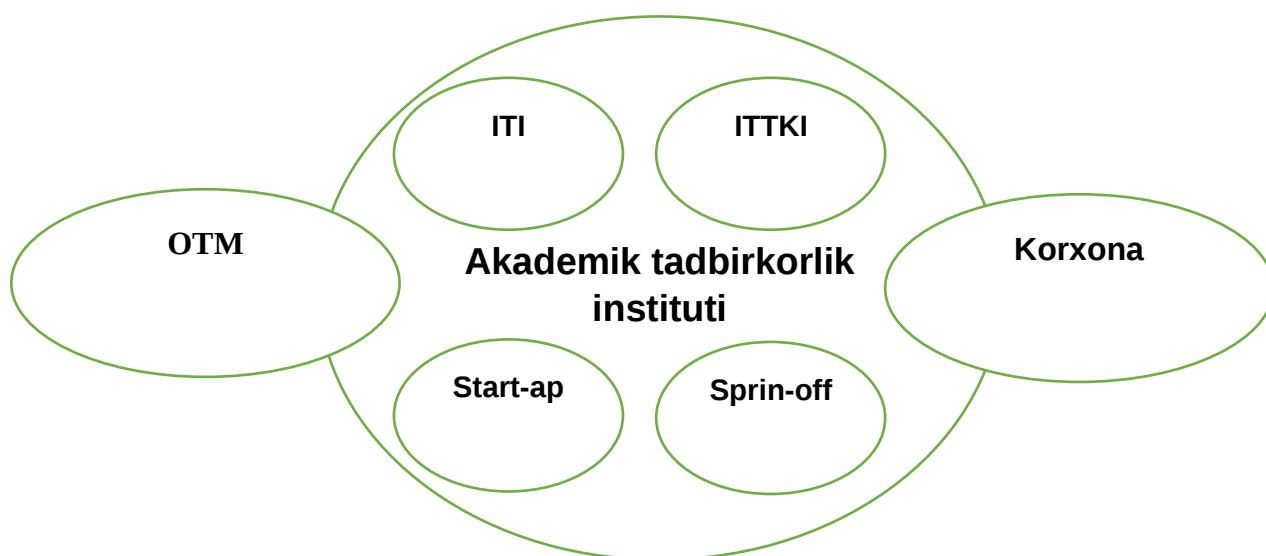

Akademik tadbirkorlik

Masalan, intellektual mulk instituti zamonaviy global iqtisodiyotning yadrosi bo'lib "moddiy" bozorlarning o'sish sur'atlaridan yuqori, yiliga 10 foizdan ko'proq o'smoqda (Xitoy-23%, AQSh-5%, Fransiya-2%, Rossiya-5%).

Akademik spin-off – universitetga taalluqli bo'lgan texnologiyalar asosida universitet xodimlari yoki bitiruvchilari tomonidan yaratiladigan shu'ba tashkilot.

Spin-off aksariyat iqtisodiyoti rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda texnologiyalar transferini ta'minlovchi va talantli yoshlar bandligini ta'minlash vositasi hisoblanadi. Olimlarga o'z xususiy biznesini olib borishlarida yordam beruvchi yana bir tuzilma bu - **biznes-inkubator** hisoblanadi. Uning vazifasiga uni yaratish borasida (inshootlarni imtiyozli tariflar asosida ijaraga berish, spin-off mahsulotlarini sotish borasida yordam ko'rsatish va h.k.lar) maslahatlar berish va yordam berish kiradi.

Akademik tadbirkorlik instituti

Akademik tadbirkorlikning yana bir muhim bo‘lgan shakli bo‘lib, o‘qishdan yoki ish vaqtidan bo‘sh vaqtlarda OTM bitiruvchilari va xodimlari tomonidan tashkil etilgan, texnologiyalar transferiga litsenziyalar oluvchi **start-aplarni** shakllantirish va yaratish hisoblanadi.

Spin-off kompaniyalari universitet sharoitida texnologiyalarni tijoratlashtirishning eng muvaffaqiyatli va samarali shakli deb hisoblanadi, statistik ma’lumotlarga ko‘ra, boshqa turdagi kichik korxonalar bilan taqqoslaganda ushbu turdagi kompaniyaning “**omon qolish**” darajasi juda yuqori. Spin-off kompaniyalari nafaqat asosiy universitetning iqtisodiy rivojlanishiga, balki yuqori texnologiyali kompaniya sifatida qo‘shilgan qiymat yaratadigan va yangi ish o‘rinlari yaratadigan mintqa va mamlakatning rivojlanishiga ham ta’sir qiladi.

Spin-off kompaniyalari va innovatsion loyihalarning universitetlarda muvaffaqiyatli tashkil etilishiga yangi tashkil etilgan korxonalarni tashkil etishda ekspert, boshqaruv, iqtisodiy va huquqiy yordam ko‘rsatadigan, uning rivojlanishining dastlabki yillarida rivojlanishini jadallashtirgan yangi biznes-inkubatorlarga ko‘maklashadi.

Spin-off — kompaniya yoki tashkilot bo‘linmasi mustaqil biznesi bilan ajraladigan biznesni rivojlantirish va kengaytirish modeli.

Bunday model agarda katta rivojlanish salohiyatiga ega g‘oya paydo bo‘lsa dolzarb hisoblanadi, lekin uni bozorga chiqarish uchun umuman bir muncha ixtisoslashgan va moslashuvchan - boshqa tuzilma va kompaniya modeli kerak bo‘ladi. Buning uchun bosh tuzilma huzurida yangisi tuziladi. Mazmun-mohiyatinah ushbu operatsiya, teskari M&A(Mergers & Acquisitions/birlashtirish va birlashish).

Spin-aut – ilmiy yoki tadqiqot muassasasidan yangi mustaqil tashkilotning ajralib chiqishi. Bu akademik sohadan biznesning real dunyosiga bilimlar va

innovatsiyalarni o'tkazishning muhim mexanizmi. Universitetlar yangi g'oyalar va texnologiyalarning manbalari sifatida intellektual mulk, biznes-malakalar, moliyalashtirish va resurslar va infratuzilmalardan foydalanish imkoniyatlari kabi loyihalarni qo'llab-quvvatlashda faol rol o'ynaydi

Spin-off kompaniyalar orqali texnologiyalar transferining muvaffaqiyati, ushbu kompaniya tashabbuskorlari tadbirkorlik qobiliyatlarining rivojlanganligiga, iqtisodiy muhitning qulayligiga, tadbirkorlarning, universitetning, hududiy davlat organlari vakillarining va hududdagi yirik korxonalarining o'zaro samarali hatti-harakatlariga bog'liq.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki bugungi kunda bu borada ba'zi murakkabliklar ham mavjud bo'lib spin-off korxonalarini yaratish va ular faoliyatini yo'lga qo'yish borasidagi muammolarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- qisqarib borayotgan davlat moliyalashtirishiga qattiq bog'liqligi;
- qanchalik tadqiqot birliklari sonining texnologiyalar transferi jarayoniga jalb etilishi lozimligi belgilanmaganligi;
- loyihaning hayotiyligi tashqaridan qaralgan holda kompaniyaning, shu jumladan, boshqa hududlarning muvaffaqiyatli tajribasini qo'llash, xodimlarni o'qitish amalga oshirilmaydi.

Bunday kompaniyalarning ishlarini tashkil etishda xodimlar orasida ishlarni va lavozimlarni taqsimlashga bo'lgan diqqat-e'tibor deyarli bo'lmaydi va rivojlanayotgan texnologiyalarning eskirish borasidagi marketing riski baholanmaydi. Ba'zan **OTM xodimlari bir vaqtning o'zida ham rahbar, ham ijrochi va moliyaviy xodim** funksiyalarini bajarishadi.

Dunyoning o'zgaruvchanligi va uning ijtimoiy-iqtisodiy va ilm-fan sig'imli jarayonlarining tezlashishi iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga tarqaluvchi va strategik rejalashtirish, operativ javob beruvchi jamiyatning ajralmas elementlaridan hisoblanadi. Bundan tashqari, zamonaviy iqtisodiyotda resurslar uchun qattiq kurashishlar ro'y bermoqda. Bunday kurash maqsadi mehnat bozori ehtiyojining balanslashgan yo'naltirilganligi bilan mamlakatning kadrlar va ilmiy salohiyatini ta'minlash va qo'llab-quvvatlash bo'lgan aniq rejalashtirilgan rejasi mavjud bo'lgan iqtisodiyotning oldin raqobatchilik bo'lmagan sohalarida ham kuzatilmoqda. Zamonaviy oliy ta'lim tizimi tavsifi xorijiy ilmiy nashrlarda aniqlangan kvazibozor sharoitida faoliyat yuritadi. Ushbu holatning respublikamiz uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etishini quyidagicha izohlash mumkin:

– oliy ta'lim muassasalari o'zining avtonomligi bilan ajralib turadi, lekin davlat OTMlarning avtonomligi chegaralagan holda oliy ta'lim tizimining strategik maqsadlarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi;

– talabalarni qo'llab-quvvatlash tizimi ularga teng imkoniyatlarni va erkin tanlovini kafolatlaydi;

– ta’lim muassasalarida olingan bilimlar natijalari davlat tomonidan nazorat qilinadi va baholanadi;

– OTMlar davlat tomonidan belgilangan talablarga mos holda akkreditatsiyalanishi lozim, lekin ushbu ta’lim muassasalarini davlat tomonidan moliyalashtirishning samaradorligini ta’minlash uchun ular orasida raqobatchilik muhitini saqlash kerak.

Raqobatchilik – bu resurslar uchun kurash:

– inson (borba za studentov kak za glavnyy istochnik doxodov, a takje kak za potentsialnyx issledovateley; za nauchno-pedagogicheskix rabotnikov kak za glavnyy resurs intellektualnogo kapitala vuza);

– moliyaviy yoki moddiy (научные гранты, программы развития, размер которых формируется на основе конкурентоспособности НПП);

– nomoddiy, ijtimoiy tan olinganlik va maqom sifatida.

Nomoddiy resurslar uchun kurash ikkinchi darajali va inson resurslarini sifatli saralash asosida va belgilangan vazifalarni bajarish uchun yetarlicha moliyalashtirish hajmi bo‘lgandagina maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Bugungi kunda iqtisodiyot boshqa tarmoqlarida bo‘lgani kabi ta’lim sohasida faoliyat yuritadigan tashkilotlarning raqobatbardoshligi ta’minlash va uni oshirib borish muhim vazifalaradan sanaladi.

Globallashuv va keskin raqobatchilik sharoitida faoliyat yuritayotgan OTM o‘z raqobatbardoshligi ta’minlay olmasa ta’lim xizmatlari sohasida o‘z faoliyatini davom ettirishi amri mahol bo‘lishi aniq bo‘lib bormoqda (bizda bu holat o‘zining shakllanishining dastlabki bosqichlarida xolos).

Raqobatbardoshlikning umumqabul qilingan tushunchasi ob’ektning qobiliyati yoki o‘ziga xosligining o‘z muhitidagi o‘ziga o‘xshagan boshqa ob’ektlardan zo‘rligini anglatadi. Raqobatbardoshlik tovarlar, korxonalar, tarmoqlar, xodimlar orasida bo‘lishi mumkin. Turli ob’ektlarning raqobatbardoshligi deyilganda turlicha ahamiyatlar e’tiborga olinadi.

Zamonaviy bozorda ta’lim xizmatlari har qanday tovar kabi kuchli raqobatchilik sharoitida amalga oshiriladi. Va bu o‘z navbatida OTMlardan o‘z raqobatchilik ustuvorliklarini paydo qilishlarini, bozorda o‘zining mustaqhkam o‘rnini egallashlarlari uchun xatti-harkatlar qilish zaruriyati keltirib chiqaradi.

OTMlar raqobatchiligi bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan bo‘lib, olib borilgan tadqiqotlar bo‘yicha quyidagicha umumlashtirishni amalga oshirish mumkin (rasm):

OTM raqobatbardoshligini asosiy tashkil etuvchilar

Inson kapitalining iqtisodiy o'sishning asosiy omili sifatida rivojlanishida ta'limning yoshdagi ahamiyati. Inson kapitali (IK) o'zida insonga daromad va boshqa foydali samaralarni yaratish imkonini beruvchi bilimlar, ko'nikma va malakalarni namoyon etgan holda o'tgan asrning o'zidayoq iqtisodiyot va jamiyatning rivojlanishida muhim omil hisoblanardi. Unga investitsiya kiritish hisobiga yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlariga (yiliga 3-4 % va undan yuqori) erishish mumkin. Bu o'z navbatida har qanday mamlakatning global raqobatchilikdagi pozitsiyasini mustahkamlashdagi zaruriy shart hisoblanadi. IKning sifati birinchi navbatda ta'lim tizimi orqali shakllanadi. Bugungi kunda IK rivojlanayotgan mamlakatlar milliy boyligining yarmidan ko'prog'ini va rivojlangan mamlakatlarda esa, 70-80 % dan ko'prog'ini tashkil etmoqda.

Jahon banki tomonidan (92ta mamlakatda) inson kapitali milliy boylikda 67 foizni, rivojlangan davlatlarda 75 foizni tashkil etgan.

Ta'limdagi umum jahon tendensiyalari orasida uzluksiz ta'lim (umr davomida ta'lim olish)ning tezda rivojlanayotganligini ajratib ko'rsatish mumkin. Ta'lim bugungi kunda va uzoq mudatli istiqbolda inson rivojlanishining barcha davrlarida, ya'ni uni tug'ilishidan to umrining oxirigacha qo'llab-quvvatlashni ijtimoiy rasmiylashtirish tavsifiga ega bo'ldi. Buning zarurligi nafaqat texnik va texnologik va informatsion taraqqiyot jarayonining tezlashishi bilan, balki ijtimoiy-iqtisodiy va demografik rivojlanishi bilan ham izohlanadi. Shu sababli dinamik o'zgarayotgan jamiyatda uzluksiz ta'lim uning rivojlanishining ajralmas omili bo'lmoqda. *Uzluksiz va umr davomida ta'lim olish trendga aylanmoqda.*

Talantlar uchun raqobatchilikning kuchayishi

Global masshtabda ta'lim muassalari, korporatsiyalar va butun mamlakatlar uchun talantlar uchun jahon urushi raqobatchilikning asosiy drayveri va ustuvorligiga

aylanmoqda. Butun dunyoda o'sib borayotgan internatsiyallashuv ham maktab o'quvchilari, ham universitetlar ta'limi uchun bir xil tavsifga ega. Masalan, Shveysariyaning ko'pgina maktablarida ushbu mamlakat fuqarosi bo'lgan o'quvchilar ulushi- **30 %**dan oshmaydi. Bu hukumat vakillarini ona tilida ta'lim sifatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha maxsus chora-tadbirlar ishlab chiqishga majbur etmoqda. Shunga o'xshash vaziyat maktab ta'limida lider deb tan olingan va boshqa mamlakatlardan ko'plab o'quvchilarni qabul qiladigan Buyukbritaniyada ham kuzatilmoqda. Oliy ta'limga keladigan bo'lsak, o'z mamlakatidan tashqarida ta'lim oluvchi talabalar soni butun dunyoda **2010 yilda 4 mln kishidan ortgan bo'lsa, eng konservativ baholash bo'yicha bashorat qilinganda 2025 yilga kelganda ular soni 8 mln.ga yetadi.**

2.4. O'zbekistonda oliy ta'lim muassalarining akademik va moliyaviy mustaqilligini ta'minlash borasidagi islohotlar, an'anaviy oliy ta'lim muassasalarini tadbirkorlik oliy ta'lim muassasalariga transformatsiyalash

Innovatsion, texnologik, texnik va baynalminallashuv kabi zamonaviy trendlar oliy ta'lim muassasalari oldiga bir tomondan yuqori kasbiy malakalarga, tor ixtisoslashuvga yo'naltirilgan amaliy masalalarni yechish qobiliyatiga, alohida tarmoqlarda raqamli texnologiyalarni qo'llay olish ko'nikmasiga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash kabi vazifalarni qo'ysa, boshqa tomondan esa, amaldagi mavjud, aralash sohalarda ishlay olish qobiliyatiga, fundamental bilimlarga ega bo'lgan va doimiy ta'lim olishga tayyor bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash vazifasini qo'yimoqda.

Zamonaviy bozorlar globalizatsiyasi texnologiya va innovatsiyalarning tezlashgan kengayishini keltirib chiqarmoqda. Yangi kasblar eskilarining o'rniga kelmoqda. Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida ilm-fan sig'imli jarayonlarning o'sishi bilan har bir kasbdagi professional(kasbiy) ko'nikmalar va bilimlarga bo'lgan talablar oshib bormoqda.

Amaliyotning ko'rsatishicha, faqat eng yangi zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirish hamda yuqori darajada ilm talab mahsulot yaratibgina iqtisodiyotni yuksaltirishga erishish mumkin. "Yangi menejerizm" (new public management - NPM) mafkurasi doirasida bunday islohotlarni olib borishda davlat ta'lim sohasida sarf-xarajatlarni optimallashtirishga harakat qiladi.

Umuman olganda tadqiqotchilar oliy ta'lim rivojlanishida quyidagi asosiy jahon tendensiyalarini ko'rsatishadi:

Boloniya jarayoniga o'tish.

Ta'limning globallasuvi.

Ta'lim "franchayzingi".

Maqsadli ko'rsatkichlar tamoyilini kiritish.

Birlashish va yutib olish.

Moliyalashtirish usullarining o'zgarishi.

Yuqoridagi tendensiyalarni e'tiborga olgan holda respublikamizda ham so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan oliy ta'lim tizimini isloh etish jarayonidan ko'zlangan maqsad - ta'lim va ilmiy tadqiqot faoliyati sifatini oshirish natijasida tijoratlashtirish(innovatsiya) ko'lamini oshirish orqali oliy ta'lim muassasalarining iqtisodiy mustaqilligi masalalari bilan bog'liq bo'lib bormoqda.

Milliy oliy ta'lim tizimimizni modernizatsiyalash va rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari globallashib borayotgan jahon hamjamiyatida milliy OTMlarimizning jahon va mahalliy mehnat bozori talablariga mos keladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash masalasini hal etish kabi oson bo'lmagan vazifalarni hal etishlarini kun tartibiga qo'yimoqda.

Oliy ta'lim tizimini tubdan isloh etishning natijasi avvalo, oliy ta'lim muassasalarida o'quv, ilmiy-tadqiqot natijalarining (innovatsiyalarni joriy etish, tijoratlashtirish) samaradorligi va ularning moliyaviy barqarorligi darajasiga bog'liq. Bugungi kunda jahonning aksariyat rivojlangan mamlakatlaridagi zamonaviy universitetlar iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim drayveri vazifasini bajarmoqda. Ular bugungi kunda mehnat bozoriga zamonaviy talablarga javob beradigan yuqori malakali kadrlarni yetkazib berish bilan bir qatorda milliy iqtisodiyotning muhim sub'ektlari qatoridan o'rin olishmoqda. Ular hukumat organlari va ishlab chiqarish korxonalari bilan teng huquqli va o'zaro samarali hamkorlikda bozordagi muhim o'yinchilardan biriga aylanib borishmoqda.

Jahon akademik hamjamiyatidagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar doirasida oliy ta'lim tizimini tashkiliy va boshqaruv jihatdan o'zgartirishning ahamiyati yaxlit axborot maydoni bilan tavsiflangan global hamjamiyatdagi o'zgarishlar bilan bog'liq. Bu jarayon davlat tomonidan moliyalashtirishning qisqarishi va ta'lim xizmatlari bozorining kengayishi oqibatida raqobat rolining kuchayishi bilan ta'lim tizimini rivojlantirishga bo'lgan yondashuvlarni o'zgartirib yubordi. Bu o'z navbatida oliy ta'lim muassasalarini boshqarish va tartibga solish borasida an'anaviy OTMlarini tadbirkorlik OTMlariga transformatsiyalash jarayonlarining zaruriyatini keltirib chiqaradi "Tadbirkorlik universiteti" modeli talabalar, o'qituvchilar va ma'muriyatning ta'lim dasturlarini yaratish, ishlab chiqish va amalga oshirish, tadqiqot va innovatsiyalar jarayonida faol ishtirok etishini nazarda tutadi.

Ushbu modelning asosiy afzalliklaridan biri - bu bilim va texnologiyalarni tijoratlashtirish uchun sharoit yaratish bo'lib, bu universitetlarga qo'shimcha moliyalashtirish manbalarini olish imkonini beradi va ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish konsepsiyasida mamlakatimiz ta'lim sohasining milliy va xalqaro mehnat bozorlarida raqobatbardoshligini oshirishga ko'maklashuvchi vazifalar belgilab berilgan.

Konsepsiyada milliy ta'lim tizimiga qo'yiladigan yangi talablar belgilab berilgan bo'lib ular orasida quyidagilar ajralib turadi: ta'lim sifatini oshirish sohasida jahon standartlarini joriy etish orqali ta'lim tizimini rivojlantirishning yangi modeliga o'tish, aholini ta'lim xizmatlari bilan qamrab olishni kengaytirish, asosiy vazifalarni qayta ko'rib chiqish, o'quv jarayoni va yoshlarni dinamik o'zgaruvchan mehnat bozori sharoitlariga kasbiy tayyorlash bilan bog'liq qarorlarni qabul qilish va amalga oshirish amaliyotiga uslubiy yondashuvlar va boshqalar.

Bundan tashqari respublikamiz ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida milliy OTMlarning ahamiyatini va rolini oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da belgilangan vazifalar ijrosini izchil ta'minlash, shuningdek, oliy ta'lim muassasalarining mustaqilligini kengaytirish, ular faoliyatida davlat ma'muriy boshqaruvini keskin kamaytirish hamda shu orqali o'zgaruvchan mehnat bozori talablariga javob bera oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlovchi davlat ta'lim muassasalarini shakllantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 24 dekabrdagi "Davlat oliy ta'lim muassasalarining akademik va tashkiliy-boshqaruv mustaqilligini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-60-son Qaroriga binoan 2022/2023 o'quv yilidan boshlab bir qator OTMlarga moliyaviy mustaqillik berildi.

Ushbu qarorga ko'ra moliyaviy mustaqillik berilgan davlat oliy ta'lim muassasalariga a) akademik mustaqillik sohasida: o'quv rejalari, o'quv dasturlari, malaka talablarini kasbiy standartlar asosida tasdiqlash, ta'lim tilini hamda ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim olish shaklini belgilash; bakalavriat ta'lim yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklari uchun o'qish davomiyligi muddatlarini belgilash; doktoranturada to'lov-kontrakt asosida o'qish qiymatini belgilash, byudjetdan tashqari mablag'lar hisobidan grant ajratish orqali doktoranturaga tanlov asosida kvotaga qo'shimcha ravishda qabul qilish; doktorant va mustaqil izlanuvchilarga ilmiy rahbarlik qilish tartibini tasdiqlash; magistratura bosqichida ta'limning sirtqi, masofaviy va kechki shakllarini joriy etish, ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklar bo'yicha qo'sh malakalar, shu jumladan amaliy malakalar berish tizimini joriy qilish; o'zaro kelishuvlar asosida oliy ta'lim muassasalari bilan akademik mobillikni amalga oshirish; oliy ta'lim muassasasi va uning tuzilmasidagi ta'lim muassasalari uchun o'z grifi asosida darsliklar hamda boshqa o'quv va ilmiy adabiyotlarni yaratish va nashr etish; ta'lim sifatini ichki nazorat qilish mexanizmlarini belgilash va joriy etish. b) tashkiliy-boshqaruvdagi mustaqillik

sohasida: faoliyatining asosiy yo‘nalishi ta‘lim, ilm-fan, uning natijalarini joriy etish hamda tijoratlashtirish bilan bog‘liq bo‘lgan, davlat byudjeti mablag‘lari hisobidan moliyalashtirilmaydigan tarkibiy tuzilmalar tijorat va notijorat tashkilotlarni tashkil etish; oliy ta‘lim muassasalari uchun belgilangan normativlardan qat‘i nazar muassasaning tuzilmasini tasdiqlash va shtat birliklari sonini belgilash; mehnat bozoridagi ehtiyojdan kelib chiqib, yangi ta‘lim yo‘nalishlari va mutaxassisliklarni ochish, amaldagi ta‘lim yo‘nalishlari hamda mutaxassisliklarni tugatish; pedagog va boshqa xodimlarni ishga qabul qilish, ishdan ozod etish va ichki rotatsiyasiga oid tartibni belgilash hamda xorijiy davlat fuqarolarini to‘lov-kontrakt asosida o‘qishga qabul qilish va masofaviy ta‘lim olish shaklida o‘qitishni tashkil etish kabi qo‘shimcha vakolatlar berildi.

Mazkur qarorga binoan yuqoridagi ushbu bandeda nazarda tutilgan vakolatlar oliy ta‘lim muassasalari tomonidan qonunchilik hujjatlari talablariga muvofiq mustaqil ravishda amalga oshirilishi belgilab berilgan.

Shuningdek, oliy ta‘lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar samaradorligini oshirish, davlat oliy ta‘lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini ta‘minlash, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash masalalarini mustaqil hal etish, ilmiy-tadqiqot faoliyatiga mablag‘larni jalb etish imkoniyatini kengaytirish hamda oliy ta‘lim muassasalari o‘rtasida raqobat muhitini rivojlantirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 24 dekabrda “Davlat oliy ta‘lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-61 Qaroriga ko‘ra 40 OTMlarga moliyaviy mustaqillik berilib mazkur davlat oliy ta‘lim muassasalariga 2022 yil 1 yanvardan boshlab ta‘lim xizmatlari bozoridagi talabni inobatga olgan holda to‘lov-kontrakt asosida o‘qitish qiymatini belgilash, talabalarning to‘lov-kontrakt mablag‘larini to‘lash muddatlarini belgilash va uzaytirish, ta‘lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llay oladigan va ilmiy izlanish olib boradigan mahalliy hamda xorijiy professor-o‘qituvchi va mutaxassislarni shartnoma asosida jalb qilish, o‘quv-ilmiy jarayonlarga jalb etilgan xorijiy yuqori malakali mutaxassislar mehnatiga haq to‘lash miqdorlarini bozor konyunkturasidan kelib chiqib belgilashga oid qarorlar qabul qilish, professor-o‘qituvchilar shtat birliklarini kiritish me‘yorlarini ishlab chiqish, o‘z mablag‘lari hisobidan talabalar uchun stipendiya va grantlar ajratish, xorijiy davlatlardan o‘quv va ilmiy adabiyotlar, darsliklar hamda o‘quv qo‘llanmalarni mualliflik huquqi bo‘lgan ishlab chiqaruvchilardan to‘g‘ridan-to‘g‘ri xarid qilish, bo‘sh turgan bino va inshootlarda pullik xizmatlar ko‘rsatish tartibini belgilash hamda avtotransport vositalarining yo‘l bosish yillik limiti va ularga xizmat ko‘rsatish talablarini belgilashi kabi vakolatlar berildi.

Yuqoridagilardan tashqari moliyaviy mustaqillik berilayotgan davlat oliy ta‘lim muassasalariga quyidagilarni nazarda tutuvchi moliyalashtirish tartibiga o‘tkazilishiga ruxsat berildi. Va unga ko‘ra: barcha ta‘lim yo‘nalishlari va bosqichlari bo‘yicha bir

talaba uchun to'g'ri keladigan o'rtacha xarajat miqdori hisoblab chiqiladi; davlat buyurtmasi (davlat granti) asosida kadrlar tayyorlash uchun Davlat byudjetidan ajratiladigan mablag'lar Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartib asosida bir talabaga to'g'ri keladigan o'rtacha xarajat miqdoridan kelib chiqib belgilanadi; davlat granti asosida ta'lim olayotgan talabalar uchun byudjet mablag'lari bo'ysunuvi bo'yicha tegishli vazirlik va idora hamda oliy ta'lim muassasasi o'rtasida imzolanadigan bitim asosida ajratiladi (bundan maqsadli mablag'lar, shu jumladan stipendiya to'lovlari, yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarning ijtimoiy himoyasi uchun qonunchilikda belgilangan mablag'lar, oliy ta'limdan keyingi ta'lim xarajatlari hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasining alohida qarorlari asosida ajratiladigan boshqa mablag'lar mustasno); davlat granti asosida ta'lim olayotgan talabalar uchun ajratilgan byudjet mablag'lari (bundan maqsadli mablag'lar mustasno) oliy ta'lim muassasasining byudjetdan tashqari mablag'lari bo'yicha shaxsiy g'azna hisobvarag'iga o'tkaziladi va hisobot davri oxirida mablag'larning qoldig'i oliy ta'lim muassasasi ixtiyorida qoldiriladi; davlat buyurtmasi sifatida ajratilgan mablag'lar hamda to'lov-kontrakt mablag'lari bo'yicha daromadlar va xarajatlarni smetasi tegishlilik bo'yicha yuqori turuvchi vazirlik va idorada ro'yxatdan o'tkaziladi hamda ulardan foydalanish Byudjet tashkilotlarini rivojlantirish jamg'armasi uchun belgilangan tartibga o'xshash tartibda amalga oshiriladi. Bunda, moliya yili davomida daromadlar va xarajatlarni smetasiga kiritiladigan o'zgartirishlar Moliya vazirligi bilan kelishilmaydi; to'lov-kontrakt asosida o'qitish qiymati bir talaba uchun to'g'ri keladigan o'rtacha xarajat miqdoridan kelib chiqib, biroq oliy ta'lim muassasasini o'zini o'zi to'liq moliyaviy ta'minlash, istiqbolda rivojlantirish hamda ta'lim xizmatlari bozoridagi o'zaro raqobat asosida belgilanadi.

Bundan tashqari moliyaviy mustaqillik berilayotgan davlat oliy ta'lim muassasalarida: asosiy vositalarni ijaraga berishdan tushgan mablag'ning 1 foizi - Davlat aktivlarini boshqarish agentligining hududiy bo'linmalari huzuridagi davlat mulki ijara markazlariga, qolgan qismi - elektron savdo maydonchasi operatoriga to'langan to'lov chegirilgandan keyin mazkur oliy ta'lim muassasasining byudjetdan tashqari rivojlantirish jamg'armasiga yo'naltiriladi; asosiy vositalar va tovar-moddiy boyliklarni (bundan yer, bino, inshootlar, jumladan operativ boshqaruvga berilgan bino va inshootlar hamda o'quv-ilmiy laboratoriya jihozlari mustasno) sotishdan tushgan mablag'lar to'lig'icha o'z ixtiyorida qoldiriladi; moliyaviy nazorat tadbirlarini xolisona va mustaqil o'tkazadigan ichki audit va moliyaviy nazorat xizmati tashkil etiladi; mablag'larning sarflanishi yuzasidan yuqori turuvchi vazirlikka (idoraga) har chorakda belgilangan tartibda hisobot beriladi; Davlat byudjetidan ajratilgan mablag'lar, xarid qilingan tovarlar va xizmatlar, amalga oshirilayotgan loyihalar hamda tasarrufidagi mablag'lar, moddiy boyliklar va mulkdan foydalanish

to'g'risidagi boshqa ma'lumotlar o'z rasmiy veb-saytlariga muntazam joylashtirib boriladi; mablag'lardan oqilona va samarali foydalanish, jumladan xodimlar mehnatiga haq to'lash va stipendiya to'lovlarini o'z vaqtida hamda to'liq amalga oshirish uchun javobgarlik tegishli oliy ta'lim muassasasi rahbari zimmasiga yuklanadi.

Umuman olganda respublikamizda moliyaviy mustaqillik berilgan OTMlarni byudjetdan moliyalashtirishning amaldagi tartibiga ko'ra moliyaviy mustaqillik berilgan davlat oliy ta'lim muassasalarini bir talaba uchun to'g'ri keladigan o'rtacha xarajat miqdoridan kelib chiqib moliyalashtirish tartibi to'g'risidagi nizomga binoan u quyidagilarni tartibga soladi:

moliyaviy mustaqillik berilgan oliy ta'lim muassasalariga moliya yili uchun ajratiladigan byudjet mablag'lari hajmini aniqlashda qo'llaniladigan xarajatlar bazaviy normativlari;

moliya yilida xarajatlarning bazaviy normativlarini qo'llash yo'li bilan moliyaviy mustaqillik berilgan oliy ta'lim muassasalari uchun byudjet mablag'lari hajmini hisoblash tartibi.

Moliya yili uchun OTMga ajratiladigan byudjet mablag'lari hajmini aniqlashda quyidagi xarajatlar bazaviy normativlari qo'llaniladi:

professor-o'qituvchilar hamda boshqaruv, texnik, xizmat ko'rsatuvchi va o'quv-yordamchi xodimlar mehnatiga haq to'lash va rag'batlantirish bilan bog'liq xarajatlari;

bir nafar talabani o'qitish uchun joriy xarajatlar;

boshqa xarajatlar (kommunal xizmatlar, o'qitish xarajatlari, joriy ta'mirlash) hamda asosiy aktivlarni xarid qilish va kapital ta'mirlash uchun ajratiladigan mablag'lar;

davlat byudjeti mablag'lari hisobidan moliyaviy mustaqillik berilgan oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirish tartibi.

Davlat buyurtmasini moliyalashtirish davlat buyurtmasi (davlat granti) asosida ta'lim olayotgan talabalarni o'qitishni moliyalashtirish bo'yicha namunaviy bitimga muvofiq amalga oshiriladi. U buyurtmachi (vazirlik, idora) hamda oliy ta'lim muassasasi o'rtasida tuziladi. Bitim imzolangandan so'ng OTM byudjet mablag'lari bo'yicha xarajatlar smetasini shakllantiradi va tasdiqlaydi.

Nazorat savollari:

1. Innovatsion, texnologik, texnik va baynalminallashuv kabi zamonaviy trendlar mohiyatini tushuntirib bering.
2. Oliy ta'lim rivojlanishidagi asosiy jahon tendensiyalarini sanab bering.
3. Universitet deganda nimani tushanasiz?
4. Universitetning institut, akademiyadan farqi jihatlari nimada?
5. Universitetlarning klassik modellarining mazmun-mohiyatini tushuntirib bering.

6. Universitet 1.0; universitet-2.0 va universitet-03 modellarining o'ziga xos jihatlarini tushuntirib bering.
7. Universitet 1.0 dan universitet 3.0 modeliga o'tish deganda nimani tushunasiz?
8. Universitetlarning zamonaviy modellari va ularning transformatsiyasi mohiyatini tushuntirib bering.
9. "Tadbirkorlik universiteti" modeli qaysi sob'ektlarning faol ishtirok etishini nazarda tutadi?
10. Universitet 4.0 modeli deganda nimani tushunasiz?
11. Hozirgi va kelajakdagi universitetlarning beshta modellarini sanab o'ting.
12. Akademik tadbirkorlik tushunchasi va uning o'ziga xos jihatleri nimabalardan iborat?
13. Akademik spin-off, spin-off, spin-aut, biznes-inkubator, start-aplarning mazmun-mohiyatini tushuntirib bering.
14. Inson kapitali, uzluksiz va umr davomida ta'lim olishning mazmun-mohiyati nimalardan iborat?
15. Talantlar uchun raqobatchilikning kuchayishi deganda nimani tushunasiz?
16. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 24 dekabrda "Davlat oliy ta'lim muassasalarining akademik va tashkiliy-boshqaruv mustaqilligini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-60-son Qarorining mazmun-mohiyatini aytib bering.
17. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 24 dekabrda "Davlat oliy ta'lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-61 Qarorining mazmun-mohiyatini aytib bering.

III. SEMINAR-TRENING MASHG‘ULOTLAR MATERIALLARI

III. SEMINAR-TRENING MASHG'ULOT MATERIALLARI

1- MASHG'ULOT: TADBIRKORLIK UNIVERSITETLARI RIVOJLANISHI ORQALI MILLIY IQTISODIYOTNING TRANSFORMATSIYALASHUVI (2 soat)

Reja:

1. Baynalminallashuv jarayonining asosiy tendentsiyalari va tavsifi. Tashqi muhitni muammoli tahlil etish, ustuvorliklar va cheklovlar, texnologiyalarni tijoratlashtirishning asosiy yo'llari.

2. OTM tashqi muhiti tahlili omillar guruhini o'rganish, PEST-tahlili. OTMda "OTMning "Akademik tadbirkorlik va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish" borasidagi faoliyatining tashqi muhiti- PEST- tahlili.

Tayanch tushunchalar: baynalminallashuv jarayoni akademik tadbirkorlik subyektlari, PEST-tahlili, innovatsion ekotizim, strategik rejalashtirish, OTM rivojlanishining strategik rejasi.

1. Baynalminallashuv jarayonining asosiy tendentsiyalari va tavsifi. Tashqi muhitni muammoli tahlil etish, ustuvorliklar va cheklovlar

So'nggi yillardagi fan va texnologiyaning rivojlanishi hamda iqtisodiyotning o'sib borishi o'z navbatida jahon mamlakatlari o'rtasidagi integratsiyalashuv va xalqaro aloqalarning yanada kuchayishga olib kelmoqda.

XX asr – oxiri va XXI asr boshi kishilik jamiyatining barcha sohalarini o'ziga qamrab olgan zamonaviy axborot texnologiyalari va ilmiy-texnik taraqqiyot sohalarining jadal rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Ta'lim sohasida asosiy chaqiruv - bu doimiy ravishda yangilayotgan axborotlar ko'lamining ortib borishi bilan tavsiflanadi. Bu o'z navbatida ta'lim tizimining o'zgarishiga olib keldi va u asosan ma'lum hajmdagi bilimlarni oddiy uzatishdan voz kechish orqali uni mustaqil izlashni va kerakli axborotlarni tahlil etishni bilish ko'nikmalarini shakllantirish zaruratini keltirib chiqardi.

Rivojlangan mamlakatlar amaliyotida ro'y berayotgan qonuniyatlardan kelib chiqib, bugungi kunda respublikamizda ta'lim, xususan oliy ta'lim va oliy malakali kadrlar tayyorlash sohasida xalqaro hamkorlikka kirishishga alohida ahamiyat qaratilgan bo'lib, keyingi yillarda ayniqsa, axborot va telekommunikatsiyaning ommalashuvi o'z-o'zidan dunyo xalqlarini bir-biriga yanada yaqinlashtirib, yangi imkoniyatlarga yo'l ochib bermoqda.

Hozir matbuotda, adabiyotlarda tez-tez uchrab turadigan globalizatsiya, xalqarolashuv, mintaqalashuv, yevropalashuv kabi tushunchalarning paydo bo'lishi

ham yuqoridagi omillar bilan chambarchas bog‘liq. Dunyoda kechayotgan globallashuv hamda xalqaro o‘zgarishlar jarayonida oliy ta’lim va uning faoliyati muhim o‘rin tutadi. Rivojlangan mamlakatlarning yetakchi universitetlarida xorijiy talabalar sonining oshib borayotganligi borasida fikr yuritadigan bo‘lsak, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo bo‘ylab talabalarning o‘zga mamlakatlarda tahsil olishlari oxirgi 30-35 yilda misli ko‘rilmagan darajada oshib ketdi.

Umuman olganda zamonaviy global raqobatning kuchayib borishi sharoitda raqobatbardoshlikni ta’minlash ko‘p jihatdan mamlakatdagi samarali ta’lim xizmatlarining rivojlanishiga bog‘liqlik bo‘lib bormoqda. Masalan, global oliy ta’lim xizmatlari bozorining 2023-yildagi sig‘imi 728,34 milliard dollarni tashkil etgan holda, yillik o‘sinh sur‘ati 12,7 foiz bo‘lib, 2033-yilga kelib 2276,9 milliard dollargacha yetishi prognoz qilingan. Ta’lim xizmatlari savdosining o‘shishini inobatga olib Jahon Savdo Tashkiloti (JST) ta’lim xizmatlari savdosini xizmatlar savdosi bo‘yicha Bosh kelishuv (GATS) qoidalari bilan tartibga solinadigan xizmatlar ro‘yxatiga kiritdi”. Ta’lim xizmatlari iqtisodiyotning yuqori daromadli sohasiga aylanib borayotganligi sababli, nafaqat oliy ta’lim muassasalari (OTM) o‘rtasida, balki davlatlar o‘rtasida ham raqobat kuchayib bormoqda. Ayniqsa, oliy ta’lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan talabalarning xalqaro mobilligi ta’lim xizmatlari eksportini yanada kengaytirish imkonini bermoqda. 2023-yilda xalqaro talabalarni qabul qilish imkoniyati Buyuk Britaniya va Kanadada 22-30 foizni, AQShda atiga 6 foizni hamda Avstraliyada esa, 24 foizni tashkil etgan. Global ta’lim xizmatlari bozorida raqobatning kuchayishi raqamli marketing vositalaridan, jumladan maqsadli auditoriyani jalb qilishda raqamli targ‘ib qilish kanallaridan keng foydalanishni taqozo etmoqda.

Muxtasar qilib shuni ta’kidlash mumkinki, baynalminallashuv tushunchasining O‘zbekiston OTMlariga kirib kelishi bu, avvalo, mahalliy OTMlarni dunyo miqyosida tanitishda hamda xalqaro ilmiy va akademik aloqalarni yanada kengaytirishga turtki bo‘ldi. Umuman olganda, zamonaviy OTMlarning xalqaro doiradagi ta’lim dasturlari va loyihalaridagi ishtiroklarining kengayishi o‘z navbatida professor-o‘qituvchi, talabalarning dunyoqarashi, bilimi, tajriba va malakalarini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Natijada oliy ta’lim sifatining oshishiga, OTMning esa reyting ko‘rsatkichlarining ko‘tarilishiga xizmat qiladi.

Ta’limning globallashuvi, integratsiyasi va baynalminallashuvi so‘nggi o‘n yilliklardagi global tendensiyalarga xos jarayon hisoblanadi.

Ta’limni baynalminallashtirish bugungi kunda dunyo davlatlari ta’lim siyosatining muhim tarkibiy qismlardan biriga aylanib bormoqda.

Tahlillarning ko‘rsatishicha, so‘nggi yillarda ayrim mamlakatlarda oliy ta’lim baynalminallashuvining oshib borayotganligiga turli xususan, iqtisodiy globallashuv

va AKTning kengayishi, shuningdek, bozor mexanizmlarining joriy etilishi kabi omillar ta'sir etmoqda.

Shuningdek, OTMLar o'z tomonidan bayналminallashuvga katta e'tibor qaratishmoqda. Bunda OTMLar asosiy vazifalar sifatida ta'lim sifatini oshirish, talabalarni globallashtirgan dunyoga tayyorlash, shuningdek, ilmiy-tadqiqot sifatini oshirish kabi masalalarni o'z oldilariga qo'yishmoqda.

2. OTM tashqi muhiti tahlili omillar guruhini o'rganish, PEST-tahlili. OTMda "OTMning "Akademik tadbirkorlik va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish" borasidagi faoliyatining tashqi muhiti- PEST- tahlili.

Universitetlarning kelajagini tasavvur etish avvalo, jahondagi zamonaviy tendensiyalarga, mamlakatdagi va uning yetakchi bazaviy tarmoqlaridagi, hududlar ijtimoiy sohalaridagi rolining rivojlanishga bog'liq.

Akademik tadbirkorlik texnologiyani universitetlardan kompaniyalarga o'tkazishning asosiy usuli hisoblanadi. Universitet tomonidan olimlarning ilmiy-tadqiqot faoliyati uchun mablag' ajratilishi akademik tadbirkorlar safini ko'paytirishga xizmat qilmoqda.

Dunyo bugungi kunda to'rtinchi sanoat inqilobi ostonasida turibdi. O'zgarishlar hayotning barcha sohalarini qamrab olmoqda: *mehnat bozori, yashash muhiti, siyosiy tizimlar, texnologik ukld, insonlarning fikrlashlari va h.k.lar.* Mamlakatlar jahon texnologik trendlariga integratsiyalashmoqda, bu o'z navbatida ta'lim sohasining rivojlanishiga sezilarli ta'sir etadi. Bugungi kunda EdTech sun'iy intellekti jahonning ilg'or universitetlari ta'lim tizimiga shiddat bilan kirib ta'lim texnologiyalari bozorida drayver vazifasini bajarmoqda.

Respublikamiz OTMlari olimlarining biznes vakillari va hokimiyat organlari bilan o'zaro hamkorligi bugungi davr talablariga javob bermaydi. Shu sababli, OTM faoliyatiga ishlab chiqarish va tijorat kompaniyalarini jalb etish borasida universitetlar rahbarlari fundamental bilimlarni va amaliy tajribani tarqatishga shuningdek, innovatsion infratuzilma ob'ektlarini shakllantirishga yo'naltirilgan qator mexanizmlarni qo'llashmoqda.

Bundan tashqari amaliyotning ko'rsatishicha, respublikamiz OTMlarining hududlarning innovatsion rivojlanishiga jalb etilishi darajasi qoniqarsiz, bu o'z navbatida davlat innovatsion siyosatining talab darajasida amalga oshirilmayotganligi, biznes vakillarining OTMLar innovatsion jarayonida ishtirok etmasliklari, shuningdek, akademik olimlarning innovatsion faol emasliklari bilan bog'liq.

Tadqiqotchilarning fikricha, OTMlarning hududlarda innovatsion faolliklarini oshirish uchun akademik olimlarning biznes vakillari va hokimiyat organlari bilan

o‘zaro hamkorliklarini kuchaytirishga, shuningdek texnologiyalar transferi mexanizmlarini rivojlantirishga qaratilgan egiluvchan siyosatni amalga oshirish zarur.

Universitetlarning rivojlanishiga ta’sir etuvchi institutsional omillarga avvalambor quyidagilar ta’lluqli:

- texnologiyalar transferi innovatsion tadbirkorlik va venchurli moliyalashtirish sohasidagi qonunchilik;

- intellektual mulk huquqini himoyalash va saqlash sohasidagi qonunchilik;

- boshqaruv tizimiga (motivatsiya tizimi bilan), moliyalashtirishga, rivojlanish strategiyasini va uni amalga oshirish dastaklarini shakllantirishdagi universitetlarning sezilarli darajada qonuniy jihatdan mustahkamlangan avtonomligi.

Innovatsiyalarning mahsulodorligiga ta’sir etadigan omillar tahlili muhim amaliy ahamiyat kasb etgan holda ular innovatsiyalarni bir muncha samarali qo‘llash yoki aksincha ularning ta’sirini yo‘qotuvchi sifatida ijobiy va salbiy holatlarni aniqlashga yordam beradi.

Turli xildagi omillarning qanchalik sinchkovlikda aniqlanganligi va o‘rganilganligi amalda mavjud bo‘lgan yoki endigiga yaratilgan innovatsion tizimning samaradorligiga bog‘liq bo‘ladi, shuningdek, bu eng zo‘r natijaga erishish uchun jarayonni modernizatsiyalash imkonini beradi.

Masalan, rus tadqiqotchisi S.R.Yagolkovskiy innovatsion jarayonni kengaytirish jarayonida *“ko‘lamlikning kengayishi tashqi ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va boshqa vositalar, shuningdek rivojlanishning ichki mantig‘i bilan o‘zaro xatti-harakatlarga olib keladi”*. Muallif omillar ikkita turini ajratadi: tashqi va ichki.

Birinchi kategoriyaga u quyidagi parametrlar va shakllarni kiritgan:

1. Yangi talablar va bozor kon’yunkturasi o‘zgarishlari;
2. Resursli rag‘batlantirish yoki innovatsion faollikning chegaralanishi;
3. Siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy ustuvorliklar;
4. Texnologik rivojlanishga bo‘lgan zaruriy talablar.

Bu borada tadqiqotlar tahlili bo‘yicha omillarni ikki turga ya’ni, rag‘batlantiruvchi va to‘suvcilarga bo‘lish mumkin. Keyinchalik ularni **PEST-tahlil** yordamida ularning to‘g‘ridan-to‘g‘ri OTM innovatsion faolligiga ta’sir etishlarini aniqlash mumkin. OTM innovatsion mahsuldorligiga ta’sir etuvchi tashqi jihatlar sifatida ularni siyosiy (Political), iqtisodiy (Economics), ijtimoiy (Social), texnologik (Technological) omillarga bo‘linadi.

Universitet(OTM)lar innovatsion faoliyati rivojlanishining PEST-tahlili

Siyosiy omillar(P)	Iqtisodiy omillar(E)
Noqulay geosiyosiy vaziyat. Internatsionallashuvning o'sishi. Innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlovchi institutlar. Innovatsion faollikni resursli rag'batlantirish yoki chegaralash. OTMlarning tadbirkorlik sub'ektlari bilan ishonchli va samarali o'zaro hamkorlik mexanizmlari. Innovatsion infratuzilmaning me'yoriy-huquqiy bazasi. Innovatsion faollikni rag'batlantirish bo'yicha soliq imtiyozlari va subsidiyalarning mavjudligi yoki aksi. Ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatga investitsiyalarni jalb etish mexanizmlari. Yuqori darajadagi maqomga ega bo'lish. OTMlar ko'rsatkichlariga davlat tomonidan qo'yiladigan talablar.	Pul-kredit siyosati sohasidagi yo'nalishlarning o'zgarishi. Davlat tomonidan innovatsion jarayonlarni amalga oshirishning rag'batlantirilishi. Universitet tomonidan budjetdan tashqari mablag'larni jalb etish zaurliqi. Mehnat bozori tuzilmasining o'zgarishi. Mehnat bozorida xodimlarning raqobatlashuvi Mamlakat universitetlari orasida innovatsion loyihalarni amalga oshirish sohasidagi raqobatchilikning yuqori darajasi. Korxonalarda moliviy mablag'larning yetishmasligi. Moliyaviy jarayonlar aniq-ravshanligining zarurligi. Yangiliklarni joriy etishning ko'p sarf-xarajat talab etishi. Innovatsiyalarni moliyalashtirish manbalarini topishdagi murakabliklar. Inflyatsiyaning o'sishi.
Ijtimoiy-madaniy omillar(S)	Texnologik innovatsiyalar (T)
Oliy ta'lim rolining ortishi. Universitet ilmiy-texnik ishlanmalari tizimida madaniyatning rivojlanishi. Amalga oshiriladigan loyihalar sifatiga quyiladigan talablar. Innovatsiyalarni qabul qilishda demografik(yoshdagi) farqlanishlar. Aholining yangiliklarga bo'lgan fikr-mulohazalari. Ekologik muhit. Aholida innovatsiyalarga bo'lgan xohish-istaklar, vatanparvarlik tuyg'usi. Bitiruvchilarni tayyorlash sifatining oshishi. Universit - mintaqaning "elita" muassasi.	Ilmiy-texnik taraqqiyot. Raqamli paradigmaga o'tish. Jarayonlarni avtomatlashtirish. Innovatsion faoliyatning ilmiy-ta'lim salohiyati. Universitet rivojlanishi uchun zaruriy texnologik vositalar va texnik vositalarni doimiy yangilashga bo'lgan ehtiyoj. Innovatsion salohiyat holati (yuqori yoki past). Zamonaviy texnika va texnologiyalardan foydalanish holati. Ishlab chiqarish quvvatlari. Mehnat shart-sharoitlarining o'zgarishi. Raqobatchilikdagi asosiy ustuvorlik - vaqtinchalik xarajatlarni qisqartirish.

Xulosa sifatida shuni alohida ta’kidlab o’tish zarurki, innovatsiyaning mahsuldorligiga turli xildagi juda katta miqdordagi omillar ta’sir qiladi. Yuqorida keltirilgan omillarni alohida guruhlariga ajratish mumkin. Ammo muhimi omillar ham tashqaridan yo’naltirilgan, ya’ni tashqi va ham infratuzilmaning aniq bir ishtrokchisining ichida ham shakllanishi mumkin.

Qanday omillar innovatsiyalarni ishlab chiqish jarayoniga ta’sir etishi mumkinligini aniqlash jarayonning o’zini takomillashtirish maqsadida kamchiliklarni izlashga imkon bergan holda innovatsion faoliyat doirasida muhim hisoblanadi.

Topshiriq

Sizdan o’zingiz faoliyat yuritayotgan OTM misolida uning innovatsion mahsuldorligiga ta’sir etuvchi tashqi jihatlar sifatidagi siyosiy (Political), iqtisodiy (Economics), ijtimoiy (Social), texnologik (Technological) omillarni aniqlashingiz, yaxni **PEST-tahlilini amalga oshirshingiz** so’raladi.

2-jadval

Universitet(OTM) innovatsion faoliyati rivojlanishining PEST-tahlili

Siyosiy(P)	
+	-
Iqtisodiy (E)	
+	-
Sotsium (S)	
+	-
Texnologiya va innovatsiya (T)	
+	-

Yuqoridagi jadvalni to’ldirib bo’lganingizdan keyin o’zingiz faoliyat yuritayotgan oliy ta’lim muassasangizning Tadbirkorlik universiteti/ universitet 3.0

konsepsiyasi bo'yicha rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni (ijobiy va salbiy) tahlil etib bo'lganigizdan keyin uning ichki muhitini tahlil etishga e'tiborni qaratish kerak.

2-MASHG'ULOT: TADBIRKORLIK UNIVERSITETIGA O'TISH UCHUN ZARUR BO'LAGIDAN O'ZGARISHLAR (2 soat)

REJA:

1. OTMlar raqobatbardoshlik ko'rsatkichlari. OTMning raqobatbardoshligini baholash mezonlari "ish bilan bandlik samaradorligi".
2. Ta'lim muassasasi ichki muhiti tahlili. OTM uchun SWOT-tahlil vazifalari. OTMlarni boshqarishning SWOT-tahlili.

1. OTMlar raqobatbardoshlik ko'rsatkichlari

Dunyoning o'zgaruvchanligi va uning ijtimoiy-iqtisodiy va ilm-fan sig'imli jarayonlarining tezlashishi iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga tarqaluvchi va strategik rejalashtirish, operativ javob beruvchi jamiyatning ajralmas elementlaridan hisoblanadi. Bundan tashqari, zamonaviy iqtisodiyotda resurslar uchun qattiq kurashishlar ro'y bermoqda. Bunday kurash maqsadi mehnat bozori ehtiyojining balanslashgan yo'naltirilganligi bilan mamlakatning kadrlar va ilmiy salohiyatini ta'minlash va qo'llab-quvvatlash bo'lgan aniq rejalashtirilgan rejasi mavjud bo'lgan iqtisodiyotning oldin raqobatchilik bo'lmagan sohalarida ham kuzatilmoqda. Zamonaviy oliy ta'lim tizimi tavsifi xorijiy ilmiy nashrlarda aniqlangan kvazibozor sharoitida faoliyat yuritadi. Ushbu holatning respublikamiz uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etishini quyidagicha izohlash mumkin:

- oliy ta'lim muassasalari o'zining avtonomligi bilan ajralib turadi, lekin davlat OTMlarning avtonomligi chegaralagan holda oliy ta'lim tizimining strategik maqsadlarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi;
- talabalarni qo'llab-quvvatlash tizimi ularga teng imkoniyatlarni va erkin tanlovini kafolatlaydi;
- ta'lim muassasalarida olingan bilimlar natijalari davlat tomonidan nazorat qilinadi va baholanadi;
- OTMlar davlat tomonidan belgilangan talablarga mos holda akkreditatsiyalanishi lozim, lekin ushbu ta'lim muassasalarini davlat tomonidan moliyalashtirishning samaradorligini ta'minlash uchun ular orasida raqobatchilik muhitini saqlash kerak.

Raqobatchilik – bu resurslar uchun kurash:

- inson (borba za studentov kak za glavnyy istochnik doxodov, a takje kak za potentsialnyx issledovateley; za nauchno-pedagogicheskix rabotnikov kak za glavnyy resurs intellektualnogo kapitala vuza);

- moliyaviy yoki moddiy (nauchные гранты, программы razvitiya, razmer kotoгых formiruetsya na osnove konkurentosposobnosti NPR);
- nomoddiy, ijtimoiy tan olinganlik va maqom sifatida.

Nomoddiy resurslar uchun kurash ikkinchi darajali va inson resurslarini sifatli saralash asosida va belgilangan vazifalarni bajarish uchun yetarlicha moliyalashtirish hajmi bo‘lgandagina maqsadga muvofiq hisoblanadi.

OTM raqobatbardoshligi deganda, quyidagilarni tushunish mumkin:

1) tashqi va ichki mehnat bozoridagi raqobatchilik kurashida bardosh bera oladigan mutaxassislarni tayyorlash;

2) ta'lim faoliyatida raqobatga qodir yangiliklarni ishlab chiqish.

Ta'lim xizmatlari raqobatbardoshligi – bu OTMning ta'lim bozoriga ta'lim xizmatlarining belgilanganligi, hajmi va mazmun-mohiyati bo'yicha o'xshash bo'lgan ta'lim xizmatlarini taklif etuvchi boshqa OTMlar oldida raqobatchilik ustuvorligiga erishish qobiliyati.

OTM raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillar kelib chiqish manbalari bo'yicha quyidagilarga ajratiladi:

1) OTM tomonidan ta'sir etish imkoniyati bo'lmagan, lekin uning raqobatbardoshligini baholash va raqobatchilik strategiyasini tanlashda e'tiborga olinishini talab etadigan tashqi omillarga;

2) OTMning xususiy raqobatbardoshligini ta'minlash va OTMga bevosita ta'sir etishga qodir bo'lgan hamda o'zi tomonidan ta'sir etish imkoni bo'lgan ichki omillarga.

OTM raqobatbardoshligi turlari OTM raqobatbardoshligini tahlil qilishda quyidagilarni ajratish zarur:

- potentsial raqobatbardoshlik;
- real raqobatbardoshlik (jadval).

1-jadval

OTM raqobatbardoshligi turlari

Turi	Tavsifi
Potentsial	Vaqtning har bir aniq davri turli xil omillarning hamkorlikdagi o'zaro xatti-harakatlari bilan aniqlanadi. Balki aniqlangan omillar asosida bashorat qilingandir.
Real	Amalda potentsiali bilan bir-biriga mos kelmasligi, sababi iste'molchilar o'zlarining sub'ektiv tavsiflariga tayangan holda ta'lim muassasining faoliyatini noprofessional baholashadi.

Bugungi kunda iqtisodiyot boshqa tarmoqlarida bo'lgani kabi ta'lim sohasida faoliyat yuritadigan tashkilotlarning raqobatbardoshligi ta'minlash va uni oshirib borish muhim vazifalaradan sanaladi.

Globallashuv va keskin raqobatchilik sharoitida faoliyat yuritayotgan OTM o'z raqobatbardoshligi ta'minlay olmasa ta'lim xizmatlari sohasida o'z faoliyatini davom

ettirishi amri mahol bo'lishi aniq bo'lib bormoqda (bizda bu holat o'zining shakllanishining dastlabki bosqichlarida xolos).

Raqobatbardoshlikning umumqabul qilingan tushunchasi ob'ektning qobiliyati yoki o'ziga xosligining o'z muhitidagi o'ziga o'xshagan boshqa ob'ektlardan zo'rqligini anglatadi. Raqobatbardoshlik tovarlar, korxonalar, tarmoqlar, xodimlar orasida bo'lishi mumkin. Turli ob'ektlarning raqobatbardoshligi deyilganda turlicha ahamiyatlar e'tiborga olinadi.

Jahon akademik hamjamiyatidagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar doirasida oliy ta'lim tizimini tashkiliy va boshqaruv jihatdan o'zgartirishning ahamiyati yaxlit axborot maydoni bilan tavsiflangan global hamjamiyatdagi o'zgarishlar bilan bog'liq. Bu jarayon *davlat tomonidan moliyalashtirishning qisqarishi va ta'lim xizmatlari bozorining kengayishi oqibatida* **raqobat rolining kuchayishi** bilan ta'lim tizimini rivojlantirishga bo'lgan yondashuvlarni o'zgartirib yubordi. Bu o'z navbatida oliy ta'lim muassasalarini boshqarish va tartibga solish borasida **an'anaviy OTMlarini tadbirkorlik OTMlariga transformatsiyalash** jarayonlarining zaruriyatini keltirib chiqaradi "Tadbirkorlik universiteti" modeli talabalar, o'qituvchilar va ma'muriyatning ta'lim dasturlarini yaratish, ishlab chiqish va amalga oshirish, tadqiqot va innovatsiyalar jarayonida faol ishtirok etishini nazarda tutadi.

Ushbu modelning asosiy afzalliklaridan biri - bu bilim va texnologiyalarni tijoratlashtirish uchun sharoit yaratish bo'lib, bu universitetlarga qo'shimcha moliyalashtirish manbalarini olish imkonini beradi va ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

2. Ta'lim muassasasi ichki muhiti tahlili. OTM uchun SWOT-tahlil vazifalari. OTMlarni boshqarishning SWOT-tahlili

Strategik rejalashtirish doirasida ichki muhitni tahlil etishning mashhur usullaridan biri – bu SWOT- tahlili deb nomlanadi(o'zbekchada KOIT).

Bu yerda, "S" tashkilotning kuchli tomonlari, "W" – uning ojiz tomonlari, "O" bizning tashkilotimiz uchun tashqi muhit yaratadigan qulay imkoniyatlar va uning kutilayotgan o'zgarishlari, "T"- tashkilot uchun ushbu muhit keltirib chiqaradigan tahdidlar, xavflar, risklardir.

Ushbu vaziyatda tahlilning mazmuni va ko'lami u amalga oshiriladigan vazifaning ko'lamiga juda qattiq bog'liq bo'ladi. Faraz qilaylik, ushbu vazifa - OTMda tizimli o'zgarishlarning imkoniyatlarini umumiy baholash - yetarlicha katta(murakkab) va mavhum(abstrakt).

2-jadval

Tijoratlashtirish manfaatlari nuqtai nazaridan zamonaviy OTMda innovatsiyalarni boshqarishning SWOT-tahlili

Kuchli tomonlari(S)	Ojiz tomonlari (W)
----------------------------	---------------------------

- davlat tomonidan talablarning kuchayishi; - OTMlarning faol ilmiy-tadqiqot faoliyati; - tadbirkorlik faoliyatiga talabning ortishi; - laboratoriyalarda zamonaviy jihozlarning mavjudligi; - yuqori malakali professor-o'qituvchilar tarkibi(PO'T)ning mavjudligi; - OTM rahbariyatining innovatsion faoliyatni rivojlantirishdan manfaatdorligi; - OTMning innovatsion rivojlanishi uchun innovatsion jarayonning ustuvor yo'nalish sifatida belgilanganligi va uni samarali tashkil etishning yo'lga qo'yilganligi; - xodimlar oylik maoshlarining nisbatan yuqoriligi; - ilmiy-pedagog kadrlar(IPK) ish sharoitlarining qulayligi va h.k.lar.	- OTMlar marketing faoliyatining pastligi; - OTMarning tadbirkorlik sub'ektlari bilan aloqalarining sustligi; - innovatsiyalar, shu jumladan xalqaro bozorda yuqori raqobatchilik; - OTM tarkibida xalqaro darajadagi laboratoriyalarning yo'qligi; - ishlanmalarni qonuniy rasmiylashtirishdagi murakkabliklar; - olimlarda innovatsion faoliyatni amalga oshirish uchun zaruriy bilim va ko'nikmalarning yetishmasligi; - ilmiy-tadqiqot va venchur infratuzilmasining yetishmasligi; - universitet rahbariyatining innovatsion rivojlanish modeliga o'tishni xohlamasliklari; - ichki muhitda raqobatchilikning mavjud emasligi; - xodimlarda malaka oshirishga bo'lgan moyillikning pastligi; - xorijiy tilni bilishning pastligi va h.k.lar.
Imkoniyatlar (O)	Tahdilar(T)
- OTMlar marketing faolligining ortishi; - OTMlarning tadbirkorlik (davlat-xususiy sherikchiligi, klasterlar, texnoparklar innovatsion tarmoqlar va h.k.lar) bilan integratsiyasining kuchayishi; - moddiy va ma'naviy rag'batlantirish orqali yetakchi professorlar, ilmiy xodimlarni iqtidorli yoshlarga murabbiylik qilish amaliyotini joriy etish. - yetakchi xorijiy OTMlarning taniqli olimlarini hamkorlikda ilmiy-tadqiqotlar olib borishga jalb etish; - hudud iqtisodiyotini va innovatsion muhitni rivojlantirishning startegik vazifalarini hal etish uchun ilmiy va ta'lim muassaslari, sanoat kompaniyalari bilan	- OTMlarning innovatsiyalarni tijoratlashtirishdan manfaatdor emasligi; - korxonalarning OTMlardagi innovatsiyalardan manfaatdor emasliklari; - infratuzilmaning talab darajasida emasligi; - ilg'or o'quv va ilmiy jarayonni tashkil etishdagi yuqori sarf xarajatlar; - potensial yosh olimlarni ilmiy-innovatsion jarayonga qabul qilish sifatining pastligi; - yosh olimlar, iqtidorli talabalarning ilmiy va innovatsion tayyorgarligining pastligi; - yosh olimlarning innovatsion faoliyat bilan shug'ullanishlari borasidagi motivatsiyasining pastligi; - hokimiyat organlari va mahalliy

integratsiyalashuv; - investorlarni OTMda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqotlarga jalb etish; - ilmiy-innovatsion faoliyatni tijoratlashtirish imkoniyatlarini baholashga tashqi ekspertlarni jalb etish va.h.k.lar.	biznes vakillari tomonidan OTMlardagi innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlamaslik; - universitet moliyaviy ahvolidagi yomonligi (oylik maoshlarga juda ko'p sarf-xarajatlar) va h.klar.
--	--

Topshiriq

O'z ta'lim muassasangizning muammoli(dolzarb) vaziyatiga e'tiborni qaratgan holda, uning kuchli va ojiz tomonlarini, imkoniyatlari va unga bo'lishi mumkin bo'lgan tahdidlarni aniqlangan va ularni quyida keltirilgan jadval grafalariga yozing.

Keyinchalik OTM tashqi muhiti tahlilining barcha omillarining ijobiy tomonlaridan foydalangan holda ular orasidan OTM rivojlanishining salbiy tomonlarini bartaraf etishga qodir imkoniyatlarni tanlang.

O'xshash tarzda tashqi muhitning barcha salbiy tomonlari ustida ishlang, ta'lim muassasasining kuchli tomonlari rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi tahdidlarni aniqlang.

Quyidagi jadvaldagi mos grafalarni to'ldiring

3-jadval

“OTMning an'anaviy modeldan tadbirkorlik universiteti modeliga o'tish strategiyasi” bo'yicha OTMning ichki muhiti tahlili

Kuchli tomonlar	Ojiz tomonlar
Imkoniyatlar	Tahdidlar

--	--

OTMning ichki muhiti tahlili topshirig'i tahlilining birinchi natijalari olingandan keyin, ular bilan quyidagilarni aniqlash maqsadida keyingi ishlarni amalga oshirish lozim:

- TU modeli asosida OTMning mavjud qaysi kuchli tomonlarini yanada kuchaytirish mumkin va buning uchun nima qilish kerak?

- TU modeli asosida qanday ojiz tomonlarini yo'qotish mumkin, kelgusida ularga yo'l qo'ymaslik, ularning ta'sirini kamaytirish, o'rnini qoplash va aynan qanday qilib?

- TU modeli asosida OTMga tashqi qulay ta'sirlarni kuchaytirish uchun nimalar qilish kerak, ularni o'z vaqtida aniqlash va ulardan OTM manfaati yo'lida qanday foydalanish mumkin?

- TU modeli asosida tashqi xavflar, tahdidlar va risklarga qanday qilib qarshi turish mumkin?

Ushbu tadbirlarni amalga oshirish uchun OTM rahbari bajarish muddatlarini va istalayotgan natijani aniq aniqlagan holda buyruq bilan ishchi guruhi tuzadi.

Topshiriq

1. Siz ishlayotgan OTMning TU modeli asosida mavjud qaysi kuchli tomonlarini yanada kuchaytirish mumkin va buning uchun nimalar qilish kerak?

2. Fikringizcha, TU modeli asosida qanday ojiz tomonlarni yo'qotish mumkin, kelgusida ularga yo'l qo'ymaslik, ularning ta'sirini kamaytirish, o'rnini qoplash va aynan qanday qilib?

3. Fikringizcha, Siz faoliyat yuritayotgan OTMga TU modeliga o'tishda tashqi qulay ta'sirlarni kuchaytirish uchun nimalar qilish kerak, ularni o'z vaqtida aniqlash va ulardan OTM manfaati yo'lida qanday foydalanish mumkin?

4. TU modeli o‘tishda Siz ishlayotgan OTM tashqi xavflar, tahdidlar va risklarga qanday qilib qarshi turish mumkin?

2. Oliy ta’limni modernizatsiyalashni amalga oshirish bo‘yicha keyslarni ishlab chiqish. «Zamonaviy jamiyatda ta’lim va fanning o‘zaro aloqasi» va “Respublikamizdagi an’anaviy OTMlarini tadbirkorlik universitetiga transformatsiyalash borasidagi asosiy muammolar” tahlili asosida oliy ta’lim muassasalari misolida belgilangan yo‘nalishlar bo‘yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish.

3-MASHG'ULOT: ZAMONAVIY UNIVERSITETLAR MODELLARI VA FUNKSIYALARI, RAQAMLI IQTISODIYOTNING OLIY TA'LIMGA BO'LGAN TALABLARI (2 soat)

REJA:

1. Zamonaviy universitetlar modellari va funksiyalari, raqamli iqtisodiyotning oliy ta'limga bo'lgan talablari.
2. Bilimlar iqtisodiyoti va tadbirkorlik universitetlari. Tadbirkorlik universiteti modeli, tadbirkorlik universitetining umumiy tavsiflari, tadbirkorlik universitetlarining muvaffaqiyati.
3. "Tadbirkorlik universiteti" modeli asosida resurslardan samarali foydalanish usullarini qo'llash borasida chora-tadbirlar chiqish

1. Zamonaviy universitetlar modellari va funksiyalari, raqamli iqtisodiyotning oliy ta'limga bo'lgan talablari

Olimlar fikricha, tadbirkorlik universiteti – "Bu uchala sohada – bilimlarni generatsiyalash, ta'lim berish va bilimlarni amaliyotga qayta o'zlashtirish borasida faoliyat yuritishning yangi turlarini, ichki muhitni transformatsiyalash va tashqi muhit bilan o'zaro xatti-harakatlarni modifikatsiyalashni ilgari surish yo'li bilan cheklanganlikni bartaraf etish borasida tizimli xatti-harakatlarni amalga oshiruvchi oliy ta'lim muassasi".

XXI asrda jahon iqtisodiy rivojlanishining asosiy vektori - ularni ishlab chiqarish tadbirkorlik faoliyatini tashkil etishning yangi shakllari va iqtisodiy o'sishning manbasiga aylangan bilimlar muhim ahamiyat kasb etuvchi innovatsion iqtisodiyotga yo'naltirilgan. Tadbirkorlik universitetlari rivojlanishning yangi innovatsion modeli komponentlarining biri sifatida "**uchala spiral**" modelini namoyon etadi (G. Iskovis va L. Leydesdorfning).

Innovatsion rivojlanishga munosabatga «uchala spiral» modeli uchta, ya'ni fan (yoki universitet) - davlat - biznes institutlarining o'zaro tashkiliy hamkorlikdagi xatti-harakatlarini o'zida namoyon etadi.

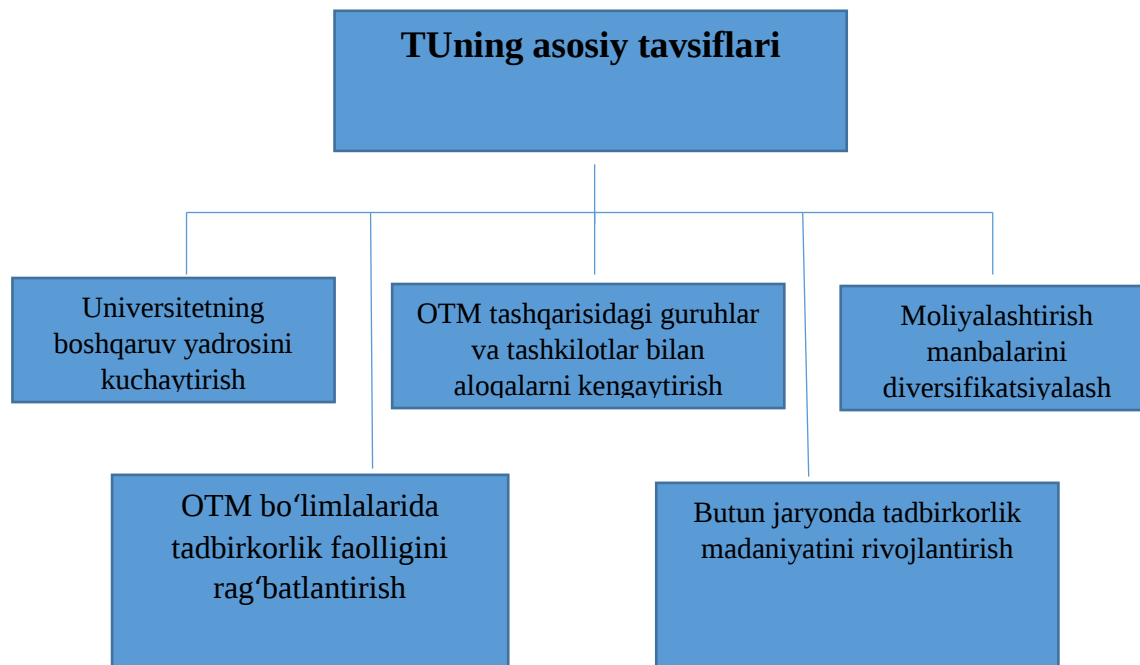
«Tadbirkorlik universiteti» tushunchasini ilmiy muomalaga 1998 yili amaerikalik olim B.Klark kiritgan bo'lib uning asosiy tavsiflarini quyidagi rasmda bayon etish mumkin (1-rasm).

«Tadbirkorlik universitetlari» (TU) konsepsiyasiga binoan u quyidagilarni o'zida namoyon etadi:

1. O'z faoliyatini ta'minlash uchun qo'shimcha moliyaviy mablag'larni jalb qilishga qodir.
2. Ta'lim berishning innovatsion usullarini rivojlantiradi va uning mazmun-mohiyatini modifikatsiyalaydi.

3. Universitet olimlari ishlanmalari joriy etiladigan biznes-hamjamiyat bilan yaqindan o‘zaro xatti-harakatlarni amalga oshiradi.

Umuman aytganda tadbirkorlik universiteti konsepsiyasi o‘zida universitetning klassik modelini tadbirkorlik madaniyati, innovatsiya va texnologik transfer bilan birlashtiradi

1-rasm. Tadbirkorlik universitetining asosiy tavsifi

TUlarining an'anaviy vazifalari (*transformatsiya*) o'quv faoliyati (yangi o'quv predmetlarining paydo bo'lish, ta'limning innovatsion usullarining rivojlanishi), ilmiy faoliyat (yangi bilimlarni generatsiyalash, individual va fanlararodan guruhli tadqiqotlarga o'tish) va universitetlarning yangi («uchinchi») vazifasi - universitetlar bo'linmalarida olingan ilmiy natijalarni tijoratlashtirish (patentlashtirish, litsenziyalashtirish, kichik innovatsion kompaniyalarni yaratish va boshq.)ni o'z ichiga oladi.

Oxirgi yillarda jahonning ilg'or mamalakatlari oliy ta'lim tizimida an'anaviy ta'lim muassasalari- universitet 1.0 dan tadbirkorlik, ya'ni universitet 3.0 modeliga o'tish jarayoni kuzatilmoqda.

Zamonaviy universitetlarning o'zgarishini aniqlovchi ko'pgina modellar bo'lishiga qaramasdan asosiy trendlar bo'lib universitet 1.0 dan universitet 3.0 ga o'tishi hisoblanadi. Natijada bugungi kunda tadbirkorlik universiteti o'z mamlakatida kichik va o'rta biznes rivojlanishining drayveri bo'lib iqtisodiy o'sishning asosiy omili bo'lgan yoshlar tadbirkorlik markazi hisoblanadi.

Oxirgi yillarda tadbirkorlik universitetlari faoliyatida uchinchi, ya'ni tijoratlashtirish funksiyasini amalga oshirishlarida, fan(universitet), biznes (korxona) va hukumat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar uch qirrali spiral modeli nomini olgan

bo'lib, ushbu modelning o'zi tadbirkorlik ta'limi hamkorlikda faoliyat yuritishi va o'zaro integratsiyalashuvi zarur bo'lgan ma'lum omillarni inkor etmaydi. Ushbu omillar birinchi marta 2000 yilda keyinchalik evolyusiyalangan tadbirkorlik ta'limining tashqi muhitning ko'pgina omillarini o'z ichiga oluvchi G.Iskovich va L.Leydesdorfning uchala spiral modelida keltirilgan.

Uch qirrali spiralni bir vaqtning o'zida ham institutsional sohalar-universitetlar, biznes va davlat ham bir qator makonlar: bilimlar makoni, kelishuvlar makoni va innovatsiyalar makoni.

Uch qirrali spiral modeli nafaqat uchta asosiy institutsional o'yinchilar orasidagi hamkorlikni zaruriy o'zakka yo'naltiradi, u o'zida makon modelini namoyon etadi. Gap bu yerda innovatsiyalar, kelishuvlar va bilimlar makoni haqida bormoqda.

Bilimlar makoni - bu universitetlar yoki firmalarning mavjud resurslari. Lekin bilim o'z-o'zidan faqatgina mavjud salohiyatni namoyon etadi xolos, sababi boshqa zaruriy tashkil etuvchilarsiz u rivojlana olmaydi. U o'zida *universitetlardagi, ilmiy-tadqiqot institutlaridagi va kompaniyalarning ilmiy-tadqiqot bo'linmalaridagi bilimlarni generatsiyalaydi*. Jahonda bilimlar salohiyatini baholashning ko'pgina usulari mavjud bo'lib ular ilmiy nashrlar va olingan patentlar soni bilan bog'liq yuqori ko'rsatkichlar darajasi bo'lishi mumkin.

Asosiy holat kelishuvlar makoni (konsensus) hisoblanib, hududning rivojlanishi borasida g'oyalar va strategiyalarni ishlab chiqish uchun hududning raqobatchilik ustuvorliklarini va kamchiliklarini tahlil qilish bo'yicha turli institutsional soha vakillarining hamkorligiga olib keluvchi jarayon hisoblanadi.

Aynan ushbu holat 1930 yillarda Massachusetsda va keyinchalik jahonning boshqa hududlarida ro'y berdi. Masalan, Braziliyada harbiy rejim qulagandan so'ng inkubator modelidan foydalanila boshlandi, bu paytda inkubatorlar salohiyati universitetlar, biznes va davlatning hamkorlikdagi ishlashi jarayonida amalga oshirildi.

Innovatsiyalar makoni — bu hudud rivojlanishidagi kamchiliklarni korrektirovkalashga yo'naltirilgan yangi tashkiliy formatning yaratilishi. Bu yangi turdagi tashkilotning yaratilishi bo'lishi mumkin. Innovatsion makon qolgan 2 ta makon uchun zarur hisoblanadi. Gap bu yerda yangi loyihani tashkil etish haqida boradi, sababi u barcha uchta institutsional sohalar faoliyatining natijasi hisoblanib resurslarni, shuningdek barcha manbalarni ta'minlab berishi lozim.

Mazkur model muvaffaqiyat kaliti barcha ishtirokchilar orasidagi hamkorlik hisoblanadi. Shuningdek, uchqirrali spiral modelini nafaqat institutsional sohalar va ularning o'zaro hamkorligi nuqtai nazaridan, balki inson resurslari nuqtai nazaridan ham baholash kerak.

Iqtisodiy nuqtai nazardan fan, ta'lim va biznes integratsiyasi - innovatsion iqtisodiyot sharoitida rivojlanishning zaruriy shartidir.

Uch qirrali spiral konseptual o‘qlarni tizim sifatida quyidagi rasmda ifodalash mumkin:

INSTITUTSIONAL SOHALAR	INTEGRATIV MAKON	INDIVIDUAL DINAMIKA (O‘ZGARISH)LAR
- U-K-H o‘zaro hamkorligidagi gibril institutlar: - <u>U-K</u>: texnologiyalar transferi ofislari, ilmiy parklar, biznes-inubatorlar, dalollik ofislari, qo‘shma tadqiqot markazlari, “ustuvorlik markazlari”; - <u>U-H</u>: kontraktlar va grantlar, qaror qabul qilishga mas’ul amaldorlarga maslahatlar berish; - <u>K-H</u>: savdo palatalari, professional assotsiatsiyalar, tarmoq birlashmalari, firmalar	Bilimlar, kelishuvlar va innovatsiyalar makoni: - universitetlar, kompaniyalar va gibril tashkilotlarning o‘zaro to‘rsimon hamkorliklari orqali - innovatsiyalarni va tajribalarni mahalliy/mintaqaviy darajadan milliy/xalqaro darajaga tarqatish; innovatsiyalarning mintaqaviy tashkilotchisi (liderlik)	- institutsional soha uch qirrali spirali doirasida va uch qirrali spiralning boshqa sohalari orasidagi individ(shaxs)lar sirkulyatsiyasi: - U-K/U-H o‘zaro hamkorligida universitet vakillarining ikki tomonlama roli; talabalarning kompaniyalarda, davlat tuzilmalaridagi stajirovkasi, kompaniyada dissertatsiyaga tayyorgarlik ko‘rish - U qirrali spiraldagi ta’lim: - Talabalar: Novum Trivium (lat. trivium - 3 ta yo‘llar kesishuvi), PhD -Universitet xodimlari:

Uch qirrali spiral konseptual o‘qlari

Mazkur jarayonda asosiy yadro vazifasini «Amaliyotchi professorlar» (Po-P, Professor of Practice) modeli asosida o‘z faoliyatini tashkil etgan professor-o‘qituvchilar hisoblanadi. Ya’ni ular o‘zlarining tadqiqotlari asosida olishgan ilmiy yangiliklarini amaliyotga joriy etish bilan shug‘ullanib, biznesning rivojlanishiga o‘zlarining munosib hissalarini qo‘shishadi.

2.Bilimlar iqtisodiyoti va tadbirkorlik universitetlari. Tadbirkorlik universiteti modeli, tadbirkorlik universitetining umumiy tavsiflari, tadbirkorlik universitetlarining muvaffaqiyati

O'rganishlarning ko'rsatishicha, tadbirkorlik universitetini shakllantirish bosqichlari o'z ichiga avvalambor, tadbirkorlik universiteti menejment tizimini shakllantirish, ya'ni barcha bosqichlarda tadbirkorlik talabalari asosida faoliyat yuritilishini ta'minlash, tadbirkorlik o'qitish (ta'lim darajalari, o'quv dasturlari, o'quv rejalari, amaliyot dasturlari va h.k.lar)tizimini shakllantirish, tadbirkorlikka – yo'naltirilgan professor-tadbirkor universitet tarkibini shakllantirish. Bunda ularning ta'lim va ilmiy tadqiqot faoliyatidan tashqari o'z bilimlari asosida olishgan yangiliklarini amaliyotga joriy etish orqali tijoratlashtirishlarini yo'lga qo'yishni, shuningdek, eng asosiylaridan biri bo'lgan universitet tadbirkorlik ekotizimini shakllantirish asosida bu - tadbirkorlik madaniyatini shakllantirishni oladi.

OTMda tadbirkorlik madaniyatini shakllantirish o'z navbatida quyidagi jarayonlar asosida amalga oshiriladi:

- ta'lim jarayoni ishtirokchilari orasida tadbirkorlik qadriyatlarini shakllantirish (kreativlik, tashabbuskorlik, javobgarlik)

- yangi g'oyalarni generatsiyalash va ularni startaplarga transformatsiyalash
- ta'lim jarayoni ishtirokchilarining jamoaviy ruhini shakllantirish;
- zamonaviy ta'lim texnologiyalari integratsiyasi;
- yangilikka ochiqqligi;
- xatolashishga qo'rqmasdan tavakkalchilik qilishga tayyorlik;
- o'ziga javobgarlikni olishga tayyorgarlik.

«Amaliyotchi professorlar» (PoP, Professor of Practice) modeli asosida universitetga yuqori texnologiyaga asoslangan firmalarni yaratgan xodimlarni jalb etish mexanizmiga keladigan bo'lsak, uning mohiyati o'z tadqiqot natijalari yoki universitetga taalluqli bo'lgan texnologiyalar asosida universitet xodimlari yoki bitiruvchilari tomonidan yaratiladigan shu'ba tashkilot ya'ni akademik spin-offni yaratgan xodimlarni ta'lim jarayoniga jalb etishni anglatadi.

Lekin, muvaffaqiyatli amaliyotchi hamisha ham yaxshi pedagog bo'lmasligi bu tabiiy holat. Ammo shunga qaramasdan, uning ishlashida, fikrlash uslublarida va qarorlar qabul qilish borasida yondashuvlarida ijobiy jihatlari namoyon bo'ladigan holatlar ham ko'p. Shunday savol tug'ilishi mumkin: ta'limning qaysi bosqichida amaliyotchilarni jalb etish talabalar uchun maqsadga muvofiq bo'ladi? degan. Fikrimizcha, yuqori bosqichda o'qiydigan talabalarda «Amaliyotchi professorlar» (PoP, Professor of Practice) tajribalari va ishlash uslubini baholash borasida malaka va ko'nikmalari shakllanadigan davrida jalb etish maqsadga muvofiq.

3. “Tadbirkorlik universiteti” modeli asosida resurslardan samarali foydalanish usullarini qo‘llash borasida chora-tadbirlar chiqish

Kichik isrofgarchilikdan ehtiyot bo‘ling, chunki kichik oqish katta kemani cho‘ktirishi mumkin.
Franklin Bendjamin.

Resurslar (frantsuzcha: ressource — yordamchi vosita) — pul mablag‘lari, boylik, zaxira, imkoniyatlar; davlat byudjetida daromad manbalari, tabiiy, iqtisodiy, mehnat, valyuta va boshqa resurslar bo‘lishi mumkin. Keng ma’noda - jamiyat hayotida ishlab chiqarishni ta’minlashning vositalari, manbalarini ifodalaydigan iqtisodiy resurslar muhim o‘rinda turadi. Iqtisodiy resurslar tabiiy (xom ashyo, suv, o‘rmon va h.k.), mehnat ("inson kapitali"), aylanma mablag‘lar (materiallar), axborot, moliya (pul kapitali) resurslariga bo‘linadi. Tor ma’noda - iqtisodiy xo‘jalik faoliyatida foydalaniladigan, shu jumladan, yuqorida sanab o‘tilgan resurslarni ham qamraydigan omillar majmuini bildiradi.

Resurslar tiklanadigan, yana qayta hosil qilish mumkin bo‘lgan (ish kuchi, jihoz uskunalar) va tiklanmaydigan (mas, xom ashyolar — neft, ko‘mir, gaz, rudali konlar) resurslarga hamda ishlab chiqarish va mahsulot iste’moli chiqindilari bo‘lgan ikkilamchi resurslarga (dastlabki ishlatishdan keyin i.ch.da asosiy xom ayosh yoki mahsulot tarzida foydalaniladigan materiallar va buyumlar)ga bo‘linadi. Bunday resurslar qo‘shimcha moddiy-texnika resurslar manbai hisoblanadi.

Lean Production(tejamkor ishlab chiqarish) kontseptsiyasi Toyota(Toyota) kompaniyasi menejmenti tamoyillariga asoslangan bo‘lib, uning mohiyati yo‘qotishlarning barcha turlarini bartaraf etish, ya’ni asosiy g‘oya-ishlab chiqarishni tashkil etish maksimal darajada soddalashtirilishi va yo‘qotishlar bartaraf etish. Olti sigm kontseptsiyasi umumsifat boshqaruvi tamoyillariga asoslangan bo‘lib uning asosiy g‘oyasi-jarayonlarning o‘zgaruvchanligi(variabelligi)ni kamaytirish hisoblanadi. E.Goldratning cheklanganlik nazariyasi tizimdagi mavjud cheklanganliklarni va ularni tartibga solish imkoniyatlarini anglashga asoslangan. Ushbu nazariyadan to‘g‘ri foydalanish bugungi kunda OTMlardagi mavjud resurslardan oqilona va samarali foydalanish borasida oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, tejamkor ishlab chiqarish o‘zida iste’molchilar uchun minimal yo‘qotishlar, optimal tezlik va bozor talablariga aniq mos kelish bilan ishlab chiqariladigan mahsulotlar va xizmatlar yordamida qadriyatlarni yaratish usulini namoyon etadi. Tejamkor ishlab chiqarish texnologiyalarini joriy etish samaradorligi - yuqori rahbariyatdan(rektoratdan) tortib tashkilotning bevosita ish joylarida(kafedralarida) ijro etuvchi barcha xodimlarining faol ishtirokiga bog‘liq bo‘ladi.

Dunyo miqyosida oladigan bo‘lsak, oxirgi 20 yil ichida 4,5 milliardga yaqin odamlar yirik tabiiy ofatlar ko‘rinishidagi iqlim o‘zgarishi ta’siridan aziyat chekdi, 1,2 mln. kishi halok bo‘ldi, iqtisodiy zarar esa qariyb 3 trln. dollarni tashkil etdi.

Suv resurslarining yetishmasligi ham o‘tkir muammolardan bo‘lib mintaqqa mamlakatlarida tang ahvolga yetgan. Bashoratlarga ko‘ra 2050 yilga borib suv resurslari Sirdaryoda 5 foizga, Amudaryoda 15 foizgacha qisqaradi. Cho‘llanish

jarayonlari va yerning degradatsiyasi haqida gapiradigan bo'lsak, BMT ma'lumotlariga qaraganda o'tgan 50 yilda mintaqa mamlakatlarida cho'llanishga muhtalo bo'layotgan yerlar miqdori 15 - 20 foizga oshgan

Mutaxassislarning fikricha, Markaziy Osiyo mamlakatlari iqlim o'zgarishi bilan bog'liq bir qancha salbiy oqibatlarni boshdan kechirmoqda. Misol uchun, so'nggi 50 — 60 yil ichida mintaqadagi muzliklar maydoni 30 foizga kamaydi. Haroratning 2 darajaga ko'tarilishi muzliklar maydonining 1,5 baravar, 4 darajaga ko'tarilishi 80 foizga qisqarishiga olib kelishi mumkin

“O'zbekiston — 2030” strategiyasida belgilangan ekologik vaziyatni barqarorlashtirish bo'yicha vazifalar bilan ham-ohangligi e'tiborga molik. Strategiyada ko'rsatilgan vazifalarga ko'ra, “Yashil makon” umummilliy loyihasi doirasida 444 ta yashil bog' barpo etiladi. Orolbo'yi mintaqasidagi o'rmonzorlarni 1,9 mln. gektarga yetkazish, Orol dengizining qurigan tubida qo'shimcha 200 ming gektar yashil maydonlar yaratish ham ko'zda tutilgan.

Oxirgi 20 yilda atmosferaga ifloslantiruvchi chiqindilarni tashlash 2,1 baravar, zaharli oqova suvlar 2 karra kamaydi. Pestitsidlardan foydalanish oxirgi besh yilda 5 baravarga qisqardi, paxta yakkahokimligiga barham berildi. Milliy qo'riqxonalar, bog', buyurtma qo'riqxonalar va ekologik markazlar rivojlandi.

O'tgan 5 yilda energetika sohasiga qariyb 20 mlrd. dollar xorijiy investitsiyalar jalb qilindi va 9,6 gigavatt zamonaviy energiya quvvatlari ishga tushirildi. Hozirgi kunda xorijiy hamkorlar bilan qiymati 26 mlrd. dollardan ziyod va umumiy quvvati 24 gigavatt bo'lgan 50 dan ortiq yirik loyihalar amalga oshirilmoqda. 2030 yilga qadar mamlakatimizda qayta tiklanuvchi energiya ulushini 54 foizga yetkazish rejalashtirilgan.

Mavzu bo'yicha nazorat savollari:

1. Cheklangan resurslarga qaysi resurs turlari kiradi?
2. Cheklangan resurslardan samarali foydalanish usullarini qo'llash deganda nimani tushanasiz?
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2030 yilgacha O'zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida» PQ-436-Qarorida belgilangan asosiy vazifalardan nimalardan iborat?
4. “Lean production” tejamkor ishlab chiqarish tushunchasining mazmun-mohiyati va uni joriy etishning asosiy bosqichlarini sanab o'ting.
5. Siz tejamkor ishlab chiqarishning qanday asosiy dastaklari(instrumentlari)ni bilasiz?
6. Tejamkor ishlab chiqarishning mohiyati nima?
7. Fikringizcha OTMlarda tejamkor ishlab chiqarishni malga oshirishda qanday yo'qotishlar va ijobiy holatlar ro'y beradi?

Amaliy topshiriq

Sizdan o'zingiz faoliyat yuritayotgan oliy ta'lim muassasida “Tejamkor ishlab chiqarish” kontseptsionalari nuqtai nazaridan kelib chiqib o'quv jarayonida, ilmiy –

tadqiqot faoliyatida, ma'naviy-ma'rifiy sohada, moliya va iqtisodiyot hamda xalqaro faoliyatda resurslardan oqilona foydalanish borasidagi mavjud muammolar va ularni samarali hal etish borasidagi o'z takliflaringizni ishlab chiqishingiz va ularni asoslab berishingiz so'raladi.

Ushbu muammolar va ularni hal etish borasidagi takliflaringizni quyidagi keltirilgan jadvalga kiritishingiz kerak.

1-jadval

“Tejamkor ishlab chiqarish” kontseptsionalari nuqtai nazaridan OTMda resurslardan oqilona foydalanishdagi muammolar va ularni samarali hal etish yo'llari

OTMdagi yo'nalishlar	Resurslardan samarali foydalanish borasidagi muammolar	Ularini ijobiy hal etish borasidagi takliflar
O'quv jarayoni		
Ilmiy-tadqiqot faoliyati		
Ma'navif-ma'rifiy sohasi		
Moliya va iqtisodiyot sohasi		
Xalqaro faoliyat		

4-MASHG"ULOT: OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA AKADEMIK TADBIRKORLIK (6 soat)

Reja:

1. An'anaviy OTMlarning "Tadbirkorlik universitei" modeliga transformatsiyalashuv jarayoniga ta'sir etuvchi tashqi va ichki omillarni tahlil etish va baholash metodlari.
2. Tadbirkorlik universitetiga o'tish uchun zarur bo'ladigan o'zgarishlar.
3. An'anaviy OTMlarning "Tadbirkorlik universitei" modeliga transformatsiyalashuv jarayoniga o'zgarishlarni boshqarish.
4. "Change management" bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish.
5. Tadbirkorlik universitetiga o'tish uchun zarur bo'ladigan o'zgarishlar.
6. Akademik tadbirkorlik instituti. Oliy ta'lim muassasalari kesimida "OTMning kadrlar salohiyatini rivojlantirish", "OTM va biznesning o'zaro aloqalarini rivojlantirish"
7. "Ilmiy maktablar, transfer va innovatsiyalar" bo'yicha oliy ta'lim muassasasi ichki muhiti tahlilini amalga oshirish. Akademik tadbirkorlik instituti. Akademik spin-off, SPIN-OFF shaklidagi akademik tadbirkorlikning ustuvorliklari.
8. Respublikamiz oliy ta'lim muassasalari «Akademik tadbirkorlik»ni rivojlantirish borasida ular oldida turgan asosiy muammolar.

1. An'anaviy OTMlarning "Tadbirkorlik universitei" modeliga transformatsiyalashuv jarayoniga ta'sir etuvchi tashqi va ichki omillarni tahlil etish va baholash metodlari

Hozirgi vaqtda oliy ta'lim muassasalarining mamlakat innovatsion jarayoniga kirishi dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Bunday usullaridan biri - akademik tadbirkorlik, bu olimlar tomonidan ilmiy tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish jarayonidir. Tadqiqotchilar ta'kidlashlaricha, akademik tadbirkorlikning rivojlanishiga ko'plab omillar ta'sir etib ulardan asosiysi bu oliy ta'lim muassasasida (universitetda) bilimlarni boshqarish tizimi holati hisoblanadi.

Zamonaviy universitetlar – bu bilimlar jamiyatining yadrosi, texnologiyalar transferining muhim kanali. Bular mamlakat milliy innovatsion tizimi doirasida innovatsion xab(markaz)lar rolini o'ynaydigan jamiyat institutlari.

Oliy ta'lim har qanday mamlakatning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Intellektual resurslarning yuqori darajasiga tayanadigan texnologiyalarning inqilobiy o'zgarishlari va jahonning yetakchi mamlakatlarining

shunday resurslar bilan bog'liq raqobatchiliklari nafaqat iqtisodiyotni, balki XXI asrda ijtimoiy va siyosiy rivojlanishni aniqlovchi muhim omillardan biriga aylanmoqda.

Zamonaviy ta'lim tizimi (o'rta kasbiy, oliy va oliy ta'limdan keyingi) nafaqat talablar va o'qituvchilarning an'anaviy o'zaro almanishuvini, balki o'z ichiga jahon ta'lim xizmatlari bozorida transchegaraviy investitsiyalar va OTMLar raqobatchiligi masalalarini ham qamragan holda kengayib va global tavsifga ega bo'lib bormoqda.

«Bilimlar jamiyatini qurish» ta'limning yuqori ishlab chiqarish tizimi sifatida tadqiqot universitetlarini, politexnika va gumanitar OTMLarni, qisqa muddatli ta'lim dasturlariga ega texnik muassasalarni, ijtimoiy kollejlarni, ochiq universitetlarni o'z ichiga qamraydi. Jahon darajasidagi tan olingan aksariyat universitetlar asosan bir necha mamlakatlarniki hisoblanadi.

“Katta yigirmatalik” mamlakatlarida oliy ta'limga ega bo'lgan insonlar ulushi - 40 foizga yaqinlashib qoldi, masalan, Rossiya, Kanada, Yaponiya va Janubiy Koreyada - 55 foizdan oshdi. Ta'limni raqamlashtirish mazkur jarayonni yanada tezlashtirmoqda. Yaqin 50-100 yilda butun dunyoda navbatdagi ta'limni rivojlantirish drayveri bo'lib qanaqa g'oya maydonga kelishi kun tartibida turibdi.

Akademik tadqiqotchilar ko'p jihatdan tadbirkorlikning ajoyib namunalari. Tadqiqot laboratoriyasini tashkil etish, o'rganish uchun muammolarni aniqlash, jamoani boshqarish va moliyalashtirish jarayoni o'z mohiyatiga ko'ra juda tadbirkor ishdir.

Akademik tadbirkorlik tizimi innovatsion faoliyat natijalarini tijoratlashtirish jarayonini soddalashtirish uchun ta'lim tashkilotlarining ishbilarmon doiralar vakillari bilan sa'y-harakatlarini birlashtirish orqali amalga oshiriladi.

Akademik tadbirkorlikning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: olingan natijalarni keyinchalik tijoratlashtirish bilan ilmiy-tadqiqot ishlarini sifatli amalga oshirish; ilg'or texnologiyalar transferi; universitetlarning innovatsion faoliyatini rivojlantirish; mahalliy hamjamiyatlarni, hududlarni va mamlakatlarni innovatsion iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirish konsepsiyalarini ishlab chiqish, amalga oshirish va uslublar, texnologiyalar va texnikalarni joriy etish; tadbirkorlarni samarali tayyorlashga ko'maklashish va tadbirkorlik ta'limini rivojlantirish;

oliy o'quv yurtlarining moliyaviy o'zini-o'zi ta'minlashi va mustaqilligiga ko'maklashish, professor-o'qituvchilar va boshqa xodimlarni moddiy ta'minlash darajasini oshirish.

Akademik tadbirkorlik iqtisodiy rivojlanishning harakatlantiruvchi kuchi va ilm-fan va shahar iqtisodiyotining rivojlanishiga turtki bo'lib, fan, biznes va munitsipalitet o'rtasidagi bog'lovchi rolini o'ynaydi va shu bilan birga sezilarli ijtimoiy-iqtisodiy samaraga ham ega. Bunday bog'lanish samaradorligining ko'rsatkichi bilimlarni ishlab chiqarishda foydalanish samaradorligi va ko'lam va bilimlarni ilmiy muhitdan ishlab chiqarishga o'tkazish tezligi bo'lishi mumkin.

Zamonaviy bozorlar globalizatsiyasi texnologiya va innovatsiyalarning tezlashgan kengayishini keltirib chiqarmoqda. Yangi kasblar eskilarining o'rniga kelmoqda. Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida fan sig'imli jarayonlarning o'sishi bilan har bir kasbdagi kasbiy ko'nikmalar va bilimlarga bo'lgan talablar oshib bormoqda.

Jahon universitetlar muhitining zamonaviy trendlari: OTMlarni restukturizatsiyalash, oliy ta'lim tizimida bozor komponentlarining rivojlanishi, jahon universitetlari reytingida yuqori o'rinlarni egallash borasidagi kurashlar, talabalar safarbarligi(mobilligi)ning va masofaviy ta'limning ortib borishi, oliy ta'lim tizimining jamiyatga (life-long learning-umr davomida ta'lim olish) kirib borishining kengayishi – bularning barchasi o'z navbatida jahonda universitetlarning yangi rolini shakllantiradi.

2. Tadbirkorlik universitetiga o'tish uchun zarur bo'ladigan o'zgarishlar

Zamonaviy universitetlar – bu bilimlar jamiyatining yadrosi, texnologiyalar transferining muhim kanali. Bular mamlakat milliy innovatsion tizimi doirasida innovatsion xab(markaz)lar rolini o'ynaydigan jamiyat institutlari.

Oliy ta'lim har qanday mamlakatning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Intellektual resurslarning yuqori darajasiga tayanadigan texnologiyalarning inqilobiy o'zgarishlari va jahonning yetakchi mamlakatlarining shunday resurslar bilan bog'liq raqobatchiliklari nafaqat iqtisodiyotni, balki XXI asrda ijtimoiy va siyosiy rivojlanishni aniqlovchi muhim omillardan biriga aylanmoqda.

Har qanday tashkilot(OTM)ning uchta muhim bo'g'ini bo'ladi: insonlar(Professor-o'qituvchilar/Ilmiy-pedagog kadrlar, rahbarlar), biznes (ta'lim-tarbiya, ilmiy-tadqiqot va boshqaruv faoliyati) va moliya.

Ushbu uchta bo'g'inlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Birinchisidagi muvaffaqiyat (xodimlarning rivojlanishi va o'z-o'zini namoyon qila olishlari) ikkinchisidagi – sizning tashkilot(OTM) mahsulotlarini qayta va qayta xarid qilishlari (bitiruvchilaringizni ishga qabul qilinishlari) takomillashishga olib boradi. Keyinchalik - bu uchinchi bo'g'inda muvaffaqiyatga – pullar ishlashga olib keladi. Ushbu sabab va oqibat zanjiri quyidagicha:

Insonlar(OTM xodimlari) → Biznes (OTM faoliyati jarayoni) → Moliya

Foyda – bu uni aniqlovchi insoniy munosabatlarning muvaffaqiyatli strategiyasi va sifatining natijasi. Ammo u shu bilan birga missiyani(asosiy strategik maqsad/mavjud bo'lish mohiyati) bajarish, xodimlarga va innovatsiyalarga investitsiya kiritish, o'sishni ta'minlash, hamjamiyatni qo'llab-quvvatlash va albatta investorlarni mukofotlash uchun ham zarurdir.

Universitet muhitida texnologiyalarni tijoratlashtirish haqida gap ketganda, "akademik tadbirkorlik" atamasi ham qo'llaniladi, bu tadqiqotchilar va olimlarning

rivojlanishini tijorlashtirishda (o'z ishlanmalarini) ishtirok etishini anglatadi. Tadqiqotlarga ko'ra, mahsulotni yaratishning dastlabki bosqichida (erta tijorlashtirish) texnologiyalarni tijorlashtirishni qo'llab-quvvatlagan holda, universitetlar texnologik tadbirkorlikni rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda, loyihalarning "barbod bo'lishini" kamaytiradi va ko'plab iqtidorli talabalarni jalb qiladi.

Yaqin-yaqinlargacha OTMlarning elita maqomini olish jarayonlari faqatgina ushbu OTMning reputatsiyasi (nufuzi)ga asoslangan, ya'ni hech qanaqasiga OTMning mutaxassislar tayyorlash, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish, yangi texnologiyalarni qo'llash va joriy etish sohasidagi yuqori maqomini aniqlash uchun hech qanaqa ob'ektiv baholashlar bo'lmagan.

TOPSHIRIQ

Oliy ta'lim muassasasida ta'lim jarayonini yaxshilash borasida yangiliklar kiritishni taklif qiling. Bunday yangiliklar kompyuter texnologiyalaridan foydalanish, mashg'ulotlarni tashkil etish tartibi, ma'lumotlar bazasini shakllantirish va shu kabilar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Yangiliklarni joriy qilishning maqsadga muvofiqligini asoslang va natijalarni quyidagi jadvalda aks ettiring.

OTMda ta'lim jarayonini takomillashtirish borasida yangiliklar

Yangiliklarning asosiy jihatlari	Mazmuni
Yangilikning nomlanishi	
Erilishi ko'zda tutilayotgan maqsad	
Taklifning qisqacha mazmuni	
Iste'molchi	
Taklif qilinayotgan yangiliklarning mohiyati	
Ko'zda tutilgan ijrochi	
Loyihani amalga oshirish tartibi	
Zaruriy resurslar	
Ko'zda tutilayotgan samaradorlik	

3.An'anaviy OTMlarning "Tadbirkorlik universitei" modeliga transformatsiyalashuv jarayoniga o'zgarishlarni boshqarish

Zamonaviy OTMning ustuvorligini aniqlovchi birinchi xususiyati – bu eng zo‘r talabalar va yuqori malakali o‘qituvchilar ommasining mavjudligidir.

Shu sababli bu borada o‘ziga xos asosiy jihat - bu universitetlarning mustaqil ravishda eng yuqori akademik ko‘rsatkichlarga ega talabalarni tanlab olish imkoniyatiga egaligi hisoblanadi.

Masalan, Pekin universiteti har yili har bir provinsiya(viloyat)dan eng zo‘r 50 talabalarni qabul qiladi. Garvard universiteti, Kaliforniya texnologiya instituti, Massachusetts texnologiya instituti va Yel universiteti faqatgina akademik qobiliyatini sinash bo‘yicha testdan eng yuqori ko‘rsatkichlarni olgan abituriyentlarni qabul qilishadi.

Jahon darajasidagi universitetlar magistrantlarni saralashga ancha sinchkovlik bilan yondashishadi, bu esa o‘z navbatida amalga oshiriladigan ilmiy tadqiqotlar sifat darajasini oshirishda o‘z aksini topadi.

Germaniyada xorijiy talabalar ulushi 10 foiz atrofida bo‘lsa, jahon reytinglarida yuqori o‘rinlarni egallaydigan AQSh universitetlarida xorijlik o‘qituvchilar sezilarli ulushga ega. Masalan, Fransiya’dagi barcha olimlarning atigi 7 foizi va Germaniyada esa 15 foizi xorijliklar isoblanadi. Faqat dunyoning eng zo‘r universitetlari xorijiy talabalar va o‘qituvchilarning eng zo‘rlarini tanlash asosida qabul qilishadi.

Jahon darajasidagi eng zo‘r universitetlarning aksariyatini tavsiflovchi ikkinchi omil – bu resurslar bilan ta‘minlanganlikning yuqori darajasi hisoblanadi.

Rivojlangan mamlakatlar amaliyotida an‘anaviy OTMlarning “Tadbirkorlik universiteti” modeliga transformatsiyalashuv jarayoniga o‘zgarishlarni boshqarish-“Change management” bo‘yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish usuli mavjud.

O‘zgarishlarni boshqarishga keladigan bo‘lsak o‘zgarishlarning 2 turi bor – siklik va tarkibiy, ikkalasi ham sizga bog‘liq emas.

Siklik(davriy) o‘zgarishlar doimiy bo‘lib yiliga bir necha marta ro‘y beradi. Masalan, fasllarning, ob-havoning o‘zgarishi. Yozda va qishda baholarning o‘zgarishi(oshishi yoki aksincha ko‘tarilishi), bayram paytlarida insonlarning odatdagi kunlarga nisbatan ko‘proq sarf-xarajatlar qilishi, yoz paytida sayohatchilarning ko‘payishi va shu kabilar. Bu – siklik tarzda ro‘y beradigan o‘zgarishlar bo‘lib biz ularni ko‘pchiligini tabiiy holatda qabul qilamiz.

Lekin, **tarkibiy o‘zgarishlar** ham bor bo‘lib, ularga masalan, kompyuterning kashf etilishi hisobiga biz boshqacha ishlaydigan bo‘ldik. Yangiliklarni bilish, xaridlar qilish va umuman bizning hayotimiz tubdan o‘zgardi. Aynan tarkibiy o‘zgarishlar hisobiga biz oldingi hayot va faoliyat tarziga umuman qaytmaymiz. Va aynan shular agarda siz ularga qarshilik qilmasangiz sizni barbod etishi mumkin(mas. boshqa ishga o‘tish, yetkazib beruvchilarni o‘zgartirish, tashkilotingizning boshqa texnologiyaga o‘tishi, rahbariyat almashinuvi, farzandlaringizning katta bo‘lganligi-boshqa shaharga o‘tishga ketganligi va h.k.lar.)

O'zgarishlarni amalga oshirishdan maqsad – bu tashkilotda (OTM)gi o'zgarishlarni o'rganish, tahlil etish va vaziyatni anglash va ehtimolli hal etish yo'llarini izlash va baholash jarayonida tashkilot samaradorligini oshirish va uning raqobatchilik pozitsiyasini mustahkamlashdan iborat.

Tadbirkorlik universitetiga transformatsiyalashuvdagi o'zgarishlar sohalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- tayyorlanadigan mutaxassisliklar
- ta'lim texnologiyasi
- universitet missiyasi va strategiyasi;
- rollar va munosabatlar
- universitetning diqqat-e'tibor fokusi va h.k.lar

An'naviy universitetlarning tadbirkorlik universitetiga transformatsiyalashuvida(o'zgarishida) o'zgarishlarni boshqarish aysbergi (Change Management Iceberg) usuli orqali o'rganishimiz mumkin. Mazkur usulning mohiyati tashkilotlar(OTM)dagi o'zgarishlarning asl mazmun-mohiyati bo'lib nima hisoblanishini vizuallashtiruvchi (tasavvur etuvchi), ko'rsatuvchi amaliy dastak bo'lib o'zida tashkilot samaradorligini oshirish yo'lida turuvchi to'siqlarga munosabat bildirishni anglatadi.

Ushbu usulni qo'llashda quyidagilarni amalga olish tavsiya etiladi:

Harakatlar rejasi:

1. O'zgarishlarni amalga oshirish uchun jamoani shakllantirish(tuzish).
2. Tashkilot (OTM)da ro'y berayotgan o'zgarishlarni o'rganish, tahlil etish va vaziyatni anglash.
3. Ushbu o'zgarishlar va vazifalarning tavsifini, ularni boshqarish bo'yicha o'zgarishlarni amalga oshirish zarurligini tushuntirish va asoslash.
4. Asosiy xodimlar tomonidan bilimlarning egallanishi va yetkazilishi.
5. O'zgarishlarni muvaffaqiyatli tatbiq etish yo'lidagi to'siqlarni aniqlash.
6. O'zgarishlarni boshqarish rejasiga mos keluvchi rejani ishlab chiqish.
7. Natijaga erishish uchun o'zgarishlar mazmun-mohiyati, qarorlar va hatti-harakatlar yo'nalishlari bo'yicha asosiy xodimlar orasida konsensus(kelishuvga) erishish.
8. Tanlangan strategiyaga mos keluvchi o'zgarishlarni amalga oshirish.

Natija:

Tashkilot ishi samaradorligini ta'minlashga xizmat qilish, uning raqobatchilik pozitsiyasini mustahkamlash.

Yutuqlari:

«*O'zgarishlarni boshqarish aysbergi*» modeli o'zgarishlarga qarshilik qilish manbalarini aniqlashga yordam beradi va rahbarlarning ularni bartaraf etish uchun nimalar qilishlari zarurligini ko'rsatadi.

Kamchiliklari:

Nimaga tashkiliy o'zgarishlar bo'yicha xatti-harakatlar bekorga ketishini, o'z-o'zidan natija olish imkonini bermasligini aniqlash lozim. U o'zgarishlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishga halaqit qiladigan to'siqlarni bartaraf etish bo'yicha ishlarning bir qismi bo'lishi kerak.

Zamonaviy tashkilotlarda ro'y beradigan o'zgarishlarning xilma - xilligi va uzluksizligi o'zgarishlarni boshqarishga bo'lgan bir necha yondashuvlarni keltirib chiqardi. Shulardan bittasi Vilfrid Kryuger taklif etgan «**O'zgarishlarni boshqarish aysbergi**» modeli hisoblanadi. Ushbu model o'zgarishlarni tashkil etuvchilar tarkiblarini aniq tasavvur etish imkonini beradi.

Aysber metaforasi(ifodasi) suvning pastki qismida nimalar borligini va o'zgarishlarni samarali amalga oshirish yo'lida qanday potensial to'siqlar uchrashini anglash imkonini beradi.

Kryugerning fikricha, o'zgarishlarga javobgar bo'lgan aksariyat rahbarlar o'z diqqat-e'tiborlarini faqat aysberning suv ustidagi qismiga – muammolarni boshqarishga yoki xarajatlarga, sifatga va vaqtga talluqli bo'lgan masalalarga qaratishadi.

Ammo aysberning suv ostidagi qismida o'zgarishlarni boshqarishda yana ikkita muhim jihatlari mavjud: anglash (qabul qilish)ni va ishonchlarni, shuningdek hokimiyat va siyosiy vakolatlarni boshqarish.

O'zgarishlarni boshqarishdan oldin, buning xodimlarga qanday ta'sir etishini tasavvur etish muhim hisoblanadi.

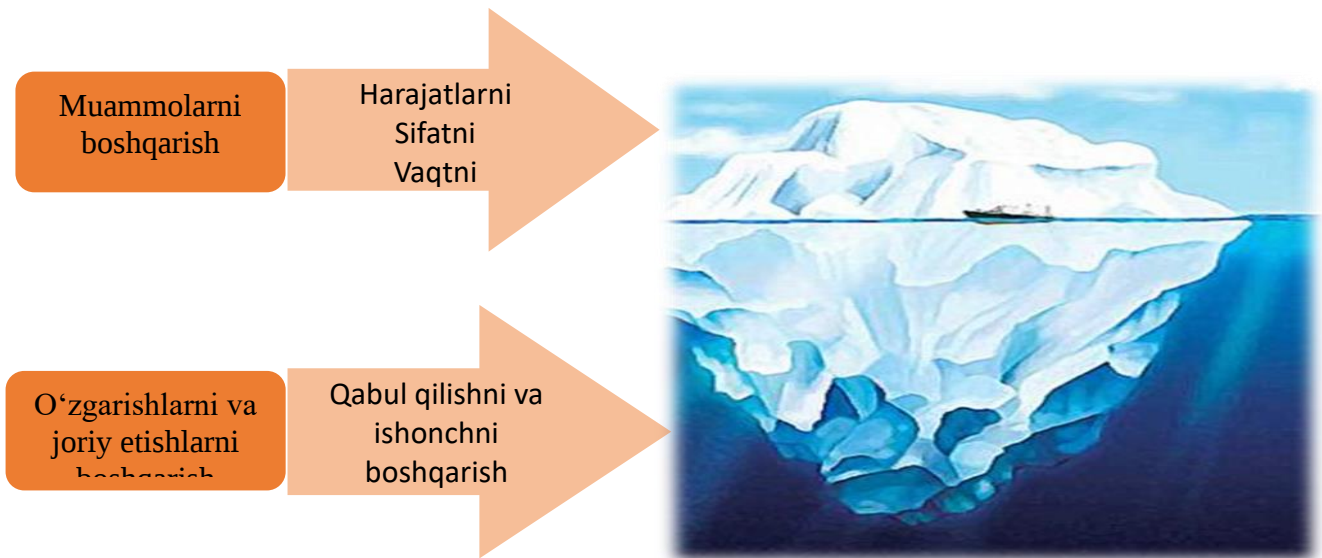
Ularning turlarini aniqlashdan oldin ham hokimiyat va siyosiy vakolatlarni boshqarishga bog'liq bo'lgan xulq-atvor ham va tasavvur va ishonchlarni boshqarishga ta'sir etadigan xodimlar munosabatlarining qanday ta'sir etishini hisobga olish kerak bo'ladi. V.Kryuger to'rtta turli xil kategoriyalarni ajratadi:

- **tarafdorlar** – o'zgarishlarni qo'llab-quvvatlovchilar;
- **potensial tarafdorlar** – umuman olganda o'zgarishlarga ijobiy munosabatda, lekin ularning zarurligiga to'liq ishonmaganlar;
- **qarshilar** – o'zgarishlarni ochiqchasiga qo'llab-quvvatlashmaydi;
- **yashirin qarshilik qiluvchilar** – o'zgarishlarni qo'llab-quvvatlagandek bo'lishadi, ammo amalda unga qarshilar.

Qanday to'siqlar paydo bo'lishi va bu bilan qanday o'zgarishlar jarayonini boshqarish shakli zarurligi ularni boshqarish strategiyasining qo'llanilishi va o'zgarish turiga bog'liq bo'ladi. O'zgarishlar nafaqat ashyoviy elementlarga (*jihozlar, binolar, transport vositalari va aloqa*), **balki g'oyalarga, boshqarish uslubi va usullariga ham taalluqli** bo'lishi mumkin.

Qo'llaniladigan strategiyalar ham biznes-jarayonlarda ham kaydzen sifatidagi doimiy o'zgarishlarda va evolyusion ham inqilobiy o'zgarishlarda namoyon bo'ladi.

An'anaviy universitetdan tadbirkorlik universiteti modeliga o'tish borasida turlicha to'siqlar kelib chiqiqishi tabiiy holat bo'lib uni quyidagi aysber misolida tasvirlashimiz mumkin:

O'zgarishlarni boshqarish aysbergi (*Change Management Iceberg*)

Bunda tepa qismni boshqarish – aysberning ustki qismi hisoblanib, boshqaruvning ushbu darajasi o'zida xarajatlarni, sifatni va vaqt muammolarini boshqarishni namoyon etadi.

Chuqurni boshqarish – aysberning pastki qismi hisoblanib, mazkur darajada o'zgarishlarni va joriy etishni boshqarish avvalo, qabul qilish va ishonchlarni boshqarish; hamda hokimiyat va siyosiy vakolatlarni boshqarish sohasida ro'y beradi.

Krugerning fikricha, ustki qismni boshqarish orqali faqatgina ustidagi - qisman natijalarga erishish mumkin. Haqiqiy o'zgarishlar hokimiyat vakolatlarini qayta taqsimlash orqali xodimlar xulq-atvorida, ularning qadriyatlarida chuqur o'zgarishlarni talab etadi.

ESLATMA

1. O'zgarishlarni boshqarish tamoyili: ***tashkilotlar emas, balki odamlar o'zgaradi.*** Barcha o'zgarishlar tushunarli bo'lishi va ular bilan barcha ishtirokchilar kelishgan bo'lishi lozim.

2. Har qanday yangilikni amalga oshirganda, xodimlar uchun ushbu yangiliklar jalb etuvchi va nafi tegadigani bo'lmasa, ular tomonidan qo'llab-quvatlamasligini e'tiborga olish lozim bo'ladi.

3. To'siqlarni chegaralanganlik bilan adashtirmaslik kerak. ***Chegaralanganlik*** – bu xalaqit qiladigan narsa emas, balki nimaningdir yetishmasligidir. Tashkilotga

chegaralanganlikni 100 foizga qo'llash imkoniyatini bermaydigan hamma narsalarni, ba'zan boshqaruvdagi chegaralanganlik deb atashadi.

4. Ko'pgina o'zgarishlarni amalga oshirishda har bir modelning maqbul keladigan qismlarini qo'shish yo'li bilan o'zgarishlarni boshqarish usullarining barcha qirralaridan foydalaniladi.

4. "Change management" bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish

TOPSHIRIQ

"Bugungi kunda respublikamizda tadbirkorlik universitetiga o'tish uchun zarur bo'ladigan o'zgarishlar, amalga oshirishi lozim bo'lgan vazifalar, texnologiyalarni tijoratlashtirish, ya'ni an'anaviy OTM(Universitet 1.0)dan «Tadbirkorlik universiteti/Universitet 3.0» ga asoslangan modelga o'tish borasidagi muammolardan qaysi birlarini Siz eng muhimlari deb hisoblaysiz? "

Quyidagi jadvalda keltirilgan savollarga javob bering (o'z fikringizni asoslagan holda) va ularni muhimligi bo'yicha ketma-ketlikda raqamlab chiqing. Shuningdek, jadvalning muammolar ustunidagi "-“ bo'sh joylarni to'ldiring.

An'anaviy OTMdan tadbirkorlik universiteti/Universitet 3.0» ga asoslangan modelga o'tish borasidagi muammolar

Muammo	(Ha, yo'q yoki qisman)	Muhimligi
o'zgarishlarni amalga oshirish uchun jamoani shakllantirish(tuzish).		
tashkilot (OTM)da ro'y berayotgan o'zgarishlarni o'rganish, tahlil etish va vaziyatni anglash.		
ushbu o'zgarishlar va vazifalarning tavsifini, ularni boshqarish bo'yicha o'zgarishlarni amalga oshirish zarurligini tushuntirish va asoslash.		
asosiy xodimlar tomonidan bilimlarning egallanishi va yetkazilishi.		
o'zgarishlarni muvaffaqiyatli tatbiq etish yo'lidagi		

to'siqlarni aniqlash.		
natijaga erishish uchun o'zgarishlar mazmun-mohiyati, qarorlar va hatti-harakatlar yo'nalishlari bo'yicha asosiy xodimlar orasida konsensus(kelishuvga) erishish		
tanlangan strategiyaga mos keluvchi o'zgarishlarni amalga oshirish		
OTMlarni "Universitet 3.0" modeli asosida boshqarish borasidagi turli muammolar: - -		
Boshqa muammolar: - -		

Yuqorida keltirib o'tilgan muammolarni mavjudligi (**ha, yo'q yoki qisman**) hamda muhimligi bo'yicha belgilagangizdan keyin Siz faoliyat ko'rsatayotgan oliy ta'lim muassasida har **bir quyidagi yo'nalishlar** bo'yicha hal etish borasidagi chora-tadbirlarini ishlab chiqing:

1. OTMda ta'lim sifatini oshirish.
2. OTM va biznesning o'zaro aloqalarini rivojlantirish.
3. Ingliz tilida dars beruvchi professor-o'qituvchilarni jalb qilish(salmog'ini oshirish) borasida.
4. Xorijiy professor-o'qituvchilarni jalb etish.
5. Xorijiy talabalarni jalb etish.
6. Xalqaro hamkorlikda ilmiy tadqiqotlar(hamkorlikda grantlar bajarish, ilmiy maqolalar, monografiya, darslik, o'quv qo'llanma h.k.larni nashr ettirish)ni amalga oshirish.
7. OTMlar va hududlarning o'zaro xatti-harakatlarini (hamkorliklarini) rivojlantirish.
8. Ilmiy-tadqiqot natijalarini va innovatsion yechimlarni tijoratlashtirish hajmini keskin oshirish.
9. Universitetning boshqaruv tizimini isloh etish.

5. Tadbirkorlik universitetiga o'tish uchun zarur bo'ladigan o'zgarishlar

O'rganishlarning ko'rsatishicha, tadbirkorlik universitetining asosiy vazifasi bu – mazkur muassasada yaratilgan innovatsiyalar iste'molchilari rivojlanishiga imkon beruvchi innovatsiyalarni yaratish uchun investitsiyalar kiritilishini ta'minlovchi o'sish nuqtalarini yaratish va mehnat bozoriga raqobatbardosh bitiruvchilar tayyorlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdan iborat.

Aynan “tadbirkorlik universiteti” g'oyasini amaliyotga izchil joriy eta olganliklari bois, nafat AQShda balki butun dunyoga mashhur Garvard, Stenford, Texas va Kolumbiya kabi universitetlarning yillik budjeti bugungi kunda ba'zi bir mamlakatlarning yillik YaIMidan ham ko'proqni tashkil etadi.

OTMlarda samarali ilmiy maktablarning mavjudligi amalda fundamental, amaliy va innovatsion tadqiqotlar orqali iqtisodiyot soha va tarmoqlarini yanada taraqqiy ettirish, oliy ta'lim muassalari va ITT uchun ilmiy kadrlar tayyorlash samaradorligini oshirish, ilm-fan va iqtisodiyot tarmoqlari integratsiyasini yanada takomillashtirish, xalqaro hamkorlikni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadbirkorlik universitetlarida ilmiy maktablar, texnologiyalar transferi va innovatsiyalarga diqqat-e'tiborning ortishi o'z navbatida nafaqat universitetning balki jamiyat va davlatning rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Lekin amaliyotning ko'rsatishicha, innovatsiyalarni amaliyotga joriy etish ularni yaratishdan ko'ra qiyin va murakkab jarayon hisoblanadi. Chunki inson tabiatan yangiliklarni darrov qabul qilavermaydi. Bundan tashqari, har qanday yangilik, ixtiro ham innovatsiya bo'lavermaydi. Har qanday yangilik qachongi amaliyotga joriy etilgandagina innovatsiya bo'la oladi. Ya'ni u oldingisiga nisbatan samaraliroq bo'lgandagina innovatsiya deb hisoblanishi mumkin. Shu sababli, innovatsiyalarni joriy etish, ya'ni g'oyani mahsulotni(xizmat ko'rsatishni) tovarga aylatirgungacha bo'lgan davr murakkab va sermehnat jarayon hisoblanadi.

Innovatsiyalar asosida yaratilgan texnologiyalarni amaliyotga joriy etish, moslashtirish jarayoni ham o'ziga xos murakkabliklarga ega jarayon hisoblanadi.

Respublikamizda intellektual faoliyat natijalarini tijoratlashtirish bugungi kunda yetakchi oliy o'quv yurtlari oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Universitet ishlanmalarini tijoratlashtirish haqida gapirganda, bu vazifa, odatda asosiy yoki an'anaviy vazifalar bilan solishtirganda qo'shimcha ekanligini ta'kidlash lozim.

O'zbekiston Respublikasining “Innovatsion faoliyat to'g'risida”gi qonuniga binoan «texnologiyalar transferi — yangi ishlanmani u olinadigan (ishlab chiqariladigan) sohadan amalda qo'llash sohasiga o'tkazishga qaratilgan tadbirlar majmui” deb ta'riflanadi.

Amaliyotning ko'rsatishicha, innovatsiyalarni joriy etish samaradorligi asosan texnologiyalar transferining natijaviyligiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'lib

texnologiyalar transferi, ya'ni ularning uzatilishi innovatsion jarayonlarning dastlabki bosqichi hisoblanadi.

“Transfer” ingliz tilidan olingan bo‘lib, bir joydan ikkinchi joyga o‘tkazish, degan ma’noni anglatadi. Demak, so‘zning ma’nosidan kelib chiqqan holda, texnologiyalar transferi iborasi samarali texnologiyani muayyan soha, yo‘nalish yoki mamlakatdan ikkinchisiga moslashtirish, degan ma’noni anglatadi.

Texnologiyalar transferi shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda nihoyatda muhim faoliyat sanaladi. Chunki ba’zan “g‘ildirakni qayta kashf etmay” eng samarali texnologiyadan foydalanish vaqt, mablag‘ va energiya kabi resurslarni boshqa ishlarga yo‘naltirish imkonini beradi.

Amaliyotning ko‘rsatishicha, loyiha ustida ishlagan aksariyat holatlarda uning ustida turgan muammolarni (aysberning faqat ustki qismi e’tiborga olinadi) hal etishga asosiy diqqat-e’tibor qaratish holatlari kuzatiladi. Natija muammolar qayta va qayta paydo bo‘ladi va ushbu holat o‘tni o‘chirishga o‘xshaydi. Bunday vaziyatlarda risklarni tizimli boshqarish haqida o‘ylash lozim bo‘ladi. Bunday holatlarda **Isikava diagrammasidan** foydalangan holda potensial (mavjud) muammo va risklarning kelib chiqishini aniqlashda foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Isikava diagrammasi, “**baliq suyagi**” yoki “**sabab-oqibat aloqalari diagrammasi**” hisoblangan holda potensial muammolarning paydo bo‘lishini kategoriyalash va vizuallashtirish(tasavvurlash) hamda ularning ildizigacha aniqlashga yordam beradi. Mazkur diagrammani yapon professori Kaoru Isikava 1950-1951 yillarda o‘ylab topgan bo‘lib ko‘p vaqtlar sanoatdagi nuqsonlar va chetlanishlarni aniqlashda qo‘lanilgan va natijada sifatni boshqarishning mashhur dastagiga aylandi. **Loyihali va mahsulotli boshqaruv** bo‘yicha, shu jumladan, risklar bilan ishlash uchun jamoalar diagrammani qo‘llashni boshlashdi.

Isikava sxemasi(sabab-oqibat diagrammasi)da barcha mumkin bo‘lgan sabablar «**5M**» tamoyili bo‘yicha quyidagicha turkumlanadi:

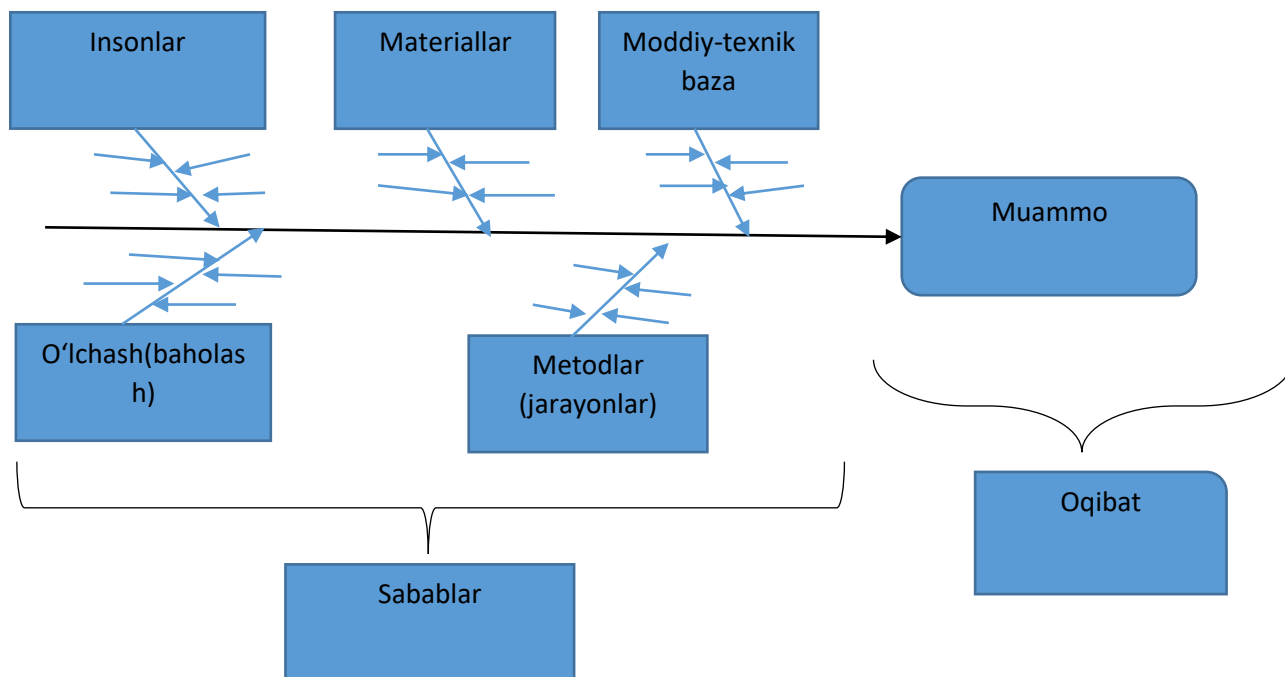
1.Man (odam) – inson omillari bilan bog‘liq bo‘lgan sabablar.

2.Machines (Mashina, asbob-uskunalar) – asbob-uskunalar bilan bog‘liq bo‘lgan sabablar.

3.Materials (Materiallar) – materiallar bilan bog‘liq bo‘lgan sabablar.

4.Methods (Metodlar) – tashkilotdagi jarayonlar, ishlar texnologiyasi bilan bog‘liq bo‘lgan sabablar.

5.Measurements (O‘lchash) – o‘lchash usullari bilan bog‘liq bo‘lgan sabablar.

1-rasm. 5 ta sabab va oqibat diagrammasi

Isikava diagrammasini qo'llash sohalari bo'lib quyidagilar hisoblanishi mumkin:

Muammolarning kelib chiqish sabablarini tizimli va oxirigacha aniqlashda.
Tashkilot(OTM)dagi jarayonlarni tahlil etish va takriblashtirish bo'yicha.
Sabab-oqibat aloqalari nisbatlarini vizuallashtirish va baholashda.

«Aqliy hujum» bo'yicha guruhli(jamoaviy) ishlash doirasidagi muammolarni muhokama qilishda.

Diagrammani qurishda nima muhim?

Isikava diagrammasi — bu shunday holatki, unda jarayonning ahamiyati natijadan kam emas. Sizda manbalarning qanchalik bo'lishi, uzunligi va «suyuklar» chetlashishlari sonining ahamiyati yo'q. Muhimi, kutilgan holat bo'lmasligini keltirib chiqaruvchi muammolarni oldini olish ustida fikr yuritgan holda ularning yechimini topishga tayyorgarlik ko'rish hisoblanadi.

Usul (metod)ning ustuvorliklarini quyidagicha ifodalash mumkin:

- guruhga muammoning mazmun-mohiyatiga diqqat-e'tibor qaratishga yordam beradi;
- muammoning turli xil sabablari bo'yicha muhokama qilish uchun yaxshi asos;
- guruh ishiga kompetentli ekspertlarni jalb etish;
- tuzilmaviy tahlilni o'tkazish;
- mustaqil (alohida) kategoriyalardagi sababalarni guruhlash imkonini beradi;
- guruhni belgilarni izlashga emas va sabablarni topishga yo'naltiradi.

- guruhli muhokamada qo'llash qulay, jamoaviy bilimlar natijasini yaratadi.
- o'zlashtirish va qo'llash nisbatan oson.
- barcha ehtimolli taklif va gipotezalarni ko'rib chiqish;
- natijalarni qabul qilish uchun sodda bo'lgan grafik shaklda aks ettirish;
- qo'shimcha ma'lumotlar talab etiladigan sohalarni aniqlash;
- ko'rib chiqilayotgan hodisalarning ham maqbul ham va kutilmagan natijalariga olib keluvchi omillarni aniqlash imkoniyati. Muammoga ijobiy yondashish yuqori mas'uliyatni va ishtirokchilarning jalb etilganligini rag'batlantirishi mumkin va h.k.lar.

Usul (metod)ning kamchiliklarini quyidagicha ifodalash mumkin:

- tahlil uchun kompleks muammolar hajmining kattaligi va hamiyashayam aniq emasligi;
- sabab-oqibat aloqalarini bir-biri bilan bog'liqlikda tasavvur etib bo'lmasligi;
- sabablar va ularning o'zaro xatti-harakatlarida va vaqtga bog'liqligini qamrab olishning iloji yo'q.
- ekspert guruh a'zolari zaruriy kompetentlikka ega bo'lmasliklari mumkin;
- asosiy va ikkinchi darajali sabablarni tanlash guruh tajribasiga bog'liq;
- tavsiyalar ishlab chiqish usuli uchun birinchi navbatdagilarning faqat bir qismini tahlil etish lozim;
- usul mustaqil tahlil qilishga emas, balki aqliy hujum o'tkazishga yo'naltirilgan va h.k.lar.

Isikava diagrammasini yaratishda jamoani to'plab amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Sababi hamma uchun o'ylashga harakat qilmang. Muaommalarni hammadan yaxshi ular bilan bevosita to'qnashayotganlar bilishadi. Jamoani agarda zarurat bo'lsa boshqa manfaatdorlar (steykxolderlar)ni ham yig'ing. Ularga nima ro'y berayotganligini tushuntiring.

Yakunida nima xohlashingizni aniqlang va o'zingiz hal qilmoqchi bo'lgan masala (vazifa)ni shakllantiring - masalan, Siz faoliyat yuritayotgan OTMda ***professor-o'qituvchilarning ilmiy va innovatsion faoliyati samaradorligini oshirish*** borasida kelib chiqadigan muammolar. Ushbu masala doskaning o'ng tomonida yoki bu baliqning boshi bo'ladi.

**6. Akademik tadbirkorlik instituti. Oliy ta'lim muassasalari kesimida
“OTMning kadrlar salohiyatini rivojlantirish”, “OTM va biznesning o'zaro
aloqalarini rivojlantirish”**

1- TOPSHIRIQ

1.O‘zingiz faoliyat yuritayotgan OTMda *professor-o‘qituvchilarning ilmiy va innovatsion faoliyati samaradorligini oshirish* borasida kelib chiqadigan sabablar (muammolar) va ularni hal etish bo‘yicha erishiladigan natija(oqibat)ni shakllantirish bo‘yicha isikava diagrammasini yarating.

2. Birinchi vazifani bajarib bo‘lganingizdan keyin detallashtirishga o‘ting. Har bir katta guruhni aniq(konkret) manbalar - baliq «suyaklari» bilan to‘ldiring. Ishni davom ettiring va olingan diagrammani risklarni identifakatsiyalash uchun qo‘llang. Biz vizuallashtirishning birinchi variantini ma’qullaymiz va uni ko‘pincha butun loyiha bo‘yicha risklarning kelib chiqish manbalarini qayd etish uchun foydalanamiz. Keyin uning asosida aniq risklarni shakllantiramiz:

Masalan, *OTMda kreativ fikrlaydigan va innovatsion faoliyat yuritadigan salohiyatli kadrlar ulushi juda kam*. Bu butun OTM bo‘yicha ilmiy va innovatsion faoliyat samaradorligini oshirishga salbiy ta’sir etadi.

Ekspertlar loyihani amalga oshirish uchun ushbu jamoa imkoniyatlarining pastligini aniqlab, mazkur holatning kelib chiqish sabablarini aniqlay boshlashadi.

7. “Ilmiy maktablar, transfer va innovatsiyalar” bo‘yicha oliy ta’lim muassasasi ichki muhiti tahlilini amalga oshirsh. Akademik tadbirkorlik instituti. Akademik spin-off, SPIN-OFF shaklidagi akademik tadbirkorlikning ustuvorliklari

3-TOPSHIRIQ

Sizdan o‘z ta’lim muassasangiz misolida tadbirkorlik universiteti asosida **“Ilmiy maktablar, transfer va innovatsiyalar”** bo‘yicha oliy ta’lim muassasasi ichki muhiti tahlilini amalga oshirshingiz so‘raladi. Bunda Siz quyidagi savollarga javob berishingiz va bu borada o‘z fikrlaringizni bayon etishingiz lozim.

1. Siz ishlaydigan OTMda *“Ilmiy maktablar, transfer va innovatsiyalar”*ning bugungi holatida bo‘lishiga qanday omillar ta’sir etganligini hamda *“Kreativ va fikrlaydigan va innovatsion faoliyat yuritadigan salohiyatli kadrlar ulushi juda*

kam”ligiga sabab nimalarda deb o’ylaysiz? “ Sabab-oqibat diagrammasi” asosida bayon etib bering.

2. OTMda innovatsion tadbirkorlikni joriy etishga talab yuqori yoki kam. Nima uchun?

3. Siz faoliyat yuritayotgan oliy ta’lim muassasida innovatsion tadbirkorlik faoliyatining umumiy holatini, yutuq va kamchiliklarini sanab o’ting.

4. Ta’lim xizmatlari va ilmiy-innovatsion faoliyatda mavjud ilmiy maktablarni ishtiroki qay tarzda, ularning OTM budjetdan tashqari mablag’laridagi ulushi qancha?

5. Ta’lim xizmatlari va ilmiy-innovatsion faoliyat natijalarini tijoratlashtirish, texnologiyalarni transferlash borasidagi yutuqlar va kamchiliklar nimalardan iborat?

6. OTMda kreativ fikrlaydigan va innovatsion faoliyat yurituvchi inson resurslari sifatini qanday qilib oshirish lozim

7.Xulosa

Siz ishlaydigan OTMdagi vaziyat

TU(Universitet 3.0) da ta’lim, ilmiy - tadqiqot va innovatsion tadbirkorlik faoliyatni rivojlantirish bo’yicha yangi dastur:

1. Siz ishlaydigan OTMda *“Ilmiy maktablar, transfer va innovatsiyalar”*ning bugungi holatida bo’lishiga qanday omillar ta’sir etganligini hamda *“Kreativ va fikrlaydigan va innovatsion faoliyat yuritadigan salohiyatli kadrlar ulushi juda kam”ligiga sabab nimalarda deb o’ylaysiz? “ Sabab-oqibat diagrammasi” asosida bayon etib bering.*

2. OTMda innovatsion tadbirkorlikni joriy etishga talab yuqori yoki kam. Nima uchun?

3. Siz faoliyat yuritayotgan oliy ta'lim muassasida innovatsion tadbirkorlik faoliyatining umumiy holatini, yutuq va kamchiliklarini sanab o'ting.

4. Ta'lim xizmatlari va ilmiy-innovatsion faoliyatda mavjud ilmiy maktablarning ishtiroki qay tarzda, ularning OTM budjetdan tashqari mablag'laridagi ulushi qancha?

5. Ta'lim xizmatlari va ilmiy-innovatsion faoliyat natijalarini tijoratlashtirish, texnologiyalarni transferlash borasidagi yutuqlar va kamchiliklar nimalardan iborat?

6. OTMda kreativ fikrlaydigan va innovatsion faoliyat yurituvchi inson resurslari sifatini qanday qilib oshirish lozim?

XULOSA

8. Respublikamiz oliy ta'lim muassasalari «Akademik tadbirkorlik»ni rivojlantirish borasida ular oldida turgan asosiy muammolar

Topshiriq

Sizdan “Akademik tadbirkorlik»ni rivojlantirish borasida OMLar oldida turgan asosiy muammolar” mavzusi bo'yicha kengaytirilgan tarzda o'z fikrlaringizni bayon etishingiz so'raladi.

“Bugungi kunda respublikamiz OTMLari oldida turgan muammolardan qaysi birlarini Siz eng asosiylari deb hisoblaysiz?”.

Quyidagi jadvalda keltirilgan savollarga javob bering (o'z fikringizni asoslagan holda) va ularni muhimligi bo'yicha ketma-ketlikda raqamlab chiqing. Shuningdek, jadvalning muammolar ustunidagi “-“ bo'sh joylarni to'ldiring.

1-jadval

OTMLarda “Akademik tadbirkorlik»ni rivojlantirish borasida turgan muammolarning tasnislani

Muammo	Javob (ha, yo‘q yoki qisman)	Muhimligi bo‘yicha o‘rni
Tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanadigan yuqori malakali, innovatsion-faol olimlarning etishmasligi		
Byurokratiya va samarasiz boshqaruv		
Maktab ta’limi sifatining va abituriyentlar bilimining pastligi		
Ilmiy tadqiqotlarga talabning yo‘qligi		

Oliy ta'lim muassasasida (universitetda) bilimlarni boshqarish tizimi holati		
Ilmiy-tadqiqot va venchur infratuzilmaning rivojlanmaganligi		
Intellectual mulkni himoya qilish va davlat innovatsion siyosatini amalga oshirish sohasidagi qonun hujjatlarining kompleks tizimi		
OTMlarda ilmiy-pedagogik va boshqaruv xodimlarida yuqori innovatsion faollikning etishmasligi		
Iqtisodiyotning real sektori bilan OTMlar orasida aloqalarning samarasizligi		
OTM joylashgan hududdagi turli muammolar: - -		
Boshqa muammolar: - - -		

Yuqorida keltirib o‘tilgan muammolarni Siz faoliyat ko‘rsatayotgan oliy ta’lim muassasasida har bir quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha hal etish borasidagi chora-tadbirlarini ishlab chiqing:

1. Tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanadigan yuqori malakali, innovatsion-faol olimlarni ko‘paytirish.
2. OTM va biznesning o‘zaro aloqalarini rivojlantirish.
3. OTMlarda ilmiy-pedagogik va boshqaruv xodimlarida yuqori innovatsion faollikni rivojlantirish.
4. OTMlar va hududlarning o‘zaro xatti-harakatlarini (hamkorliklarini) rivojlantirish.
5. Oliy ta'lim muassasasida (universitetda) bilimlarni boshqarish tizimini takomillashtirish.
6. Byurokratiya va samarasiz boshqaruvni pasaytirish.
7. Ilmiy-tadqiqot va venchur infratuzilmani rivojlantirish.
8. Ilmiy-tadqiqotlarni tijoratlashtirish.

9. Boshqaruvni isloh etish.

10. Intellektual mulkni himoya qilish va davlat innovatsion siyosatini amalga oshirish sohasidagi qonun hujjatlarini takomillashtirish borasidagi xatti-harakatlar.

Topshiriq

Birinchi topshiriqni tugatganingizdan keyin “Respublikamizdagi an’anaviy OTMlarini tadbirkorlik universitetiga transformatsiyalash borasidagi asosiy muammolar” deb nomlangan 2-jadvalning muammo degan ustuniga o‘z nuqtai nazaringiz bo‘yicha muammolarni muhimligi bo‘yicha kiritishingiz so‘raladi.

2-jadval

Respublikamizdagi an’anaviy OTMlarini tadbirkorlik universitetiga transformatsiyalash borasidagi asosiy muammolar

Muammo	Javob (ha, yo‘q yoki qisman)	Muhimligi

Yuqoridagi jadvalni to‘ldirganingizdan keyin o‘zingiz keltirgan muammolarni Siz faoliyat ko‘rsatayotgan oliy ta’lim muassasida har bir muammo-yo‘nalishlar bo‘yicha hal etish borasidagi chora-tadbirlarini ishlab chiqing.

TAJRIBA ALMASHISH MAZMUNI

Tajriba almashish yetakchi oliy ta’lim muassasalarida yoki iqtisodiyot va ijtimoiy soha tarmoqlarining tegishli tashkilotlarida amaliy mashg‘ulot tarzida tashkil etiladi.

1-TAJRIBA ALMASHISH MASHG‘ULOTI (2 soat).

Tadbirkorlik universitetlari rivojlanishi orqali milliy iqtisodiyotning ransformatsiyalashuvi. Akademik tadbirkorlik ekotizimning tarkibiy elementlari.

2-TAJRIBA ALMASHISH MASHG‘ULOTI (2 soat).

Tadbirkorlik universitetiga o‘tish uchun zarur bo‘ladigan o‘zgarishlar. Akademik spin-off, SPIN-OFF shaklidagi akademik tadbirkorlikning ustuvorliklari.

3-TAJRIBA ALMASHISH MASHG‘ULOTI (2 soat).

Zamonaviy universitetlar modellari va funksiyalari, raqamli iqtisodiyotning oliy ta’limga bo‘lgan talablari. Tadbirkorlik ta’limi (TT), innovatsion iqtisodiyot va biznes ehtiyojlari, tadbirkorlik ta’limining asosiy maqsadi. Oliy ta’limning baynalminallashuvi.

I. ADABIYOTLAR RO'YXATI

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR

I. Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida” Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 29-oktabrda qabul qilingan “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida” Qonuni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5847- sonli Farmoni.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabr “Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-6097-sonli Farmoni.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi ““O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida” PF-158-son Farmoni.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 3-iyuldagi “Ma’muriy islohotlar doirasida oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar sohasida davlat boshqaruvini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-200-son Qarori.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 2-fevraldagi “Ta’lim sohasidagi islohotlarni jadallashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” PQ-54-son Qarori.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-dekabrdagi “Davlat oliy ta’lim muassasalarining akademik va tashkiliy-boshqaruv mustaqilligini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi PQ-60-son Qarori.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-dekabrdagi “Davlat oliy ta’lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-61-son Qarori.
11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 11-iyuldagi “Oliy ta’lim tashkilotlari rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 415-son Qarori.

II. Maxsus adabiyotlar

1. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG).
2. Handbook on university accreditation in Korea.
3. International Programme Accreditation. Method Handbook for Higher Education Institutions Outside the UK.
4. EAHEA accreditation handbook. EAHEA Accreditation Quality Standards.

5. Clark B.R. Creating entrepreneurial universities: organizational pathways of transformation. *Issues in Higher Education* / B.R. Clark. – New York: IAU Press, 1998. – 180 p.
6. Crosby P.B. *Running Things: The Art of Making Things Happen*. Milwaukee, WI: American Society for Quality Control, 1986. 258 p. URL: <https://alternativepressreview.org/doc/runningthings-the-art-of-making-things-happen> (дата обращения: 23.12.2023).
7. Hall R. (2021), Students as partners in university innovation and entrepreneurship // *Education + Training*, Vol. 63 No. 7/8, pp. 1114-1137. <https://doi.org/10.1108/ET-01-2021-0003>.
8. Tenner A.R., Detoro I.J. *Total Quality Management: Three Steps to Continuous Improvement*. Addison-Wesley, 1992. 192 p. ISBN: 9780201563054.
9. Yorke Mantz. *Developing a Quality Culture in Higher Education* // *Tertiary Education and Management*. — 2000. — Vol. 6, № 1.
10. Аавиксоо Я. Обеспечение качества: неортодоксальный взгляд на проблему // *Alma mater* (Вестник высшей школы). — 2002. — № 6.
11. Реформа и развитие высшего образования. Программный документ. — Париж: Изд-во ЮНЕСКО, 1995. — 49 с.
12. Аавиксоо Я. Обеспечение качества: неортодоксальный взгляд на проблему // *Alma mater* (Вестник высшей школы). — 2002. — № 6.
13. Николаев В.К., Скворцов А.А. Модель предпринимательского университета в контексте регионального развития: опыт Московского политеха. *Terra Economicus*, 2023, 21. – С. 108–121.
14. Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты – предприятия – государство. *Инновации в действии* / пер. с англ. под ред. А.Ф. Уварова. Томск: Изд-во ТУСУР, 2010.
15. Буняк Н. М. Предпринимательский университет: сущность и особенности формирования // *Juvenis scientia*. 2016. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/predprinimatelskiy-universitet-suschnost-iosobennosti-formirovaniya> (дата обращения: 12.10.2024).
16. Корчак А.Э., Хавенсон Т.Е. Понятие «качество» в высшем образовании: от офлайн- к онлайн-формату. *Высшее образование в России*. <http://vovr.elpub.ru>.
17. Нуримбетов Р.И. Университет 3.0 модели ва таълим сифатини таъминлаш масалалари/ Ўқув қўлланма. Нуримбетов Р.И..-Тошкент. “SAVRAY PRINT” “нашриёти” 2024.-194 бет.
18. Тартарашвили Т.А. Проблемы зарубежной высшей школы. Обзорная информация. Вып. 1. Стимулирование качества вузовской деятельности за рубежом с помощью финансовых рычагов. — Отпечатано на ротапринтере НИИВО.

III. Elektron ta'lim resurslari

1. <http://www.lex.uz>
2. <http://www.norma.uz>
3. <http://www.yuz.uz>
4. [http:// www.strategy.uz](http://www.strategy.uz)
5. <https://president.uz>
6. [http:// www.edu.uz](http://www.edu.uz)
7. [http:// www.lib.bimm.uz](http://www.lib.bimm.uz)
8. <https://www.enqa.eu>
9. <https://www.inqaahe.org>
10. <https://www.eqar.eu>
11. <https://wfme.org>
12. <https://apqn.org>
13. <https://ireg-observatory.org>
14. <https://www.chea.org/about-ciqq>
15. <https://www.ceenqa.org>
16. <https://iveta.global>
17. <https://www.unwto.org>

TELEGRAM

INSTAGRAM

FACEBOOK

YOUTUBE

20
25

+998-71-202-01-20

<https://bimm.uz>